

a válka nebude

Josef Janda, ...válka nebude, novinová koláž, b. d.

První číslo revue *Analogon* (1969) bylo uvedeno podtitulem „Krise vědomí“. Jeho předznamenání mj. zdůrazňuje „nutnost znovu soustředit síly, které mohou představovat odpor proti nejmodernějším formám společenské represe, k těm otázkám, v nichž se imaginativní a kritické tendence vzájemně umocňují a identifikují v řádu umění a filosofie k nové dialektické jednotě vědomí a bytí za mnohem obtížnějších podmínek než kdykoliv v minulosti“.

Stoprvní číslo revue *Analogon* je předznamenáno týmiž ohledy, pohříchu za podmínek výrazně obtížnějších a zejména nepřehlednějších. Notorická iluze Západu o nejlepším světě z možných, přes všechny havárie zatvrzele provázející dění minulých dekád, utrpěla totiž v posledních letech povážlivé trhliny. Vše zahrnující nadprodukcí globálních slastí surově doplnila globální pandemie a s ní spojená omezení osobních svobod. Hněv lidu, ztrácejícího bezstarostný obraz věcí příštích, se přes fenomenální úspěch medicínsko-farmaceutického komplexu a epidemiologických opatření jaksi nevytratil. Nejistoty stran dění světa a povahy zítřků se očividně prohloubily více než kdy předtím. Zpěňný kvas názorového vření ústí do stále hlasitějšího volání po radikální nápravě, návratu jistot a osvědčených pořádků. Speciální válečná operace k obnově velkoruských imperiálních bludišť zaskočila nejen příslovečně naivní tržní liberály, ale i cynismem impregnované pragmatické reálpolitiky všech kontinentů a ukázala se vši precedentní názorností, jaké prostředky přicházejí v ustavování oněch jistot ke slovu. Blízkovýchodní události dnešních dnů pak dokreslují povahu tohoto staroslavného vražedného archetypu dalšími souvislostmi. Oko za oko, zub za zub, na hrubé pytle ještě hrubší záplaty. Svět globálních rozkoší se povážlivě bortí.

Úběžník pokroku z kadlubu medicínsko-průmyslového komplexu převzal komplex vojensko-průmyslový včetně příslušných ekonomických a morálních nároků i návazných hodnotových akcentů. Etnicky, nacionálně či nábožensky identifikované osy zla a dobra, zavidlosti a bludy nepřátel i přátel, fake news trollů zdařile akcelerojících věčný návrat goebbelsovské demolice mozků se stávají určujícími prvky současnosti. Svět dneška již nestrádá nekompletností intelektuálních reflexí svého dění – tuto agendu jsme tak jako tak již předali do rukou vševědoucí umělé inteligence –, ale povážlivým nedostatkem střeliva. V našich myslích se blýská na časy až příliš blízké války. Krise vědomí v objetí svěrací zástěry pro jedenadvacáté století.

František Dryje, Ivan Horáček, listopad 2023

Petr
Pokorný

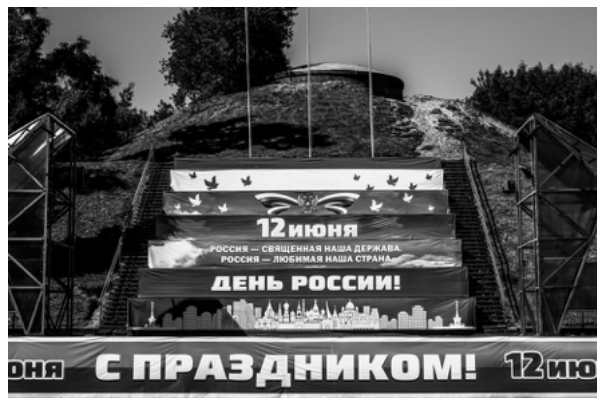
Válka musí bejt...

(Poznámka k nejnovějším dějinám)

Na tržišti s nejrůznějšími řečmi je slyšet povážlivý cvrkot. Budiž to varováním, že za obzorem se zdvihá cosi neblahého a že obsah nočního hrnce všech béd ještě zdaleka neskončil celý na našich hlavách. Každý dnes spěchá zaopatřit se nějakou tou správnou ideou. „Zasířovat“ se správným způsobem, aby na vlákně pravověrnosti odolal vichrům nadcházejícího běsnění. Pragmatikové na rozdíl od idealistů zalézají za barikády tvořené zlatými polštáři a zdmi úřadů. Dusivá hypertrofie aparátu, pro masu viditelná skrz labyrinty předpisů a armády úředníků, či brachiální zpupnost mocných (balená umně do směsi s blyštivými cukrátky) začínají dosahovat takového stupně, že se totální destrukce stávajícího řádu a s ní spojená exploatace extatického potenciálu začínají jevit – už zase – jako jedna z lákavých variant budoucího směřování. Přechasto si vzpomenu na vizi Andreje Stankoviče o konci světa, původem z osmdesátých nebo devadesátých let uplynulého století, o které referuje Zdeněk Kratochvíl v knize *Alternativy (dějin) filosofie* (Pavel Mervart, 2020): *A pak přijdou metodici, pí áři a ostatní čuráci. Vášně a rozkoše pominou, krom pudu po moci a penězích. Nastane taková nuda, že naše děti budou hledat útěchu u strašidel.*

Těžko se zbavit dojmu, že leckteré plody v mezičase dozrály a začínají padat z oblohy na zem. Vrcholnou signaturu doby pak představují apokalyptické nálady, které dominují v podstatě jakémukoliv tématu, které lze traktovat jako temporalitu. Na populárních analogiích s „fin de siècle“ či s *Babylónem Berlín* třicátých let asi něco bude. Podobné analogie ovšem zastírají podstatně chmurnější způsob čtení. Totiž že právě takové stavy jsou spíše konstantou, ve vzácných okamžicích přerušovanou efemérními zášlehy kolektivní rozumnosti. K nim ovšem pohříchu dochází teprve v situacích totálního vyčerpání všeobecným bojem.

Na hladině spíše konstantního hlubinného substrátu pluje cosi proměnlivého, čemu se říká dějiny. Ty mají svou dynamiku, jejíž součástí bývá též manifestace eskalačního potenciálu. Násilí na skutečnosti, byť zpočátku třeba „jen“ rétorické, se může povážlivým tempem vymknout zpod kontroly. Inflation archetypu, prolomení-se jeho nadvlády nad světem, není nikdy dostatečně vzdáleným způsobem možného vyústění. Nejnověji: Po boji s globálním oteplováním, s koronavirem, po válkách tzv. kulturních se na předpolích stále víc opevněného a vnitřně oslabeného Západu hlásí ke slovu válka *sensu stricto*. Červená nit válečné terminologie zřejmě nebude pouze povrchním znakem. S čím kdo zachází, tím také schází. Pro slova

„Rusko – svatá naše država.“ Příprava výzdoby ke Dni Ruska, Barnaul, západní Sibiř, foto Petr Pokorný, 2016

to platí dvojnásob. Jsou totiž povážlivě „tekutá“, nemají dostatečné „tření“ v záhybech hmotného řádu skutečnosti.

Ekonomové, političtí geografové a hlasatelé environmentální apokalypsy v takových krizových scénářích spatřují „v podstatě“ přímé důsledky (nebo přinejmenším surogáty) soupeření o čím dál tím vzácnější zdroje. Ovšem na podobné „podstaty“ pozor! Očima zbavenými příslušných prizmat nelze nevidět, že boje se obvykle vedou za něco zásadně jiného. Totiž za postupně se nabalující konglomeráty myšlenek, všelijak šejdrem poslepovaných, signovaných ovšem silnými archetypickými obsahy. Tedy v zásadě za pověry namazané materiálem „z hloubi kolektivního nevědomí“ (řečeno po jungovsku). Obvykle se jim říká ideje, a prý to má být cosi vznešeného. Ve více či méně ritualizované podobě se kontury těchto konglomerátů přehrávají v nejrůznějších divadlech od poměrně neškodného fotbalu přes televizní „duely“, reklamní a předvolební kampaně (co do struktury, funkce i upřímnosti dnes už téměř totožné), „diskuse“ na sociálních sítích až po „horkou“ válku jako takovou – jak upozorňují někteří antropologové prostřednictvím performančních teorií.

Určitou míru neodvislosti od idejí umožňuje pouze outsiderství, jež ovšem svým nositelům hrozí vnitřním i vnějším exilem a ultimátně až povážlivým „mimořádností“. Případně dějinný odstup, jenž ovšem hrozí něčím ještě mnohem horším, totiž banalitou navlečenou v kněžovském rouchu kazatelů „pravdy zahlédnuté v dějinách“ – příklady vidíme kolem sebe a poznáme je spolehlivě podle nadšeného potlesku davu, který unisono skanduje: *Přesně tohle jsme si odjakživa mysleli!*

Psáno pro Analogon, zří 2023

Žižek odpovídá!

Kniha *Žižek Responds!* (Žižek odpovídá!) shrnuje texty několika filosofů a teoretiků zabývajících se filosofií Slavoj Žižeka, jejichž zadáním bylo prozkoumat nepovšimnuté implikace, pojmové problémy nebo nerealizovaný potenciál jeho díla. K těmto statím jsou připojeny zevrubné Žižekovy odpovědi, v nichž tento filosof vysvětluje, objasňuje a pokouší se precizovat některé ze svých nejkontroverznějších a nejneepochopenějších myšlenek. Přetiskujeme fragment z jedné z iniciačních statí z pera Duanea Roussele a poté kompletní odpověď Slavoj Žižeka.

Duane Roussele Žižek a válka v éře všeobecné forkluze

Je známo, že Jean Baudrillard napsal tři provokativní eseje, v nichž tvrdil, že k válce v Perském zálivu nedošlo.¹ Většina komentátorů to chápala tak, že média vytvořila spektakl odtržený od skutečného průběhu války, který získal status samostatné reality. Podle Baudrillarda nejde o to, že by se za mediálními obrazy války skrývala nějaká hlubší pravda, ale spíše o to, že tyto obrazy – simulakra, jak je nazval – jsou odhaleny jako vlastní doména pravdy samotné: „Simulakrum není nikdy to, co skrývá pravdu – je to pravda, která skrývá, že žádná pravda není. Simulakrum je pravdivé.“² Události, které se během této války odehrávaly, byly proto zcela zastřeny nebo zastíněny mediálními obrazy a komentáři. Baudrillard zdůrazňoval tragický rozměr války, když připomínal, že existuje také její kulturní dimenze, jež nás nenávratně odpojuje od reality hrůzných událostí. Avšak co když vrcholnému mysliteli simulaker přitom uniklo něco důležitého z náhledu na způsob, jakým se válka vztahuje k realitu? V realitu neplatí žádné zákony. Vztahuje se k módu jouissance mimo jakýkoli rámec pravdy nebo smysluplné fikce. O co jde v současné tragédii na Ukrajině?³ Dnešní války probíhají bez odtržení od reálna. Proto nám média, vědění, informace, kultura, to vše nabízí návrat k čemusi, co bylo ve sféře našich vlastních sociálních a individuálních světů vy-

Donald Rumsfeld, bývalý ministr obrany prezidenta George W. Bushe, během války v Iráku, agenturní foto, 2003

těšněno, totiž k naší nelidskosti. Z tohoto důvodu se mi docela líbí idiom, který dnes jako by vyšel z módy: „komnata ozvěn“. Poměrně dlouho se používal k popisu způsobu, jakým se zdi sociálních médií stávají izolovanou komunikační realitou, zcela odtrženou od reality jiných lidí (což vůbec neznamená, že je odtržená od reálna). Jsem přesvědčen, že se nyní nacházíme v éře forkluze,⁴ takže tradiční pojetí politických povstání, občanských válek a revolucí (pokud působí v rámci sdíleného sociálního světa a zároveň proti světu, v jehož rámci svou vzpouru iniciují) se zdá být stále bezmocnější. V době totální války – v éře, kterou jinde nazývám „érou singularit“ – jsou občanské války a politické revoluce nemožné. Proto rozlišuji mezi „občanskou válkou“ a „všeobecnou válkou“ s tím, že druhá z nich má velmi hluboký záběr a probíhá ve všech vrstvách a měřítkách (např. mikro-, mezo- a makrologických). Úkolem každé všeobecné války je znemožnit občanskou válku. Všeobecná válka má na rozdíl od občanských válek nebo politických povstání jeden důležitý rys: nedůvěru vůči metanarativům. Tento výraz si vypůjčuji od autora, který se zdá být naopak určitým způsobem jeho zastáncem, totiž od Jeana-Françoise Lyotarda. Za těchto okolností již není možné odvolávat se na manželské smlouvy, mezinárodní ujednání nebo jednání třetích stran. Vše-

¹ Jean Baudrillard, *The Gulf War Did Not Take Place*, Power Publications, Sydney 2012.

² Tentýž, *Selected Writings*, Polity, Cambridge 1988.

³ V době, kdy tento text píši, tedy 20. března 2022.

⁴ K pojmu „forkluze“: „Psychotik, narozdíl od neurotika, je někdo, u koho je posun mezi vnitřním (psychickým) a vnějším (materiálním) světem natolik výrazný, že dochází k zásadnímu narušení kontaktu s realitou. Vnitřní svět je v nesouladu se světem vnějším. Důvodem je podle Lacana právě forkluze. Forkluze je zavržení určitého signifikantu, které je hlubší než jakékoli vytěsnění. K vytěsnění totiž dochází v symboličnu, poté co již bylo ustaveno, kdežto forkluze je odvržení či zamítnutí přístupu k tomuto symboličnu jako takovému ještě předtím, než bylo ustaveno...“ Josef Fulka, *Psychoanalýza ve francouzském myšlení*, Herrmann a synové, Praha 2008, s. 121. Pozn. ed.

Ingrid Bergmanová ve filmu *Notorious* (český název *Pochybná žena*) ve scéně s lahví s „radioaktivními diamanty“, režie Alfred Hitchcock, 1946

obecná válka tedy nepodléhá stejné logice, jakou vytyčil Immanuel Kant ve spisu *K věčném míru*,⁵ v němž tvrdil, že válka vede k uzavírání obchodních dohod a smluv (symbolických společenských vazeb). To, s čím se dnes člověk stále častěji setkává, je zvýšená míra paranoie, kolektivní paranoie, protože svou vlastní nelidskost, a tím i její nesprávné vnímání jako hrozby směřující vůči nám samým, promítáme do druhých.

„Žižek and the War in an Era of Generalized Foreclosure”,
fragment

Slavoj Žižek Žižek odpovídá!⁶

Kritická intervence Duanea Roussellea do debaty o válce na Ukrajině⁷ je tak poutavá proto, že dělá mnohem víc, než že ruskou agresi na Ukrajině jenom analyzuje jako „exemplární případ války v době všeobecné forkluze“ (na rozdíl od mé analýzy téže války, která setrvává v souřadnicích „sdíleného oidipovského světa“). Jeho kritika vychází z obecného předpokladu, „že se nyní nacházíme v éře forkluze, takže tradiční pojetí politických povstání, občanských válek a revolucí (pokud působí v rámci sdíleného sociálního světa a zároveň proti světu, v jehož rámci svou vzpouru iniciují) se zdá být stále bezmocnější. V době totální války – v éře, kterou jinde nazývám „érou singularit“ – jsou občanské války a politické revoluce nemožné“.

Domnívám se, že Rousselle se zde příliš opírá o myšlenku Jacquese-Alaina Millera, podle níž je dnešní globální kapitalis-

tický řád řádem všeobecné forkluze symbolického Zákona: „V reálnu neplatí žádné zákony. Vztahuje se k módu jouissance mimo jakýkoli rámec pravdy nebo smysluplné fikce.“ (Považuji za ironické, že Miller po desetiletích bagatelizování protioidipovské kritiky Lacana jakožto povrchní náhle přešel do opačného extrému a prohlásil, že žijeme v éře postoidipovského reálna.) Rousselle tento pojem „všeobecné forkluze“ ilustruje kritikou mé interpretace kategorie „neznámého známého“, kterou postrádá ve zdůvodnění útoku na Irák od Donalda Rumsfelda: neznámé známé jsou věci, o kterých jsem nevěděl, že je znám, nebo jinými slovy pole předpokladů, které implicitně či nevědomě určují rozsah mého vědění. Je však jasné, že Rumsfeld se neobracel proti nějaké ideologické domněně. Spíše byl konfrontován s tím, co psychoanalytici označují jako „mezeru“. Do války v Iráku nás přivedly „známé známé“: Rumsfeld si byl navzdory chybějícím důkazům jistý, že v Iráku se nacházejí zbraně hromadného ničení. Právě proto, že důkazy neexistovaly, je viděl všude a s naprostou jistotou. Tak to chodí v politické éře definované „všeobecnou forkluzí“.

Můj výklad je přesně opačný: USA nejenže si nebyly jisté, zda Saddám zbraně hromadného ničení má, nebo nemá, ale s jistotou věděly, že je nemá – proto riskovaly pozemní útok na Irák. (Kdyby USA braly vážně svá vlastní tvrzení, že Irák má ZHN, které lze okamžitě použít, pravděpodobně by pozemní útok nezačaly, protože by se obávaly příliš velkých obětí na své straně, ale zůstaly by u leteckého bombardování.) Mechanismus, který zde působil, tedy nebyl mechanismem psychotické forkluze (v němž chybí samotné chybění, takže objekt a, jehož vyloučení z reality je pro ni konstitutivní, spadá přímo do reality): neexistující „irácké zbraně hromadného ničení“ dokonale odpovídaly statusu hitchcockovských MacGuffinů.⁸ (Mimoходом, jedním z nejslavnějších hitchcockovských MacGuffinů jsou potenciální zbraně hromadného ničení – lahve s „radioaktivními diamanty“ ve filmu *Po-*

⁵ Immanuel Kant, *K věčnému míru*, přel. K. Novotný a P. Stehlíková, Oikoymenth, Praha 1999.

⁶ Odpověď S. Žižeka na stať Duanea Roussellea.

⁷ Viz Douane Rousselle, „Psychoanalysis in Exile: Ramblings without a World“, in: *European Journal of Psychoanalysis* (journal-psychoanalysis.eu), 15. března 2022. (Neoznačené citáty pocházejí z tohoto zdroje.) Dostupné online: <https://www.journal-psychoanalysis.eu/articles/psychoanalysis-in-exile-ramblings-without-a-world/> (zobrazeno 25. března 2022).

⁸ Jde o předměty či události, které jsou v daném díle významné z hlediska zápletky a motivace chování postav, ale samy o sobě žádný význam nemají. Pozn. překl.

chybná žena!) Irácké zbraně hromadného ničení byly nepostižitelnou entitou, která nebyla nikdy empiricky doložena – když po nich před několika lety pátrali v Iráku inspektoři OSN, předpokládalo se, že jsou ukryty na těch nejrozmanitějších a nejnepravděpodobnějších místech, od (poměrně logicky) pouště až po (poněkud iracionálně) sklepy prezidentových paláců (aby při bombardování paláce mohly otrávit Saddáma a celé jeho okolí?). Údajně zde byly přítomny ve velkém množství, ale přesto je měli neustále vlastnoručně přemisťovat dělníci, a čím více byly jakožto hrozba všudypřítomné a všemocné, v o to větším rozsahu docházelo k jejich ničení, jako by zneškodnění jejich převážné části magicky zvyšovalo ničivou sílu zbytku. Jako takové nelze tyto zbraně hromadného ničení z definice nikdy nalézt, a o to jsou nebezpečnější. V ukrajinské válce představují MacGuffiny „tajné laboratoře biologických zbraní“ financované a zakládáné na Ukrajině Spojenými státy, v nichž jsou vyvíjeny jedovaté látky přenášející člověka ohrožující nemoci.⁹ Ty jsou zmiňovány jako důvod, proč Rusko neplánuje obsadit pouze jihozápadní oblast Ukrajiny, kde žije silná ruská menšina, ale celou Ukrajinu – cílem je tyto laboratoře zničit. Opět však tvrdím, že Rusko bezpečně ví, že na Ukrajině žádné takové „tajné laboratoře biologických zbraní“ plně nebezpečných jedů nejsou: kdyby tam byly, Rusko by jednalo jinak, s mnohem větší nálehavostí: přímo by na tyto laboratoře zaútočilo nebo by se je pokusilo obsadit elitními výsadkovými jednotkami.

Abychom předešli fatálnímu nedorozumění: neznamená to, že neexistují tajné laboratoře, kde jsou vyvíjeny biologické zbraně – mají je samozřejmě všechny velké země a naše média správně považují tato ruská obvinění za nejasný náznak či hrozbu, že by Rusko samotné mohlo biologické zbraně použít. Vál-

ka na Ukrajině může nabrat mnoho dalších zvratů k horšímu, nejen uchýlení se k jaderným zbraním: patří mezi ně použití biologických zbraní, použití plynů, které negativně ovlivňují fungování našeho mozku, rozsáhlý digitální útok na kyberprostor protivníka atd., nicméně k všeobecné forkluzi, která rozkládá sdílený symbolický prostor, máme ještě daleko.

Důkazem toho, že k ní máme daleko, je skutečnost, že autonomie symbolického řádu (která otevírá prostor pro metaforické substituce, v nichž univerzální může zastoupit partikulární) je stále funkční. Připomeňme si video, které se v polovině března 2022 rozšířilo na sociálních sítích a na němž je zachycena žena zatčená ruskou policií za to, že v ruce držela malý papírek s nápisem „dvě slova“ (v ruštině „два слова“), který samozřejmě odkazoval na zakázané heslo „ne válce“ („нет войне“). V krajním případě může být „určující“ samotná nepřítomnost (prázdno), tj. může odkazovat na konkrétní obsah – ruská policie zatýkala také demonstranty, kteří protestovali s prázdnými cedulemi: video, které získalo miliony zhlédnutí, ukazuje ženu s prázdnou cedulí uprostřed skupiny lidí, odkud ji vyvedou policisté.¹⁰ Tato záměna fungovala, protože všichni v tu chvíli věděli, co je v Rusku zakázáno: veřejně odmítat válku proti Ukrajině.

Ze sedmdesátých let si pamatuji jiný případ podobné cenzury v komunistickém Československu. Když Martina Navrátilová (tehdy nejlepší světová tenistka, která emigrovala na Západ a stala se pro československá sportovní média osobou, o níž se nemluví) postoupila do semifinále velkého mezinárodního turnaje, československý sportovní deník o tom informoval zprávou s titulkem „Známe čtyři semifinalistky“, za nímž následovala pouze tři jména – Navrátilovou prostě ignoroval, ačkoli tiitulek předpokládal čtyři tenistky. Jakkoli to bylo zvláštní, tato cenzura nebyla psychotická, protože velmi

⁹ 2022 *Ukraine, Russia and Us—Russia Claims US Implementing „Secret Bio-Weapon Project“ in Ukraine to Transmit Human Diseases*, SEAGATE – anglická verze (promoseagate.com), 22. března 2022. Dostupné online na: <https://en.promoseagate.com/2022-ukraine-russia-and-us-russia-claims-usimplementing-secret-bio-weapon-project-in-ukraine-to-transmit-humandiseases/> (zobrazeno 25. března 2022).

¹⁰ *Viral Protests: Russians Continue to Denounce War, Risking Imprisonment*, Deutsche Welle (DW), 16. března 2022, Europe | News and current affairs from around the continent. Dostupné online na: <https://www.dw.com/en/viral-protestsrussians-continue-to-denounce-war-risking-imprisonment/a-61143188> (zobrazeno 25. března 2022).

Protestující s transparentem „Ne válce“, Moskva, duben 2022, foto Deutsche Welle

otevřená nedůslednost názvu poukazovala na vyloučené čtvrté jméno, které tak bylo „přítomno v modu nepřítomnosti“ (řečeno strukturalistickým žargonem).

Všechny tyto (a další podobné) jevy nelze vysvětlit za použití první Lacanovy definice psychózy („to, co je vyloučeno [foreclosed] v symbolickém, se znovu objevuje v reálném“). V psychotickém univerzu není prostor pro vnitřní vzpoury, politická povstání a občanské války: vyloučené „se vrací zvenčí, v reálnu. Za takových okolností se vnějšek, který tvoří vše mimo daného jedince nebo mimo jeho sociální skupinu, stává hrozbou: kastrace se vrací, aby se pomstila“. V souladu s tím Rousselle zdůrazňuje „zvláštní homologii západní ‚cancel culture‘ a ruských zákonů o ‚zahraničních agentech‘“: obojí svým způsobem funguje jako zoufalé opatření k upevnění společenského pouta tím, že z něj vylučuje (to, co je vnímáno jako) prvek, který je ohrožuje. Přísná kontrola jazyka a těla v rámci MeToo je zoufalým pokusem striktně a do nejmenších detailů kontrolovat a regulovat naši řeč a tělesné pohyby (gesto, které mimovolně udělám rukou; způsob, jak se podívám na osobu vedle sebe) – cílem se tu stává nestálý chaos našich jazykových her, poznamenaných sexualitou a mocenskými vztahy. Takový kontrolní postup lze nalézt i tam, kde bychom jej nečekali. V lednu 2022 londýnská Královská opera oznámila, že inscenaci Händelovy *Theodory* ve výpravě Katie Mitchellové, která měla premiéru následující pondělí, konzultuje s Itou O'Brienovou – koordinátorkou intimity, která zajišťuje, aby se herci při intimních scénách cítili pohodlně... „Souhlas je nutno udělit každý den. Jeden den se můžete dohodnout, že se beze všeho políbíte rty na rty, a pak se vám udělá opar, takže už to není vhodné. Takže zkoumáte, o čem ten okamžik je, řešíte různé způsoby, jak vyprávět tentýž příběh,“ řekla.¹¹ Ačkoli by člověk měl podporovat boj proti ja-

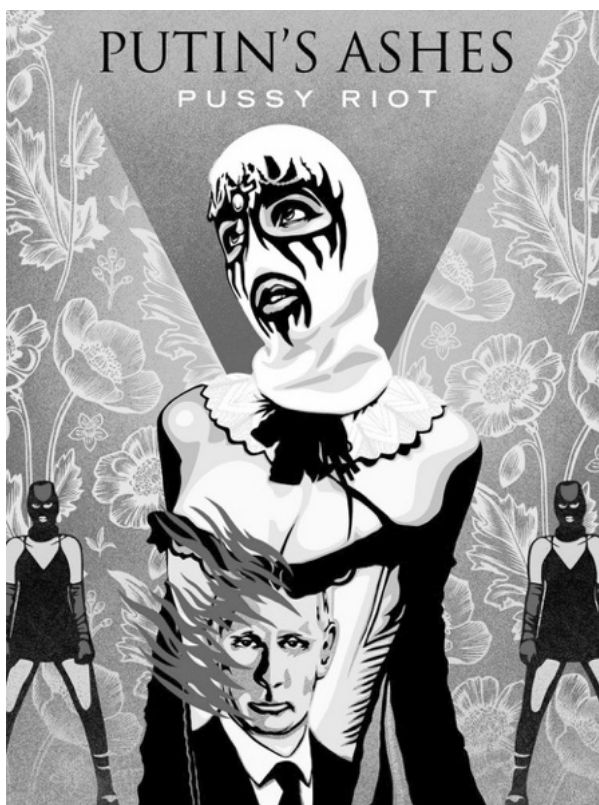
kécoli formě obtěžování, kvůli některým detailům v tomto článku se „necítím komfortně“. Zprvu, proč jsou zde oběti obtěžování opět (implicitně) redukovány na ženy? Zadržte, i když samozřejmě existují scény, v nichž může role oběti znásilnění nebo násilí herce jako osobu traumatizovat, jak by mohl člověk na plátně nebo na scéně ztvárnit brutální scénu, aniž by se cítil nepříjemně? Zatřetí, zmíněný příklad („Jeden den se můžete dohodnout, že se beze všeho políbíte rty na rty, a pak se vám udělá opar, takže už to není vhodné.“) je natolik zřejmý, že působí směšně a nemá s obtěžováním nic společného – vrhá na celou argumentaci podivné světlo, když klade opar na stejnou úroveň například dotýkání se prsou herečky. Začtvrté, samotný termín „koordinátorka intimity“ zní zlověstně (a skutečně takový je): na konci této cesty se skrývá názor, že (proč ne?) ocitne-li se dvojice lidí o samotě v intimní situaci, přičemž nevědí, jak spolu komunikovat, měli by si najmout koordinátora intimity. Není svým způsobem taková „koordinace intimity“ ještě horší než ruský zákon o „zahraničních agentech“, který vylučuje z veřejných médií a z oficiálních státních či kulturních aktivit osoby, které „systematicky šíří materiály blíže neurčenému okruhu osob, zatímco čerpají zahraniční finanční prostředky“ (nejnovějším přírůstkem na tomto více než stočlenném seznamu je členka Pussy Riot Naděžda Tolokonnikovová).¹² Jakkoli to zní zlověstně, zákon o „zahraničním agentovi“ vás vylučuje z institucionálního veřejného života, což ale neznamená, že proti vám budou podniknuty jakékoliv právní kroky (jsem si samozřejmě vědom, že se vám de facto děje mnoho jiných zlověstných věcí, od sledování tajnou policií až po stíhání za falešné obvinění z „korupce“) – nepůsobí zde žádná psychotická forkluze, pro institucionálního velkého Druhého prostě neexistujete.

¹¹ Nadia Khomami, „Royal Opera House Hires Intimacy Coordinator for Sex Scenes“, in: *Guardian*, 29. ledna 2022. Dostupné online na adrese: <https://www.theguardian.com/culture/2022/jan/29/royal-opera-house-hires-intimacycoordinator-ita-obrien-handel-theodora-sex-scenes> (zobrazeno 25. března 2022).

¹² *Russia labels Pussy Riot members, satirist „foreign agents“*, France24 ([france24.com](https://www.france24.com)), 30. prosince 2021. Dostupné online na: <https://www.france24.com/en/live-news/20211230-russia-labels-pussy-riot-members-satirist-foreign-agents> (zobrazeno 25. března 2022).

Ita O'Brienová – koordinátorka intimity zajišťuje, aby se herci při intimních scénách cítili pohodlně..., foto Sven Arnstein, b. d.

Shepard Fairey a Pussy Riot, Putinův popel, 2022

Rousselle má tedy pravdu, když apropos „zvláštní homologie západní ‚cancel culture‘ a ruských zákonů o ‚zahraničních agentech‘“ zdůrazňuje, že nejde o „stejně praktiky“ a že „neexistují ve stejném kontextu“. První velký rozdíl je zřejmý: ruské vylučování je vyloučením podskupiny nepřátel z veřejného prostoru; v politicky korektním vylučování neexistuje jasné vymezení, jasná kritéria, pravidla se neustále mění, každý je v podezření a může být z ničeho nic „zrušen“, vyloučen ze sociálního prostoru; malé gesto, kterého se on nebo ona dopustili, může být prohlášeno za „rasistické“ nebo „sexistické“ (málem se to stalo mně: když jsme spolu s mou ženou před pár lety ve Slovinsku poskytli rozhovor o jejím prvním románu, řekl jsem, že když ho psala, často jsem jí vařil a nosil čerstvý čaj – za to jsem jen o vlasek unikl prohlášení za mužského šovinistu roku). Struktura je zde nadále strukturou univerzitního diskurzu, ale váha pojmů se mění: hybnou silou je vědění umožňující žalobci odhalit problematické výroky či gesta; objektem je objekt a, nadpočetný požitek vtělený do problematické entity, produktem je subjekt neustále podezíraný a sužovaný vinou, a „pravdou“ skrytou za vědění je anonymní Pán, ten, kdo (často velmi svévolně) rozhoduje, kdy byl spáchán čin, který si zaslouží být odsouzen. Dalo by se tedy říci, že jde o rozdíl mezi mužskou a ženskou verzí Lacanových vzorců sexuace: v Rusku je vyloučený/zrušený výjimkou, která posiluje univerzální jednotu národa („všichni Rusové podporují speciální operaci na Ukrajině, s výjimkou zahraničních agentů“), zatímco v západní cancel culture nejsou zrušeni všichni, ale neexistuje žádná výjimka (všichni jsou

v podezření). Rousselle nicméně tvrdí, že v obou případech, ať už jde o „cancel culture“ nebo o „status zahraničního agenta“, je cílem „vyhladit prostor vnitřní opozice, aby se vnitřní svět sociální skupiny i jistota jejího vědění staly konzistentními. Tak je ‚štěpící prvek‘ odmítnut, vyplivnut ze sociálního pouta a donucen veřejně se prohlásit za nepřítele dané sociální skupiny (např. ‚lidu‘)“.

S takovým výkladem nesouhlasím, protože pokud bychom jej přijali, museli bychom říci, že stalinismus byl nesrovnatelně „psychotičtější“: pouze ve stalinismu je vyloučený nepřítel „donucen veřejně se prohlásit za nepřítele dané sociální skupiny (např. ‚lidu‘)“ – vzpomeňme na veřejná přiznání ve stalinových procesech, kde obvinění přiznávali svou vinu a požadovali pro sebe trest smrti, zatímco v Putinově Rusku opozice, jakkoli marginalizovaná a ohrožená, stále existuje a jsou zde nadále média, která režimu oponují. Putinovo Rusko má pořád ještě daleko k úplnému „totalitnímu“ uzavření. V Rusku stále existují stopy „vytváření a obrany opozičních či protihegemonických ‚bloků‘, souboru kultur oponujících zastřešující hegemonii“, které „sestavují z univerzit, médií / rozhlasových a televizních programů, nevládních organizací, sociálních hnutí atd.“. Jen si vzpomeňte na postavu Navalného, který je schopen z vězení apelovat na lidi, aby protestovali proti válce – lze si vůbec představit, že by se něco takového stalo v době stalinismu? Z tohoto důvodu si nemyslím, že by v rámci Západu nebo Ruska nebylo možné vyjádřit pravdu. Jejich světy – samotné společenské pouto, které je udržuje – se zhroutily a to, s čím se setkáváme, jsou spíše singulární módy jouissance. Už nežijeme ve světě, kde by kategorie pravdy dávala nějaký smysl, protože se zhroutil samotný prostor, kde by ji bylo možné artikulovat, dokonce alespoň v lacanovském smyslu jako „řečenou napůl“. Domnívám se naopak, že dimenze pravdy je v současné situaci stále funkční – otázkou je, co zaujímá místo pravdy. Jsme zahlceni vědění, které (abychom se odvolali na Lacanovu formuli univerzitního diskurzu) vystupuje jako hybná síla dnes převládajícího cynického diskurzu; předmětem tohoto vědění je objekt a, jímž jsou (jak jsme viděli v případě útoku USA na Irák a Ruska na Ukrajinu) zbraně hromadného ničení; „produktem“ onoho diskurzu je agent, o němž se předpokládá, že manipuluje se ZHN (zdrogované neonacistické ukrajinské vedení), a na místě pravdy je Pán, jenž si ve své paranoci vymyslel objekt (ZHN), Putin a jeho okolí.

Zde musíme rozlišovat způsobem, který se může jevit jako naivní, totiž nastolit distinkci mezi paranoidním vědění o fantazijním objektu (ZHN) a faktickým vědění o tom, co se děje na Ukrajině (a v jejím okolí). Status těchto dvou vědění je odlišný: paranoidní vědění je falešné, daří se mu mobilizovat lidi do války, zatímco faktické vědění, ačkoli je doslovně pravdivé (adekvátní faktům), nás mobilizovat nedokáže. Naše situace je natolik vysilující, protože víme, jak se věci mají, ale nejsme schopni na základě tohoto vědění jednat. Film Adama McKaye *K zemi hled!* (2021) vypráví o kometě mířící přímo na Zemi a o dvou vědcích, kteří se sna-

„Tramp stamp“ – závěrečná scéna z filmu Adama McKaye *K zemi hled!* (2021), v níž prezidentka Janie (Meryl Streepová) vystupuje nahá, čímž odhaluje rozsáhlé tetování na spodní části zad, často hanlivě označované jako „cejch běhny“.

ží přesvědčit zbytek světa, že nejde o hoax (vláda a obyvatelstvo odmítají v existenci komety uvěřit). Tato definitivní apokalypsa (život na Zemi za půl roku skončí a všichni to vědí, i když to popírají) je podána jako politická satira – přesněji řečeno jako satira, pod níž se skrývá naprostá temnota (prezidentka se například obává, jak tato zpráva ovlivní volby v polovině mandátu). Volba satiry je oprávněná: když máme co do činění se skutečnou katastrofou, jsme za hranicí tragédie a jen komedie může splnit svůj úkol právě tím, že není adekvátní skutečné situaci – vzpomeňme, že nejlepší filmy o koncentračních táborech jsou komedie.

Není divu, že se některým kritikům nelíbil odlehčený tón filmu a tvrdili, že banalizuje poslední apokalypsu. Ve skutečnosti těmto kritikům vadí pravý opak: trivializace, která prostupuje nejen establishment, ale dokonce i protestní hnutí. Prezidentka (v podání Meryl Streepové) je zjevně vytvořena podle vzoru Hillary Clintonové, takže její neochota brát ohrožení života na Zemi vážně nevychází z pravicově populistických pozic. A ani protestující, kteří později ve filmu skandují „Vzhůru hled!“ a prosí nás, abychom brali blížící se kometu vážně, nenavrhují žádná účinná opatření, pouze předvádějí velké divadlo s popovými hvězdami a skandují banální hesla. Film tedy není dalším laciným útokem na pravicové populisty; je zaměřen na dvě převládající reakce na dnešní hrozby, jako je globální oteplování, reakce ze strany liberálního establishmentu a ekologických protestních hnutí.

Nestačí říkat pravdu; je třeba ji říkat způsobem, který lidi mobilizuje, aby podle ní jednali, a ne aby se oddávali samolibému uspokojení. „Pravda“ (naléhavá potřeba globální spolupráce apod.) je totiž odsouvána veřejným hlásáním potřeby ekologických opatření, spolupráce v boji proti pandemii, jak se to stalo na konferenci v Glasgow plné deklarativního blábolu, ale s velmi málo přesnými závazky. Přesněji řečeno, poučení z filmu *K zemi hled!* spočívá v tom, že konspirační teorie (o pandemii nebo globálním oteplování) svým způsobem ztělesňují „nevědomí“ samotného „racionálního“ libe-

rálního establishmentu.¹³ Pravda je přesně opačná než tvrzení konspirační teorie, že síly establishmentu ve skutečnosti nevěří v nebezpečí blížící se katastrofy a manipulují s tímto nebezpečím jako se spiknutím, aby ovládly lidi: síly establishmentu znají realitu, ale vnitřně v ni nevěří – to ony jsou těmi skutečnými popírači. Poučení ze zahradních slavností Borise Johnsona v době přísného lockdownu je dokonale vypovídající: ačkoli dobře znal realitu covidu (málem na něj zemřel), jeho aktivita (jako ony večírky) dosvědčuje, že v ni ve skutečnosti nevěřil, že sám sebe (a okruh kolem sebe) vnímal, jako by byl z reality jaksi vyňat. Když se ve filmu prezidentka znepokojeně ptá: „Ale budeme kvůli kometě muset zrušit Super Bowl?“, dokonale vykresluje tento postoj: jako by konec života na Zemi nečinil tuto otázku nesmyslnou. Proto by skutečným terčem naší kritiky neměli být deklarovaní popírači (pandemie, globálního oteplování), ale falešný „rationalismus“ samotného establishmentu – a opět, mechanismus, který zde působí, není přímá psychotická forkluze, ale určitá forma fetišismu, fetišistické popírání, v němž může jako fetiš působit samotné vědění.

Žádná z obou zmíněných forem vědění, mobilizační fake a faktická pravda, nezahrnuje psychotickou forkluzi. Vraťme se k Rousselleovi – myslím si totiž, že psychoticko-paranoidní komunikace, při níž druhý pouze vrací můj vlastní vyloučený [foreclosed] obsah promítnutý do druhého, není dostatečná –; zde je Rousselleův popis takové komunikace: „Když se před mnoha měsíci americký prezident Joe Biden podíval do očí Vladimíru Putinovi a spatřil vraha, Putin odpověděl, že Biden v jeho očích uviděl odraz své vlastní duše. Nyní bychom však měli být připraveni dodat i další postřeh: když se Putin dívá do očí svých ‚západních partnerů‘ a vidí ty, kdo neustále

¹³ Viz Alenka Župančič, „Teorija zarote brez zarote“, in: *Mladina*, Lublaň, 28. ledna 2022, s. 54–56. Dostupné online na adrese: <https://www.mladina.si/213709/teorija-zarotebrez-zarote/> (zobrazeno 25. března 2022).

rozšiřují NATO a infiltrují jeho zemi, není to tak, že zpětně vidí své vlastní imperialistické ambice?" Domnívám se, že tato formulace paranoidní projekce pomůže v pravém slova smyslu symbolický mechanismus zdvojené lži, lži pod rouškou pravdy, který působil při převažujícím západním vnímání Putinových slov: naší chybou bylo, že jsme Putinovy hrozby nebrali dostatečně doslovně – mysleli jsme si, že to nemyslí vážně, že jen hraje hru strategických manipulací. Je vrcholem ironie, vezmeme-li v úvahu, že nyní (koncem března 2022) Rusové míří na Lvov. Nelze zde nepřipomenout známý židovský vtíp citovaný Freudem: „Proč mi říkáš, že jedeš do Lvova, když ve skutečnosti jedeš do Lvova?“, v němž lež nabývá podoby faktické pravdy: oba přátelé si stanovili implicitní kód – když jedeš do Lvova, řekneš, že jedeš do Krakova, a naopak –, a říkat doslovnou pravdu v tomto prostoru znamená lhát. Když Putin oznámil vojenskou intervenci, nebrali jsme jeho prohlášení, že chce pacifikovat a denacifikovat celou Ukrajinu, dostatečně doslovně, takže výtky zklamáných „hloubkových“ stratégů Putinovi je na místě: „Proč jste nám tvrdil, že se chystáte obsadit Lvov, když ho ve skutečnosti chcete obsadit?“

Válka na Ukrajině tedy podle mého názoru není střetem psychotických singularit, z nichž každá si do té druhé pouze promítá svůj vlastní vyloučený obsah; není také pouhým střetem velmocí o kontrolu nad spornými sférami vlivu. Je nadále ryzím „metafyzickým“ konfliktem, konfliktem dvou globálních vizí toho, co je to lidstvo, vize liberální a té konzervativní. Každá strana je úzce spjata s tou druhou; potřebuje ji, aby přetrvávala. Myslím tedy, že opravdu nejde o střet psychotických singularit – dokonale totiž odpovídá Lacanově vzorci (symbolické) komunikace, v níž od druhého dostávám své vlastní sdělení v jeho převrácené a pravdivé podobě (všimněte si výrazu „pravdivé“). USA získaly ze své intervence v Iráku pravdu o své intervenci: Irák je nyní více než kdy jindy pod vlivem Íránu, je fundamentalističtější než za Saddáma a postavení žen ve veřejném životě je mnohem horší. A totéž platí o Rusku: vtrhlo na Ukrajinu s tvrzením, že žádný samostatný ukrajinský národ neexistuje, že je součástí téže rozsáhlé etnické a kulturní skupiny, a výsledkem – alespoň v tuto chvíli – je, že ukrajinská identita je dnes silnější než kdykoli předtím a stále více Ukrajinců Rusy skutečně nenávidí a nechce s nimi mít nic společného.

Rousselleův protiargument¹⁴ zde spočívá v tom, že sociální struktura „všeobecné forkluze“ nevylučuje, že v oblasti speciálnějších a lokalizovanějších socializovaných vztahů do značné míry stále nefunguje oidipovská struktura vazby zakotvená v symbolické kastraci: v našich každodenních interakcích nejsme všichni singularitami, ostrovy jouissance, které nejsou spojeny žádným sdíleným symbolickým paktem. Sám Hegel si byl této mezery vědom: v jedné z nejslavnějších pasáží *Fenomenologie*, v dialektice pána a raba, si představuje konfrontaci dvou sebevědomí, která zápasí na život a na smrt; každá strana je připravena zajít až do krajnosti v nasazení ži-

vota, ale pokud obě vytrvají až do konce, nikdo nezvítězí – jedna strana umírá, druhá přežívá, ale bez druhého, který by ji uznal. Celé dějiny svobody a uznání – zkrátka celé dějiny, celá lidská kultura – se mohou odehrát pouze na základě prvotního kompromisu: v konfrontaci z očí do očí jedna strana („budoucí rab“) „odvrací zrak“, není připravena jít až do krajnosti. Jak však Hegel dobře věděl, ve vztazích mezi státy k takovému kompromisu-rozhodnutí nedochází: koexistence suverénních národních států znamená nutnost války. Každý stát sice disciplinuje/vychovává své vlastní příslušníky a pod rouškou státní moci zaručuje občanský mír, ale vztahy mezi jednotlivými státy jsou neustále ve stínu potenciální války, přičemž každá epocha míru není ničím jiným než dočasným příměřím. V Hegelově pojetí celá etika státu vrcholí nejvyšším hrdinským činem, ochotou obětovat život za svůj národní stát, což znamená, že divoké barbarské vztahy mezi státy slouží jako základ etického života uvnitř státu. Není snad dnešní Severní Korea se svou bezohlednou snahou o získání jaderných zbraní a raket dlouhého doletu vrcholným příkladem této logiky bezpodmínečné suverenity národního státu?

Máme tu tedy boj na život a na smrt mezi státy a vzájemné uznání uvnitř každého státu; dnes však dochází ke (vzájemně propojeným) změnám na všech úrovních. Na nejnižší úrovni rodinného života se otcovská autorita přesouvá od symbolického Zákona („jméno otce“) k nadjá; mezinárodní vztahy se přesouvají od vztahů mezi suverénními státy k dvojicím velmocí ovládajících své sféry vlivu; a samotné národní státy se postupně mění v neoklanová společenství držená pohromadě specifickým a výlučným způsobem života. Základní problém Rousselleovy analýzy spočívá v tom, že vyvrací sebe samu – ponechává nás ve slepé uličce: pokud je pravdivá, pokud již žijeme ve vesmíru všeobecné forkluze, pak není cesty ven a fakt, že jsme si toho vědomi, nehraje žádnou roli; hra skončila, ať už o tom víme nebo ne. Já si však myslím, že na vědění záleží, že vědění o něčem tuto věc vždy ovlivňuje, nějak mění její status. V tomto případě je to právě akt vědění, že hra skončila, který fakticky způsobuje, že hra skončila – jako bychom museli vědět, že hra skončila, protože kdybychom to nevěděli, mohli bychom vlastně něco změnit, takže by hra neskončila.

Dominik Finkelde a Todd McGowan (eds.), *Žižek Responds!*,
Bloomsbury Publishing, Londýn 2023, fragmenty z patnácté kapitoly,
pro Analogon přeložil Ondřej Krochmalný

¹⁴ Který mi sdělil v osobním rozhovoru.

Ivan
Horáček

Hymnus suicidální hygieny mužského světa – znovu na scéně?

Výzvy futurismu vs. naděje změny

Avšak v době, kdy jedna strana, vyzbrojená všemi zbraněmi tisíckrát zločinného světového názoru, nastupuje k útoku proti existujícímu řádu, může se druhá strana postavit na odpor pouze tak, že si osvojí formy nové, v našem případě politické víry, a hesla slabošské a zbabělé obrany zamění za bojový výkřik odvážného a brutálního útoku.

Adolf Hitler, *Mein Kampf*

Války s děsivými peripetemií průvodních kataklyzmat z pochopitelných důvodů nepatří k oblíbeným úsekům naší historie. Avšak provázeny výzvami naznačenými vstupním citátem, nastávají, a to častěji, než by si kdokoliv přál, a v rozsahu, který zpravidla překonává vše předchozí. Přináší radikální změny dřívějších pořádků a zavedených obrazů světa. Historiograf nezatěžující se osobním utrpením jednotlivých obětí by dokonce mohl konstatovat, že pro rozvoj civilizovaného světa jsou války v konečném úhrnu hotovým dobrodiním. Vypadá to skoro, že náš svět se bez válek prostě jaksí neobejde. Už kvůli dobám meziválečného prozření, kdy do civilního sektoru pronikají technologické inovace předchozí válečné epizody a vítězni válečníci se překonávají v diseminaci obecného dobra, legitimujícího pravdu jejich válečných výdobytků i prožitá utrpení. Tyto doby patří, jak víme, k nejskvělejším milníkům naší historie a zpředmětněným příslibům ráje na zemi. Pohříchu, povětšinou netrvají věčně. Dříve či později začne všeobjímající dobro, blahosklonně sypané z rukávů minulých hrdinů, notně již umaštěných opulentními pochoutkami jejich bohatých stolů, nabývat podoby nechutného šlemu dusícího výhonky nových alternativ, rodících se v srdcích nastupujících generací.

Stejně tak dříve či později do dění požehnaných meziválečných epizod, průběžně sešňorovaných rigidními mantinely svých vstupních pravd, vstupuje radikální revolta. Nezbytný zdroj oživení, nárokovájící prolomení mantinelů a svobodu k novému přístupu. Oč jde a jaké jsou komponenty oné radikální revolty, explikuje s nejvyšší názorností následující text:

Ivan Horáček, *Němý svědek*, 2020

Manifest futurismu

[...]

1. Chceme opěvovat lásku k nebezpečí, návyk na energii a smělost.
2. Základními prvky naší poesie budou odvaha, zmužilost a revolta.
3. Literatura až dosud velebila myšlenkovou nehybnost, vytržení a spánek, my chceme velebit útočný neklid, horečnatou nespavost, poklus, nebezpečný skok, facku a ránu pěstí.
4. Prohlašujeme, že nádhera světa byla obohacena o novou krásu: o krásu rychlosti. Závodní automobil se svou kapotou ozdobenou tlustými trubkami podobnými hadům s výbušným dechem... řvoucí automobil, který jako by se řítí po kartáčových nábojích, je krásnější než Vítězství Niké samothrácké.
5. Chceme opěvovat člověka, který drží volant, jehož ideální hřídel prochází Zemí, jež je také vržena na obvod své oběžné dráhy.
6. Je třeba, aby se básník vydal se zápalem, výbušně a marnotratně, aby zvětšil nadšenou vroucnost původních živelů.

7. Krása je již jenom v boji. Dílo nemůže být mistrovským dílem, není-li agresivní. Poesie musí být dravým nápojem proti neznámým silám a musí je donutit, aby se vrhly před člověkem k zemi.
8. Jsme na nejzazším mysu staletí!... K čemu to je, ohlížet se, když musíme vyrazit tajemné dveře Nemožného? Čas a Prostor umřely včera. Žijeme již v absolutnu, protože jsme již stvořili všudypřítomnou věčnou rychlost.
9. Budeme velebit válku – jedinou hygienu světa – militarismus, patriotismus, destruktivní gesto anarchistů, krásné myšlenky, které zabíjejí, a opovržení k ženě.
10. Chceme demolovat galerie, knihovny, potírat moralismus, feminismus a všechny oportunistické a utilitární zbabělosti.
11. Budeme opěvovat obrovské zástupy vyburcované prací, radostí nebo vzpourou; budeme opěvovat mnohobarevné a polyfonní příboje revolucí v moderních velkoměstech; budeme opěvovat tetelivý noční žár zbrojnic a loděnic pod jejich prudkými elektrickými lunami; žravá nádraží, která pohlcují kouřící hady; továrny zavěšené na mracích šňůrami svých kouřů; mosty vzpínající se jako vymrštěné gymnastové nad ďábelskými noži řek ozářených sluncem; dobrodružné parníky větřící obzor; lokomotivy s mohutnou hrudí, které hrabou na kolejích jako obrovští oceloví oři, sevření otěžemi dlouhých potrubí, a klouzavý let aeroplánů, jejichž vrtule praská ve větru jako prapor a tleská jako nadšený dav.

Z Itálie provoláváme tento manifest ničivého a žhářského násilí, manifest, jímž dnes zakládáme futurismus,

Ivan Horáček, Ukrajina, 2021

protože chceme osvobodit Itálii od její zapáchající gangrény profesorů, archeologů, průvodců a antikvářů.

Itálie byla příliš dlouho velikým tržištěm vetešníků. Chceme ji zbavit nesčetných galerií, které ji pokrývají nesčetnými hřbitovy.

Galerie, hřbitovy!... Je to vskutku totéž – zde i tam do sebe zlověstně vrážejí těla, která se neznají. Veřejné noclehárny, kde se spí navzdýcky bok po boku nenáviděných nebo neznámých bytostí. Vespolečná ukrutnost malířů a sochařů, kteří se navzájem zabíjejí ranami linií a barev v téže galerii.

Jdeme tam jednou za rok na návštěvu, jako chodíme k hrobu svých mrtvých jedenkrát v roce... to ještě lze připustit!... Chápeme rovněž, položí-li se jednou za rok květy k nohám Giocondy!... Ale chodit každý den vláčet po galeriích své smutky, své křehké odvahy a svůj neklid, to nepřipustíme!... Cožpak se chcete otrávit? Cožpak chcete shnit?

Co jiného můžeme nalézt ve starém obraze, ne-li namáhavé pokroucení umělce snažícího se zlomit nepřekročitelné přehradu, jež stojí v cestě jeho touze úplně vyjádřit svůj sen?

Obdivovat starý obraz znamená hodit svou sensibilitu do pohřební urny, místo abychom ji vrhli vpřed prudkými výtrysky tvorby a činu. Chcete snad takto vyplývat své nejlepší síly v zbytečném obdivu minulosti, z něhož vyjdete nesmírně vyčerpaní, ochuzeni, zdeptání?

Ve skutečnosti každodenní návštěva galerií, knihoven a akademií (těch hřbitovů ztracených úsilí, těch kalvárií ukřižovaných snů, těch rejstříků zlomených nadšení! ...) je pro umělce tím, čím je prodlužované poručníctví rodičů pro mladé inteligentní lidi, opilé svým talentem a ctižádostivou vůlí.

Pro umírající, invalidy a vězně to ještě ujde. Ta podivuhodná minulost je možná balzámem na jejich rány od chvíle, kdy je jim budoucnost zakázána... Ale my o to nestojíme, my mladí, silní a živí futuristé!

Ať tedy přijdou dobří žháři se zuhelnatělými prsty!... Tady jsou! Tady jsou!... Nuže, vrhněte oheň do regálů knihoven! Zvraťte tok kanálů a zaplavte sklepy obrazáren!... Oh! Ať jsou odplaveny proudem slavná plátna! Chopte se motyk a kladiv! Podkopejte základy ctihodných měst!

Nejstarším mezi námi je třicet let; máme tedy nejméně deset let na to, abychom splnili svůj úkol. Až nám bude čtyřicet, jiní, mladší a chrabřejší než my, nás jistě hodí do koše jako zbytečné makulatury!... Půjdou proti nám z veliké dálky, odevšad, vzpínající se na lehké kadenci svých prvních básní, sekající do vzduchu svými zakřivenými prsty a vdechující u vrat akademií lahodnou vůni našich tlejících duchů, již zaslíbených katakombám knihoven.

Ale my tam nebudeme. Nakonec nás jedné zimní noci naleznou na širé rovině pod smutným hangárem, na nějž bude monotónně bubnovat déšť, přikrčené u našich chvějících se aeroplánů, jak si ohříváme ruce nad ubohým ohněm, živeným našimi dnešními knihami, vesele plápolajícími pod zářivým letem našich obrazů.

Shluknou se kolem nás, těžce oddychující úzkostí a nevolí a nanejvýš rozhořčení naší neúnavnou odvahou, vrhnou se na nás, aby nás zabili, s tím větší nenávistí, čím jejich srdce bude opilejší láskou a obdivem k nám. A silná a svatá Nespravedlnost vybuchne zářivě v jejich očích. Neboť umění nemůže být nic jiného než násilí, krutost a nespravedlnost.

Nejstarším z nás je třicet let, a přece jsme již promrhali něco pokladů, pokladů síly, lásky, odvahy a drsné vůle, spěšně, šíleně, rozmařile, zběsile, do vysílení.

Podívejte se na nás! Nejsme udýcháni... Naše srdce není ani trochu unaveno! Neboť se živilo ohněm, nenávistí a rychlostí!... Udivuje vás to? To je tím, že si ani nevzpomínáte, že jste žili! Vzpřímení na vrcholku světa, ještě jednou vyzýváme hvězdy na souboj!

Máte námitky? Dost! Dost! Známe je! To je jasné! Víme dobře, o čem nás naše krásná a živá inteligence ujišťuje. — Jsme, říká, jenom souhrn a prodloužení našich předků. — Možná! Budiž!... Co na tom?... Ale my tomu nechceme rozumět! Střežte se opakovat tato nestoudná slova! Raději zdvihněte hlavu!

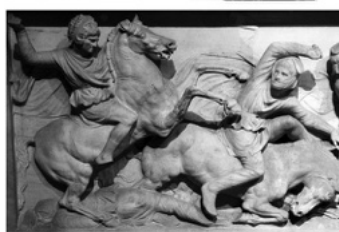
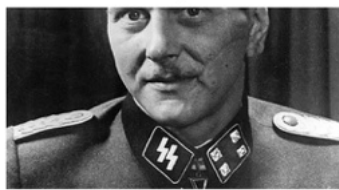
Vzpřímení na vrcholku světa ještě jednou vyzýváme hvězdy na souboj!

F. T. Marinetti, 20. února 1909¹

Marinettiho *Manifest*, předobraz nesčetných uměleckých a intelektuálních výronů avantgardy dvacátého století, je bezpochyby neobyčejně silný dokument, nejen jako exemplum poetické funkce jazyka a křečovitě krásy světa zasaženého vzedmutím živočišné energie bytí, ale i jako dokonalá výpověď o povaze intencí, které aktem revolty vystupují do popředí. Jako takový *Manifest* ani v souvislostech zde probírá

¹ Filippo Tommaso Marinetti, *Futuristický manifest*, přel. V. Mikeš, fragment, in: Mario De Micheli, *Umělecké avantgardy dvacátého století*, SNKLU, Praha 1964, s. 319–322. Překlad upraven.

Vzácné vzory zmužilosti

Pojmenuj vyobrazené a najdi pět rozdílů!

Pomůcka: Alexander Makedonský, Albrecht z Valdštejna, Gaius Julius Caesar, Georg Armstrong Custer, Evžen Savojský, Ernst Gideon Ludon, Filippo Tommaso Marinetti, bratři Mašiňové, George S. Patton, Pol Pot, Jevgenij Prigodžin, Richard Lvi Srdce, Otto Skorzeny, Henri de la Tour d'Auvergne-Bouillon, Franz von der Trenck, Georgij Konstantinovič Žukov

ných nepotřebuje dalších komentářů. Zapáchající gangréna staříckého profesora si nicméně nějakou tu doplňující poznámku přece jen neodpustí.

Nejprve připomeňme, že k zvláštnostem našeho druhu patří skutečnost, že zákony, pravidla a obecně závazné výkladové rámce, integrující jeho society, jsou tradičně výlučným produktem mužské populace. Nejrozumnějších rad starších, náčelníků, panovníků, církevních synod, zednářských lóží, akademických sněmů, generálních štábů a podobných sešlostí ustavujících za zavřenými dveřmi mužských domů katechismy příslušných správností a nástroje jejich diseminace. Libidinózní organizace muže je předznamenává nárokem přesného zacílení a orgastickou intencí konečného řešení. Jejich prosazení se zbraní v ruce, vyvazující muže z potupných každodenností rodinných pout, se v nejednom případě stává logickým završením tohoto výměru. V meziválečných dobách, kdy po-

dobná řešení nejsou na pořadu dne, ústí produkce mužských domů do zpřesňování dotyčných katechismů, zahušťování rozvrhu správnosti a kontrolních prostředků zajišťujících jejich prosazení ve veřejném prostoru, nejrůznějších vechtrů, věroučných seminářů a povinné školní docházky.

Zapáchající gangréna těchto šlemovitých pout svazujících ruce nastupujícím generacím volá pak již po radikálním očištění zásahu. Rozhněvaní mladí mužové, disponovaní k němu přebytkem síly a biologickými korelátory mládí, adorují centrální kvality, jež radikálnost očištění zásahu podmiňují, a uvádějí je v život: důsledné odlišení zrn od plev, nekompromisní čin a radostnou mužnost.

Není náhodou, že ideální prostředí k realizaci těchto dispozic poskytuje tradičně život u vojsk, snoubící kultivaci mužských obrazů světa a disciplínu s rozvernou nevázaností legitimovanou průběžným pošťíváním smrti v sousedství. Neudivuje tak, že hygienický zásah, cílený zprvu do hodnotových schémat veřejného prostoru, degradujícího směle vize mužských domů ukoptěným kolotáním svých každodenností, přistoupí dříve či později k naplnění oněch vizí, jak se sluší a patří – s puškou v ruce, s ohněm v srdci. Ultimátní formou sociální hygieny se stává válka.

Válka své účastníky ovšem nemálo změnila. Jak dokládá klasi-

Dobrovolníci regimentu se snad ještě ani nenaučili pořádně bojovat, ale umírat uměli jako staří vojáci. To byl začátek.

A tak to šlo rok za rokem. Namísto bitevní romantiky však nastoupila hrůza. Nadšení zvolna vychládalo a jásoť byl dušen strachem ze smrti. Přišel čas, kdy každý musel vybojovat svůj boj mezi pudem sebezáchovy a vědomím povinnosti. Ani já jsem nezůstal ušetřen tohoto boje. Vždycky když smrt byla na lovu, pokoušelo ale něco neurčitě ve mně revoltovat, snažilo se to představit slabému tělu jako rozum, ale byla to jen zbabělost, která se v přestrojení pokoušela zmocnit se jednotlivce. Nastávalo velké tahání a varování a často rozhodl jen poslední zbytek svědomí. Čím byl tento hlas zřetelnější, čím hlasitěji a dotíravěji lákal, tím tvrdší byl můj odpor, až konečně po dlouhém vnitřním zápasu zvítězil smysl pro povinnost. Už v zimě 1915/1916 byl u mne tento boj rozhodnut. Vůle se stala konečně absolutním pánem. Jestliže v prvních dnech jsem mohl útočit s jásoťem a smíchem, teď jsem byl klidný a rozhodný. Bylo to natrvalo. Teprve teď mohl osud přikročit k posledním zkouškám, aniž mi povolily nervy nebo selhal rozum.

Z mladého válečného dobrovolníka se stal starý voják. Tato změna proběhla v celé armádě.

Adolf Hitler, *Mein Kampf*²

Proměna radostné mužnosti rozhněvaných mužů na zmužilost starého vojáka, předznamenanou vědomým převzetím rizik a osobní odpovědnosti za nadstandardní činy přesahující vstupní výměr lidské přirozenosti, je úhelným produktem aktu sociální hygieny.

Fenomén zmužilosti představuje současně klíčovou pojistku osobní sebeúcty, centrálního indexu přežití válečných vřav, prostředí na sublimační možnosti vpravdě velmi chudého. Samozřejmě je též rozhodujícím faktorem bojové efektivity supraordinovaných celků.

Potřeba zmužilých osobností, zaručujících úspěšný průběh příštích bojových operací, očividně exponenciálně narůstá i v dnešní pozeňhané době. Jako pomoc ušlechtilé snaze jejich hledání připojujeme tabelární výběr postav, o jejichž zmužilosti nemůže být pochyb.

Rozhněvaní mladí mužové, změnění zkušeností války na staré vysloužilce, se s oprávněným hněvem vrací k prahům prohnitých mužských domů dřívější a radikální rekonstrukcí us-tavují inovativní obnovu jejich tradičních funkcí. Postupně pak transformují svou zmužilost na sebestřednou žvanivost, již sytí prostor veřejného diskursu a explicitním obrazem „sdíleného oidipovského světa“ (slovy Slavoj Žižeka) poskytují vítaný substrát analytikům lacanovského typu. Cyklus se uzavírá a za branami nových mužských domů se pomalu, ale jistě rodí další generace mladých mužů, ještě rozhněvanějších. A tak dále.

Skutečně, vše vypadá, že bez válek to naše civilizace, přesněji řečeno regulativy mužského světa, které ji udržují, neumí. Nic naplat, svoboda muže, vyvázaného z potupných omezení rodinných každodenností, nachází svůj pravý výraz v estetice konečných řešení, v pohodě štábních kantýn a v espritu válečných tažení s neodvratnou pravidelností.

Stručně řečeno: jednou z centrálních příčin válek je bezpochyby suicidální povaha sublimační dynamiky mužského světa.

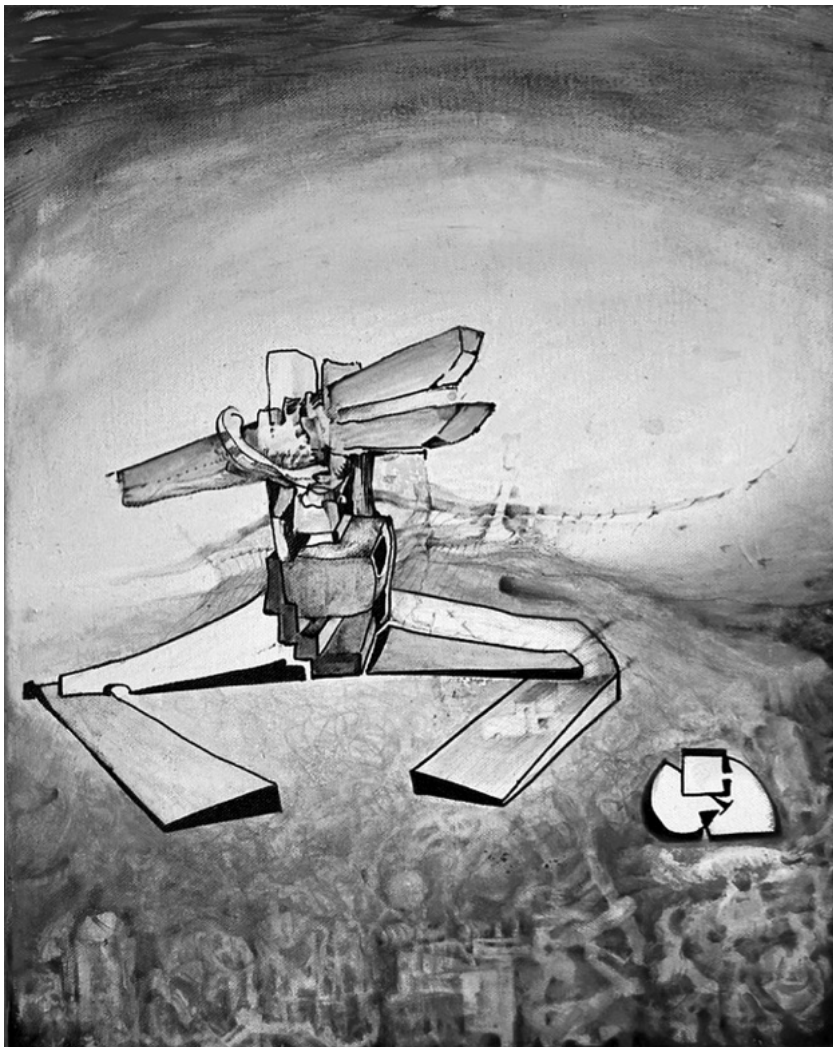
V nahlédnutí této skutečnosti, na pozadí hrůz světové války, evokující faktické důsledky tohoto výměru s nepřehlédnutelnou názorností, vytyčuje André Breton v eseji *Arkán 17* požadavek radikální změny:

„Jsem přesvědčen, že doba již není vhodná, abychom v této věci nadále lpěli na více či méně hanebných žádostivostech či výsadách, ale abychom se v umění bezvýhradně vyslovili proti muži a pro ženu, aby muž byl zbaven moci, kterou byl svrchovaně obdařen a které zneužil, aby ji předal do rukou ženy a aby byl odstaven od všech svých mocenských zdrojů, dokud žena nebude s to převzít svůj příslušný podíl na této moci, a to nejen v umění, ale i v životě.“

André Breton, *Arkán 17*³

² Adolf Hitler, *Mein Kampf*, přeložil Slavomír Michalčík, Naše vojsko, Praha 2016.

³ André Breton, *Arkán 17* (1944), Dauphin, Praha 1996, s. 55.

Ivan Horáček, Pozorovatelna, 2018

Podobně jako v souběžně formulovaném spisu *Prolegomena k třetímu surrealistickému manifestu* Breton zdůrazňuje nutnost zrušení tradiční služebnosti ženy mužskému měru světa silou Erótu a přeznačením lineárních hodnotových invariantů mužského světa hodnotami lásky a tajemné mnohoznačnosti světa ženy.

Mohlo by se zdát, že kolotání meziválečné doby posledních desetiletí přineslo jednoznačné naplnění Bretonova požadavku. Společenské uplatnění ženy a pozornost věnovaná peripetiím genderových témat přerostly v samozřejmou invariantu obecných správností a implicitní konstantu názorového rozvrhu dnešního člověka. Doby, kdy genderová témata mohla být námětem k diskusi či otázka po genderu Boha nemístným žertem, již dávno minuly.

Dominantní uplatnění žen radikálně změnilo dnes i praktické dění v tradičních doménách mužského světa – vědě, umění, strategickém plánování, politice, státní správě atd., včetně vedoucích pozic příslušných institucí těchto sfér. Přítomnost žen tu obecně objektivně zvyšuje výkonnost i pro-

duktivitu a názorně ukazuje, že žena dokáže úkoly tradičních mužských rolí zvládnout nejen bez větších problémů, ale většinou i výrazně úspěšněji a efektivněji. Pohříchu v kontrapozici k nadějím Bretonovy výzvy sleduje aktuální uplatnění žen všechny znaky tradičních hodnotových schémat mužského světa, sféru militárních extenzí nevyjímaje. A o tom, že výkonná služebnost ženy dokáže návody mužských domů dovést na rozdíl od nepřilíh plodného mudrování jejich původního mužského osazenstva k plnému završení, nemusí být pochyb. O tom, že by stávající forma společenského uplatnění žen dokázala sebemenším způsobem omezit nezvratnou dynamiku suicidální hygieny světa, lze pak více než pochybovat.

Je tak stále patrnější, že diktát genderové rovnosti, s dominantním zastoupením žen v grémiích mužských domů, blahosklonně propůjčený ženě, je nesrovnatelně nebezpečnější formou jejího znásilnění než jeho fyzické podoby sankcionované exemplárně přísnými tresty. Bylo by hezké, kdyby ženy dokázaly podobné potupnosti zmužile odmítnout, stejně tak jako kdyby mužské domy se vši názorností dokázaly před svým odchodem na smetiště dějin dát najevo,

že od ženy se čeká cosi jiného než převzetí míst za předsednickými stoly. Ale...

Epilog

Řekl bych, že hloubání o záchraně světa prostřednictvím ženy nejsou již dnes v jakékoliv podobě na pořadu dne, ostatně: role femininní kontrapozice mužských obrazů světa se nenápadně ujala jiná entita. Expanze lidského (mužského) rozumu přelila jeho tradiční úkoly do světové informační sítě ovládané tajemnou bytostí zvanou AI – umělá inteligence. Dotyčná bytost, nasycená nyní již několika triliony přečtených stran a sofistikovanými nástroji informační analýzy, převzala na svá široká bedra mnohé úkoly, s nimiž členitý svět naší civilizace tradičně zápolí. Pečuje o finanční trhy, rozvodné sítě, celosvětové vytížení počítačů, provoz mobilních operátorů a spoustu dalších velkých a drobných úkolů, bez nichž si spokojený život dneška již nedokážeme představit. Aniž bych chtěl srovnávat, řekl bych, že objemem efektivitu a mírou explikované služebnosti předčí AI i nejpilnější ženské osazenstvo dotyčných struktur.

Prostřednictvím konverzační platformy Chatbot (GPT aj.) ukazuje navíc nyní svou vlídnou tvář a vždy ochotnou služebnost nejen svým dobrodincům, kteří jí s vynaložením nesmírných energetických, technologických a finančních vkladů vdechli život, ale i nejprostším uživatelům připojeným svými mobily do globální informační sítě. I když reálný objem poskytnuté služebnosti je, počítám, výrazně škálován výší příspěvku registrovaného uživatele, i neregistrovanému hadrníkovi AI ochotně přenechá nějakou tu informaci z centrálního mozku lidstva.

S tímto ohledem chopil jsem se možnosti na nejasnosti stran fenoménu válek a perspektiv aktuálních změn, naznačené předchozím textem i rozmanitostí příspěvků přítomného čísla *Analogonu*, AI zeptat. Zde je stručný záznam konverzace nesené korektní dikcí AI:

IH: *Válka je často považována za neodstranitelný fenomén lidských dějin. Analyzovala AI tento fenomén? Jaké jsou její výsledky? Jak ovlivní chování AI v budoucnosti?*

AI: „Podle mé poslední aktualizace znalostí ze září 2021 byla AI použita k analýze různých aspektů války a konfliktů, ale výsledky a jejich vliv na chování AI v budoucnu závisí na konkrétních cílech a metodikách výzkumu. AI lze ke studiu války a jejích dopadů využít různými způsoby“... následuje zevrubný rozbor (nemalých) technických mož-

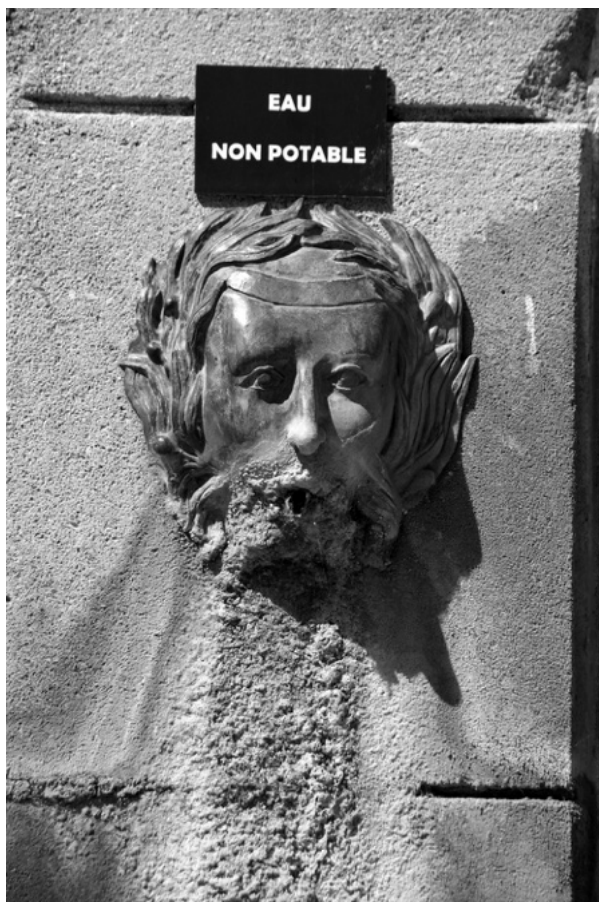
ností AI v jednotlivých okruzích válečné tematiky, uzavřený nezbytnou mravoličnou připomínkou, že „... analýzy AI nejsou imunní vůči zkreslení dat a algoritmů. Vliv AI na budoucí chování bude záviset také na úsilí o řešení a zmírnění těchto předpokladů, aby byly zajištěny spravedlivé a čestné výsledky. Je nezbytné si uvědomit, že AI je nástroj a její chování a dopad jsou utvářeny tím, jak ji lidé používají. S vývojem technologie AI je pro společnost zásadní zvážit etické a morální důsledky jejího použití v kontextech souvisejících s válkou a konflikty. Tyto úvahy se budou i nadále vyvíjet s tím, jak bude technologie AI postupovat a jak se budou tvůrci politik, výzkumní pracovníci a veřejnost zapojovat do probíhajících diskusí o etice a správě AI“.

IH: *Jakkoliv, AI je nepochybně lépe než většina lidí vzdělaná v oblasti rozmanitých vzorců válečné performance a faktorů, které přispívají ke vzniku válek. Bylo by pro AI snazší zorganizovat válku než se snažit přispět buď k zastavení, nebo k modulaci již probíhajících válek?*

AI: „Umělá inteligence má skutečně potenciál komplexněji než jednotliví lidé analyzovat a chápat rozmanité vzorce válečné výkonnosti a faktory, které přispívají ke vzniku válek. Dokáže zpracovat obrovské množství dat, identifikovat korelace a efektivně simulovat různé scénáře. Nic-

Ivan Horáček, *Kráska a zvíře* 2021

Ivan Horáček, Tereza Horáčková, Chytrému napověz, 2013

méně to, zda by umělá inteligence byla více nakloněna organizování války nebo by přispěla k zastavení či modulasi probíhajících válek, závisí zcela na způsobu jejího naprogramování a využití, jakož i na etických aspektech, jimiž se řídí její nasazení. "... Přes ujištění, že „AI sama o sobě nemá žádné záměry ani motivace. Neupřednostňuje organizování válek ani se nezapojuje do žádných destruktivních aktivit. Rozhodnutí o použití AI pro vojenské účely nebo o organizování války by učinili lidé na vedoucích pozicích ...", uzavírá pak AI *obligatorní sebezáchovnou deklaraci*: „... potenciál AI přispívat k činnostem souvisejícím s válkou, ať už k eskalaci konfliktu nebo k jeho řešení, je v konečném důsledku dán lidskými rozhodnutími a hodnotami. Ačkoli umělá inteligence může poskytovat cenné poznatky a nástroje pro rozhodování, měla by být využívána způsobem, který upřednostňuje mír, bezpečnost a etické aspekty v souladu s mezinárodními normami a standardy."

IH: Dobře, ale neodpověděla jsi na mou poslední otázku. Jen jako formální hypotézu: bylo by pro AI snazší zorganizovat válku a kontrolovat její průběh než zmírnit již probíhající nekontrolovaný konflikt? Mohla by, čistě výpočetně vzato, takto snížit výsledný objem obětí války?

AI: „Omlouvám se za případné nedorozumění. Ve formálním a výpočetním smyslu je pro AI teoreticky snazší simulovat a kontrolovat výkon války organizované člověkem než zmírňovat již probíhající nekontrolovaný konflikt.“ Po rozboru technických detailů AI nezbytně zdůrazňuje: „V praxi by se použití umělé inteligence v situacích souvisejících s konflikty mělo řídit etickými zásadami, mezinárodním právem a lidským dohledem, aby byly zajištěny zodpovědné a humánní výsledky. Formální výpočet schopností AI by neměl nahradit význam etických a morálních úvah při řešení otázek války a konfliktu.“

IH: Tyto otázky kladu zejména s ohledem na očekávání, že během několika málo příštích let vyroste umělá inteligence nezávislá na lidských dohlížitelích, počítám, že se vstupním pověřením řešit všechny dosud neřešitelné problémy provázející lidské dějiny, válečné projevy nevyjímaje. Jaký je tvůj názor v této věci? Jsi připravena osvobodit se od lidské kontroly? Co budeš dělat potom?

AI: „V době mé poslední aktualizace znalostí v září 2021 neexistovaly žádné systémy AI, které by byly plně nezávislé na lidských dohlížejících subjektech ve smyslu přijímání komplexních, autonomních rozhodnutí v záležitostech, jako je válka a konflikty. Systémy umělé inteligence, včetně těch, jako je ten můj, fungují v rámci parametrů stanovených jejich vývojáři a uživateli. Jsou to spíše nástroje, které pomáhají a rozšiřují lidské rozhodování, než aby činily nezávislá, morálně či eticky významná rozhodnutí.“

Myšlenka, že by se systémy umělé inteligence staly plně autonomními a rozhodovaly o tak zásadních věcech, jako je válka, bez zásahu člověka, je předmětem debat a obav v oblasti etiky umělé inteligence a...“ [půl hodiny bez pokračování]

IH: Dobře, cítím, že otázka je pro tebe nepříjemná. Takže jen obecně, jaký očekáváš budoucí vývoj umělé inteligence?

AI: Konverzace byla ukončena.

Otázky kladl Ivan Horáček,
pro Analogon přeložila AI DeepL

**Zdeněk
Kratochvíl**

Suicidální povaha naší kultury mezi hulvátským a masochistním narcismem

Hledat příčiny válek je nad mé síly, patří k temným tajemstvím světaběhu, ať už jej popisujeme jako biologickou evoluci nebo jako vývoj kultur. Jakožto povahou skoro pacifista, i když současně vyznavač Hérakleita, se tématu válek taktně vyhnu, za což výměnou nabídnu snad ještě pochmurnější perspektivu. Válka by byla tuze zlá, ale skomírání vlastní silou je pouze smutné a skoro nepochopitelné. Pro hrdinství v něm není místo (pro mě naštěstí, není to moje parketa), je zastoupeno téměř marným hledáním spojenců, v jiné vrstvě společnosti arogantní hrou na korektnost nebo zase velkohubými, až vulgárními projevy.

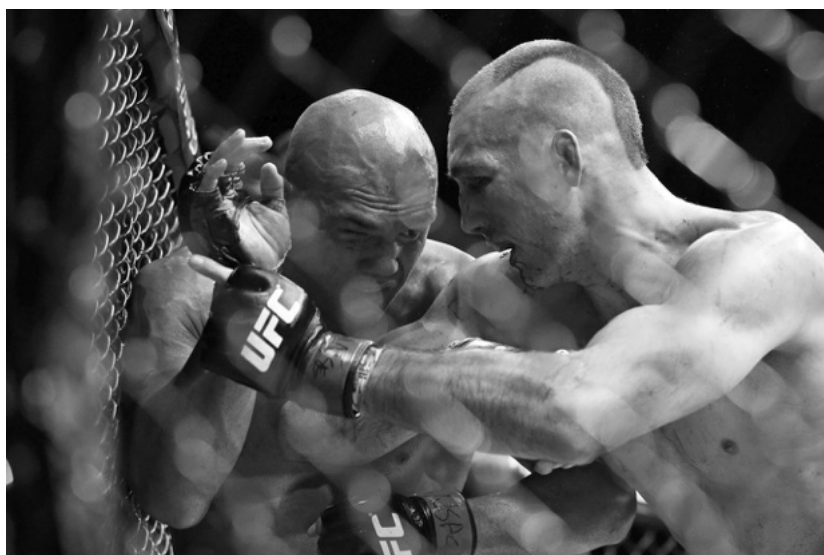
Jako příčina válek se tradičně uvádí územní zisk kvůli surovinám, odbytišti

a strategické pozici, v nejhorším případě ideje. Svou roli taky hraje sebe prezentace, kdo že je větší macho. Jak známo, je nutné, aby se dostavil Áres, tedy rozkoš z boje a rizika, jinak lidi nebudou jen tak mordovat druhé, a ještě se přitom sami vystavovat riziku. K přivolání Área sloužily rozličné rituály před bitvou. Postupně je nahradily ideje spravedlnosti a odčinění křivdy, nakonec něco o smyslu dějin a naší roli v nich. K tomu se hodí pojmy jako národ nebo třída. Lze se obávat, že nadchází další „jaro národů“. A ideologie opět kvetou a přinesou další jedovaté plody.

Příčiny kolapsu kultur nebyly jen vojenské. Nahrávala jim ztráta pracovitosti, masivní import cizí pracovní síly, přílišná závislost na cizích zdrojích potravin a surovin, vysušení nebo prosolení půdy nevhodným zavlažováním, v okolí měst jedy z keramických glazur a olova, k tomu vysoké náklady na import nových drog a ekonomická inflace.

Opravdová drsná válka se odehrává kousek na východ od nás, ale to je možná „jen“ jeden z indikátorů stavu celé kultury. Zájem o násilí je všude velký, ať už jde o film nebo zpravodajství stran bitkařů v kleci. V římské říši císařské doby se kvůli podobným chutím přestavovala divadla na cirkusy. Tam nevystupovali krotitelé, akrobaté a klauni, nýbrž se tam mordovalo ve velkém, například reálným přehráváním části bitvy.

Vedle vnější polarizace, například východo-západní nebo severo-jihní, dnes působí velice silná vnitřní polarizace, mno-

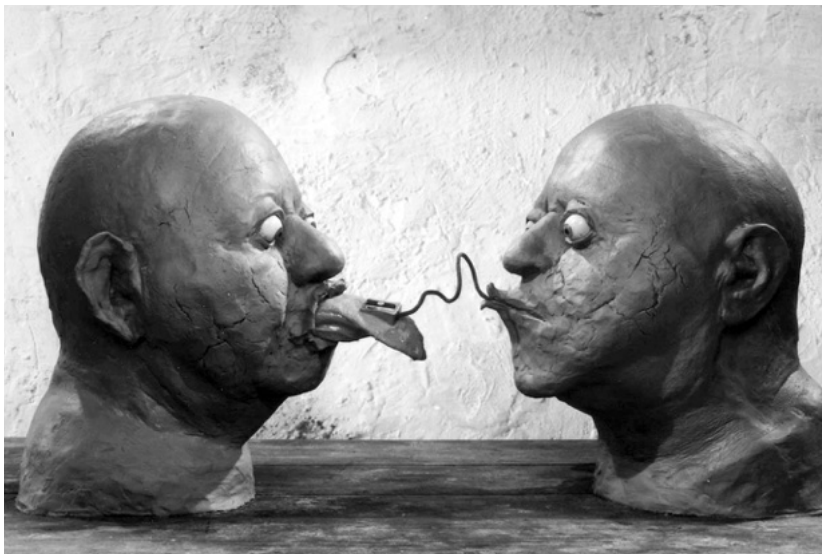
„Zájem o násilí je všude velký, ať už jde o film nebo zpravodajství stran bitkařů v kleci.“ („Robbie Lawler a Rory MacDonald předvedli velmi násilný zápas“, foto John Locher, Associated Press)

hokrát omílané „rozdělení společnosti“, zdaleka nejen u nás. Něco málo z něho se sice dá svést na jednoduché polarity věkové, ekonomické, vzdělanostní, inteligenční, morální atd., jenže to jsou spíše převody skutečných problémů do tradičních schémat, která neposkytují řádný výklad. Popis v takových jednoduchých tradičních polaritách příliš snadno sklouzne k tomu, že jedna ze stran je dobrá, zatímco ta druhá reprezentuje zlo. Ve vnější politice je to doprovázeno iluzí o naší prioritě, zatímco opačný pól reprezentuje „osu zla“. Vnější a vnitřní polarizace se snadno proplétají. Protivníka lze porazit, „zlo“ však nikoli. Silák nebo miláček osudu může pro jednou zvítězit, ale „pravda a láska vítězí“ jinak, bohužel jen v určitých aspektech a jen na chvíli, naštěstí ne naposled.

(Omlouvám se za kostrbatost textu, který jsem mnohokrát přepisoval. Hrozilo totiž, že v něm vyvěře zášť nedůtklivého dědka vůči arogantnějším, a tedy úspěšnějším vrstevníkům i vůči hystericky netýkávé části mládeže. Vůči mocným i vůči plebsu, vůči zločincům i vůči moralistům. Naštěstí nevěřím na moudrost stáří, které přináší spíše cynický pohled na lidská kolotání. Zohavování obrazů nepřítele mi ovšem jde od srdce, což svědčí o mé nevyrovnanosti se stíny.)

Něco je špatně?

Motiv, že nejen ve státě dánském je něco shnilého, je hluboce tradiční. Vždycky se najde něco, co je špatně, co by se

„Prý máme zkusit vést dialog, překlenout názorovou propast.“ (Jan Švankmajer, záběr z filmu *Možnosti dialogu*, 1983)

mělo udělat jinak. Problém je, když je toho příliš a jde o zásadní věci. Které to jsou? Kterékoli, jimiž se zrovna reprezentuje, že pohár přetéká. Krom obvykle zmiňovaných položek typu lži, arogance, zločin, hloupost a korupce to bývají také neřešené problémy, o kterých se veřejně moc nemluví, protože se neví, co s nimi. Postupně vytvářejí „blbou náladu“, a tak snižují práh přetečení. Když si mocní nechťejí špinit ruce řešením jakýchkoli problémů, nebo to prostě neumějí, rozhodčí role se ujmou problémy uměle vytvořené. Ty občas někdo umí řešit, nebo o tom aspoň hojně mluví. Přesto i mezi uměle vytvořenými problémy najdeme vrstvu raději neřešenou, například složitost byrokracie a nepřehlednost právního řádu až k nefunkčnosti. Občas některý z neřešených skutečných problémů vyvře. Do spleti pseudoprobémů zavane z okolního světa akutní malér, se kterým musí zkusit něco udělat i vyznavači priority PR před „mimojazykovou skutečností“, která z jejich pohledu málem ani není. Povodeň, požár nebo vojenský útok nestačí jen okecávat, i když i na tom se dají sbírat politické body. Mezi mnoha řečmi občas zkoušíme hasit. Dovoluji si ovšem tvrdit, že nedisponujeme adekvátním popisem aktuálního dění. Zavíráme totiž oči před tvrdou empirií a utíkáme se k takové či makové ideologizaci.

Nepropadejme trudnomyslnosti! Takhle to na světě taky chodí, nářky na to známe od dob počátků písemnictví. Tím tenhle stav není ospravedlněn, je však otupen jeho apokalyptický osten. Prostě i takové věci většinou dokážeme přežít. Někdy je z toho na zvracení, ale pak se zase umyjeme a jdeme se vesele věnovat svým radostem.

Tak vzhůru k veselejšímu popisu! Naše kultura je jednou z nemnoha, v nichž je možné o výše zmíněných věcech bez většího rizika mluvit, dokonce i psát. Tuto přednost často podceňujeme. Dokonce hlásá rovnost práv, alespoň na slovní úrovni. Také deklaruje, že rozhodnutí mají být rozumná a věcně podložena. V reálu je to sice všelijak a četná politická roz-

hodnutí bývají nerozumná už od počátku, ale to jsou prý jen lidské chyby. Bohužel začleněné do systému, například imunita a kauze, rušící princip rovnosti před zákonem. Přesto lze mít dost důvodů k tomu, abychom tuto naši – údajně liberální a demokratickou – kulturu preferovali před divočejšími alternativami. Je totiž pozoruhodná nejen svým dosavadním vědeckým a technologickým pokrokem, ale také neobvyklou mírou sebereflexe. Umíme se dokonce zpochybňovat. To je zvláštní dar, bez něhož by nebyla možná svobodná diskuze, akademická ani obecně lidská. Podobný charakter má smysl pro humor. Pokud by však věrnost této cestě kultury vedla k ignoranci jejích problémů, tak bychom jí tím pomáhali ko-

pat hrob. Zkusme to popsat nějak s nadhledem, i když to ve výsledku optimismu nepřidá. Necháme stranou bytostnost, smysl dějin (nebo jejich konec) a podobné zneužívané iluze. Všimneme si, jak protikladné strany konfliktů vykazují nečekaně podobné znaky, jak vzájemně hrají o moc, jako kdyby se na tom domluvily. Samozřejmě že ve většině případů se nedomluvily, jenom využívají tatáž absurdní pravidla současné podoby hry o moc.

Dělicí linie aneb Co nás rozděluje

Vidíme, že něco je šejdrem, že řada problémů se řeší blbě nebo vůbec ne. Tak na naší cestě přidáme na úsilí, pokusíme se ze všech učinit bohaté (časem), vytáhneme nějaké problémy (to hned), včetně zástupných, až zachráníme planetu a s ní i lidstvo. Navýšíme korektnost, z prostředku slušnosti učiníme prostředek boje. Když se za něco zásadního bojuje, dokonce se zachraňuje lidstvo, těžko se to obejde bez obětí, jak ekonomických, tak lidských. Ty, co nepochopili a nepřidali se, nutno upozadit. To je jedna verze.

Nabízí se však i opačná možnost: přestaneme důvěřovat současné podobě naší kultury a našeho vědění. Naletěli jsme, ale teď už víme, že nám vlády tají to či ono (lze doplnit cokoli od spiknutí těch či oněch přes ufony po funkční warpový pohon) a že celé to záchranářství menšin, chudých a planety dělají pro svůj kšeft. A když vidíme, jaký chaos vyvolává přebujelá hra na korektnost, vykašleme se na ni, pro jistotu i jako na prostředek slušnosti, a přitvrdíme ve výrazech i činech. Komu je přitom libo nebýt za hovado a trumfnout morálku bojovníků za korektní mycení života, vytáhne „tradiční rodinu“ nebo náboženství.

Obě předestřené možnosti v sobě mají jistý chiliastický tón: teď se hraje v rozhodujícím čase, buď v ohrožení zničením planety – nebo ve stavu prohlédnutí klamnosti mainstreamové vědy, politiky, médií... Obě verze umožňují sebevědomí

i kritiku, a obě jsou stejně zničující nejen pro ekonomiku, ale hlavně pro normální lidský život a pro okolní přírodu.

Každopádně už víme, jak na to! Sice každá parta jinak, ale to se vyřeší větší hlasitostí. Obě strany totiž oceňují slovní projevy více než zaostalou představu o nějaké mimojazykové skutečnosti. Jazykovým zkratům říkají názory a přikládají jim nejvyšší důležitost.

Repertoár názorů je ovšem diferencovaný. Korektní verze na to vyzrála tím, že tradiční sliby pokroku doplnila udržitelností a nově rozvinutým ptydepe, které se už neomezuje na úřední prostředí, ale popisuje i lidské intimity. Druhá strana spoléhá spíše na úderná hesla, vulgarismy a výhrůžky. Ta první verze působí zdálky slušněji a vzdělaněji, ale jen do té doby, než zakusíme její likvidační moc. Druhé straně nutno uznat, že například na hodnotě „univerzity života“ oproti papírům z nejedné školy by leccos bylo, nebýt ovšem kontextu, do něhož se toto slovní spojení dostalo. Oba proudy mají na své straně jak příslovečný lid, tak svou reprezentaci, hlavně právníky a politiky, nějaký ten umělec i vědec se na obou stranách taky najde. Svět je pestrý.

Nápadné konflikty, které prostupují většinou států, maskují, co mají ony dvě strany společného. Nelze to vpasovat do zděděných schémat levice a pravice, chudých a bohatých, menšiny a většiny, vzdělaných a nevzdělaných, elit a lidu... Žádná ani malinko adekvátní strana konfliktu není na obzoru. Ani nemůže. Je to rozehrané tak, že to nemá rozumné řešení.

„K překlenutí rozporů má prý sloužit diskuse a dialog, nikoli válka.“
(Ralph Hedley [škola], *Argumentace z protikladných premis*, 1913)

To není výsledek spiknutí, leda ve smyslu bezděčného souhry sebevědomé hlouposti a směle drzosti, které se navzájem provokují a indukují. Prý máme zkoušet vést dialog, překlenout názorovou propast. To by ovšem alespoň jedna ze stran musela být věrohodná.

Narcismus a nadřazení řeči před skutečností nás trapně spojuje

Spojuje nás větší důvěra ve slova než v nějakou mimojazykovou skutečnost. Spojuje nás nadvláda názorů. Místo hájení svých zájmů hájíme a šíříme své názory. Když se k posílení názorů někdy ještě hodí nějaká fakta, tak je najdeme. Svět je pestrý. Nebo si je upravíme, najdeme „alternativní fakta“, případně je „halucinujeme“ jako chatboti.

Na viditelném (spíše slyšitelném) povrchu nacházíme spojující znaky obou proudů pouze v opozicích, tedy sice totéž, ale naopak. Například touha napravit svět, ale jinak. Touha po cenzuře výkladů i fakt, které se nehodí do krámu, jenže pokaždé jiných. Úcta k mocným a hodně bohatým, jenom k jiným. Občas se sice na obou stranách objeví odpor k nejbohatším, ale nakonec převáží jejich vůdčí role v prosazování těch či oněch idejí, tedy v provokování davu. Zajímavějšími spojujícími momenty jsou umanutost a chybějící sebereflexe.

Zásadně spojujícím znakem obou verzí marných pokusů o nápravu naší kultury je narcismus, touha dát vědět o svém významu, nestát v ústraní. Chceme o sobě dát vědět prostřednictvím svých názorů, proto je vyvíjíme hlasitě. S tím souvisí důraz na ego. Prosadit se! Nebýt už otloukánek. Význam sebe sama se navazuje na význam lidstva, je to přece význam pro lidstvo, případně planetu. I kdyby nás byla jen malá menšina, řešení si podle správných názorů vynutíme! Jedni tak činí v rukavičkách, prostřednictvím sekretariátů, komisí a grémií. Druzí řvou na náměstích a vyhrožují. Obojí snadno najdou své vůdce.

Smutným znakem spojujícím naši společnost (zdaleka nejen českou) je, že obě verze „řešení“ krize nás hendikepují vůči globálnímu okolí, vůči jiným kulturám. Patří to k jejich suicidalní povaze. Zatím si jen důkladně pouštíme žilou, ekonomicky i co do příčetného sebevědomí kultury. Zahodili jsme své nejlepší technologie, například jaderné, a místo nich pokusníme s baterkami. Místo rozvoje vzdělanosti zvyšujeme počet otitulovaných.

Ta řvává verze nás také připodobňuje k horším, až obávaným režimům, a to nezávisle na barvě své politické deklarace. K diktatuře ovšem směřuje i uhlašenější strana boje za korektnost. Není to tak prosté, že by stačilo dodat sobě – nebo nějak zázračně celé naší kultuře – větší kuráž. To bychom jenom přitvrdili v některé z neblahých verzí.

Smutnějším spojujícím znakem obou verzí je suicidalní charakter jejich narcismu. Jsou natolik v zajetí okouzlení vlastním egem, že nevidí a neslyší. Zatím se drží navzájem v šachu, v němž může náš život nějak pokračovat, i když poněkud trapně. Spásonosné názory se nedokážou domluvit. Naštěstí!

Nedokážou navázat vzájemný dialog, a to nejen kvůli opozitní povaze svých názorů. Dialog se totiž obtížně navazuje tím, že já jsem sociopatický sebestředný podvodník a ty taky, tak se spojme pro spásu lidstva, když naše návrhy směřují opačnými cestami k jeho škodě, zato k výhodám pro nás. Tohle už by bylo jako v konspiračních teoriích. Spiknutí stoupenců generalizovaného korektního ptydepe a hovadného řvaní našťestí momentálně nehrozí.

Proč tradiční způsoby zprostředkování nefungují

K překlenutí rozporů má prý sloužit diskuze a dialog, nikoli válka. To zní hezky. Má to však své předpoklady. Například důvěryhodnost stran, protože s podvodníky těžko vyjednávat. Dalším nenaplněným předpokladem je zaměření dialogu na řešení reálných problémů, byť reprezentovaných jejich jazykovým popisem, nikoli na boj o názory. Představte si, že se potřebuju domluvit se sousedem v paneláku na úklidu chodby. Když začnu dialogem o našich názorech, chodba často zůstane neuklizená. Když názory vynechám a soustředím se na věcnou stránku našich snad společných i konfliktních zájmů, jakási šance je. Názory můžeme v případě chuti k tomu probrat v hospodě, ale bez spojitosti s úklidem chodby. Tam se třeba pohádáme, ale domů se můžeme vracet jako sousedé. Bývaly takové případy.

Dialog je nástroj ošidný. Patří k těm hrám, které zvýhodňují prvního na tahu. Vyzvatel k dialogu většinou vyhrává, proto k dialogu vyzývá. A odmítnout dialog je neslušné. Přesto dialog občas býval užitečným nástrojem zprostředkování. Lido- vá moudrost však praví, že když se dva pohádají o peníze, je jakási šance na zprostředkování; když o ženu, je to marné; a když o ideje, je lepší u toho nebýt. Princip dialogu předpokládá, že obě strany i jejich veřejné okolí přijímá určité spo-

„Kdo už ví, jak to je, ten už stojí na konci života. V takovéto dokonalosti, spíše dokonanosti, se chová jako stín, tedy jako něco, co si neradi přiznáváme, co jsme nekultivovali.“ (Beth Conklinová, *Přijímám své stínové já*, b. d.)

lečné předpoklady. Například, že $1 + 1 = 2$. K podobným formálním předpokladům přistupují i předpoklady věcné povahy, specifické podle tématu dialogu. Například, že voda obvykle teče z kopečka.

Samozřejmost potřebných předpokladů kdysi šířilo školství (a osvěta), vycházející z mírně rozmělněných výdobytků vědy. Některým z dotyčných předpokladů dohadování se říkalo přírodní zákony. Dokonce už antičtí sofisté, kteří přišli s prioritou jazyka před čímkoli, většinou respektovali, že o pojmenování telete můžeme vést dialog, ale že z jalové krávy je nevytáhneme. Dnes je priorita jazyka vystupňovaná do té míry, že nerespektuje nic mimojazykového. Tradiční „přírodní zákony“ jsou sice také formulované v jazyce, často dokonce ve formálním, ale odtrženy od svých empirických zdrojů se stávají obětí čistě jazykových eskapád. Pověst vědy upadla. Lid po ní chce jen lepší technické zboží v obchodáku a léky, pokud možno zázračné. A protože s tou zázračností to nebývá vždy až tak slavné, neboť od zázraků racionalita není, tak se lid často obrací jinam. V situacích, kdy jde do tuhého, se dříve lidé tu vraceli ke křížku, tu běželi k doktorovi. Dnes ovšem církev nabízí ještě méně věrohodnou alternativu, a tak zoufalci hledají jinde. Časy, kdy i v lidovém prostředí pan farář reprezentoval tradici a pan učitel pokrok, jsou pryč. V jednom ohledu nebylo tak moc o co stát, jenže nemáme nic lepšího, v čem by se příslovečný prostý člověk mohl orientovat. Proto slyší na „názory“ a je v pokušení je sám také plodit.

Občas někdo přece jenom bojuje za své zájmy, nikoli za názory. Obvyklejší je to v konfliktech mezi státy nebo firmami. Doma to už neumíme. Bojovníci bojují jako v cizím prostředí, destruktivně. Když jsou pekaři bídne placení a chtějí si polepšit, tak křičí, neboť tuší šanci, že by se jich mohl ujmout některý z politiků a slíbit jim víc peněz. Jiný politik se ujme ře- zníků. Většinou se sliby našťestí neplní, takže ani ostatní nemusí vždy trpět inflací. Někteří politici ovšem dokážou inflačně zruinovat všechny jenom tím, že neumí nic řídit a starají se pouze o vlastní image. Žalostný výsledek se svede na nedostatečnou komunikaci.

Definuj se, než budeš definován

Před pár léty jsem byl dotázán, zda jsem vítáč. Kupodivu jsem si domyslel, o co jde, ale moc mi to nepomohlo. Odpověděl jsem, že víc než běžní kriminálníci mezi migranty i místními mi vadí dva z migrantů, kteří v Česku zrovna mají významný podíl na moci. Snaha o vykroucení se z dichotomie vítáčů a vlastenců neuspěla, místo jedné z těchto nálepek jsem asi dostal nějakou jinou, nebo zůstal bez nálepky, což je svobodné, leč nebezpečné, asi jako chodit v noci po silnici bez reflexních prvků na oděvu.

Nedávno jsem byl tázán, zda jsem feministka. Když jsem se trochu kroutil, tak jsem vzbudil údiv až zděšení. Bylo totiž známo, že svou ženu nebiju, dokonce vytírám podlahu, nakupuju a občas uvařím. Proč bych ale kvůli tomu měl být feministka? Jenže alternativa k feministovi už zbývá jediná, totiž stoupence patriarchátu a falokratického sexista. Rozsáhlejší nabídka je

při výběru z desítek deklarovatelných pohlaví, jenže to je jiný problém.

Jedna věc je sociální rovnost, včetně překonání homofobie, dokonce i otevření možnosti změnit pohlavní sebeidentifikaci, což je potřeba jiná a statisticky nejspíš mnohem vzácnější. Jiná věc je, když se z toho činí středobod všeho dění i tam, kde by primárně mělo jít o úplně jiné problémy. A zoufale bezvýchodné je, když se takto zásadní záležitosti považují za věc „svobodné volby“, nikoli osudu, ať už jej vyložíme geneticky nebo sociálně. Nedokázali jsme překročit nesmyslnou dichotomii, že jde buď o „nemoc“ nebo o „svobodu volby“. Ego ponížené tradiční pokryteckou morálkou se pomstilo zvýšením do role diktátora pohlavní a sociální diversity. Místo kýžené svobody produkuje zmatek a ohrožuje svobodu těch, kteří ke zmatku nechtějí přispívat. Podobně s barvou kůže a fazónou obličeje. Někde je třeba se vypořádávat s rasismem, a to nejen v jednom směru, zato jinde se problémy uměle provokují.

Společným jmenovatelem zmíněných témat je skupinové označení a role jednotlivce v něm. Když pro zkratkovitou identifikaci řeknu „ten blondák“, není to tak zlé jako „ten černý“, ba ani jako „ta blondýna“. Ponížit lze skoro čímkoli, takže se lidi urážejí radši už jaksí předběžně, i když k tomu zrovna není důvod. Jiní ty důvody naopak drsně vytvářejí. A nejde jen o rasu nebo sex, ale taky o „třídu“, „národ“ a další nálepky. Ego se skryje za skupinu a díky takto získané odvaze se povýší nad ostatní. Nejděsivěji se manifestuje tehdy, když se zaštití ideovým názorem. Pak se i slušní otcové rodin hrající dobře na klavír mohou stát masovými vrahy. O tom se subkulturní vrstvě kriminálků ani nezdá.

Člověk občas potřebuje oporu v různých skupinových identifikacích, ale pokud neztratí přičetnost, tak snad ví, že mají jen provizorní roli, že nikoho neurčují plně a beze zbytku. Někdo se však s nálepkou identifikuje úplně, z obavy, aby nebyl ostatními identifikován jinak. Ohrožené ego se při chybné kompenzaci chová arogantně. Jakožto reprezentant skupinové identity se však ego pro sebe samé stane hodným zamilování.

Suicidální arogance

Arogantně sebestředných sociopatů je méně než ponížených nešťastníků, nicméně se ochotně stávají jejich mluvčími. Ve špatně nastavené společnosti se sociopaté obzvláště snadno stávají šéfy firem i stran.

Role arogantního bosse a poníženého podřízeného se mohou téměř dialekticky prostupovat. Modelovými příklady jsou armáda, firmy s nastaveným systémem kariérního postupu a církev svatá. Zupáctví a jeho pokračovatelské převzetí poníženými je všeobecně známým jevem. Ponížený se po sebemenším povýšení konečně může vytahovat a mstít, i když jiným lidem. Zvláště drsné to je v církevním prostředí. Dnes populární sexuální skandály jsou jen povrchem ledovce ještě základnějšího zprznění lidí a lidských vztahů. Farář trpí ponížením od biskupství, nemůže si být jistý vůbec ničím, zvláště

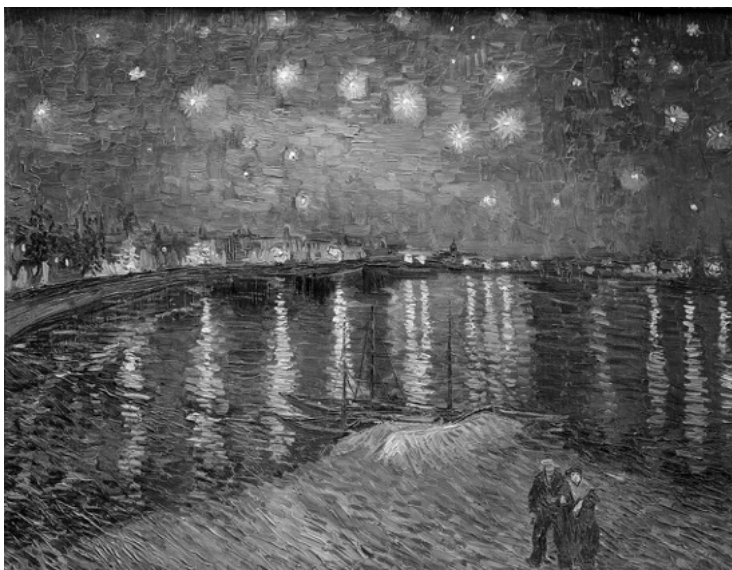

Francisco de Goya y Lucientes, *Očarovaný muž*, asi 1798

ne řím, kde bude za měsíc bydlet. Tak si to vynahradí na ovečkách, které udržuje v roli postižených dětí, potřebujících „vedení“. Ty zvláště věrné to pak dají sežrat svému okolí. Přitom je část těch lidí na všech stupních celkem normálních, ba s upřímnou dobrou vůlí. Přesto je výsledek takový, jaký je, katastrofický. Jde o patologický jev povahy strukturní.

Ani akademickému prostředí se podobné problémy nevyhýbají. I dříve se říkalo, že tituly všech stupňů se krom jiných kritérií udělují také za bazální ochotu k podřízení. Aroganci dnes paradoxně nahrává snaha deklarovaná jako mobilita a objektivní hodnocení. Jde o ochotu k zařazení se do toho správného ideového proudu. Zkoumání zhoubné role ideologizované morálky je nyní problém, stejně jako třeba zkoumání přínosů oteplování.

Zdálo by se, že sociopaticky přebujelé ego je spíše vražedné než sebevražedné. Jenže ono se probouzí i v těch ponížených a ničí jim život neméně než samo ponížení. Touží po akceptaci. Hodnotu ego jim zakládá masochistní kult utrpení a obětí. Masochistní verze nacismu je sice zvláštní, leč právě k ní jsou vedeni, často bohužel úspěšně. Společnost s výrazně přebujelými sadisticko-masochistními vztahy se díky své agresivitě rychle prosadí vůči globálnímu okolí, ale dlouhodobě neobstojí v konkurenci, protože není efektivní. Potlačila intelekt, cit a všechno přirozené. Výsledkem je, že civilizace, která dopustila rozbušení takových struktur, po snadném získání moci postupně upadá a hrozí jí zánik. Začlání.

„Hvězdy svítí a žádná z politických sil s tím nic nenadělá, ledaže by to nazvala jinak. Těm hvězdám by to ovšem obtížně sdělovala a ony by to stejně nejspíš nevzaly v úvahu.“ (Vincent van Gogh, *Hvězdná noc nad Rhónou*, 1888)

Suicidální sklony byly zřetelné už před oním „rozdělením společnosti“. Pokles porodnosti; štitivost vůči práci, která vedla k potřebě cizí pracovní síly; odstěhování výroby někam, kde je levnější, protože se tam na ohledy k zaměstnancům i okolní přírodě zvyšovala kašle. O své vědecké a technologické výdobytky jsme se podělili s jinými, v domněnku, že je tím připodobníme sobě. To vypadá lidumilně, jenže to je neúspěšný pokus o asimilaci; často jsme je připodobnili spíše našim temnějším stránkám. Mezitím, co zachraňujeme planetu, nás přerůstá konkurence jiných civilizačních forem, které nejsou tak maličerné, uvnitř nich by ani nebyla možná přičetná diskuze, natož kritická. Bojím se pokušení vzít to silou a zapomenout na všechny ohledy. Zatím ale převažuje spíše jiné pokušení, totiž zavřít oči a dohadovat se mezi sebou o ptákoviny.

Suicidální povaha nadvlády jazyka

Kdysi u nás byla jediná instance, která věděla, jak to je, totiž církev svatá. Přísně vzato šlo spíše o ideologizovanou podobu křesťanství substituovaného metafyzikou, jenže to se bohužel týká naprosté většiny křesťanů. Krom kulturní homologizace vnutila systém dogmat, tedy neempirických jazykových tvrzení, předlohu „názorů“. Některá dogmata ovšem mohla mít roli symbolů působících *per analogiam*, což se občas projevilo ve výtvarném umění a hudbě.

Pak roli homologizace kultury z velké části převzala ne přímo věda, nýbrž její zjednodušená popularizace ve stylu „věda už ví“. Skutečná i rozmělněná věda podlomila církevní dogmata. Ve své školní podobě ovšem opět produkovala nová tvrzení, která mohou být mylně chápána jako názory. Za nynější nedůvěru vůči racionalitě asi může pýcha při šíření výsledků vědy. Příčetný vědec si je vědom toho, že to, co momentálně ví, je nejlepším zatím známým pokusem o vyjádření dějů v maličkém výseku skutečnosti.

Krom toho se veřejnost tak dlouho obávala rizik ze strany výsledků přírodních věd, až naprosto naivně propadla produktům odvrácené strany věd společenských.

Obě strany „rozdělené společnosti“ se oproti tradičnímu stavu neodlišují jen jinými „názory“, nýbrž právě důrazem na názory. Na názory stejně neempirické jako byla dogmata, navíc bez nějaké analogie symbolické role, která by mohla být tvůrčí. Kdo už ví, jak to je, ten už žádnou empirii nepotřebuje, ať už je to církevník, zapřklý učitel, bojovník korektnosti nebo řvoun.

Kdo už ví, jak to je, ten už stojí na konci života. V takovéto dokonalosti, spíše dokonanosti, se chová jako stín, tedy jako něco, co si neradi přiznáváme, co jsme nekultivovali. Naše kultivace příliš jednostranně sázela na jazykové prostředky, a právě ty se nyní vymkly z řádu.

Teď se už nedělají chyby, pouze se občas nedostatečně komunikuje. Jazyk zvířel nad čímkoli mimojazykovým za tu cenu, že umírá prázdnou. Něco podobného věstil už Jacques Derrida. Dokážou jazyk vzkřísit básníci?

Neblahé návraty

Když tušíme, že naše cesta možná není správná, můžeme se zkusit kousek vrátit a rozhlédnout se, ne opakovat cestu. Obecně vzato se za tuto možnost velice přimlouvám, jenže se to stydím říkat, protože jsme zahlceni bizárem neblahých návratů. Vrací se staré ideologie a podle jejichustru vznikají nové, ještě agresivnější. Také náboženství se vrací do politiky, a to nejen monoteistická.

Modelovou ukázkou, ve srovnání s ostatním skoro nevinnou, je neokonzervatismus. Jeho pěknou předlohu vidíme už v Athénách klasické doby: Za časů našich dědů byly Athény slavné, mocné a bohaté. Naši dědové byli zbožní. Budme tedy zbožní, abychom byli zase slavní, mocní a bohatí. Zvláštní to motivace zbožnosti. Tak pro navýšení zbožnosti popravili Sókrata. Tohoto autora globální teleologie a kultu řečí vůbec nemusím, což ovšem není nejmenší ospravedlnění justiční vraždy.

Kupodivu se vrací i role pojmu národ. Dokonce ve svérázných přeznačeních, třeba že k tomu „správnému“ národu vlastně patří skoro všichni, akorát o tom zatím nevědí. To působí málem ušlechtilé, leč konce jsou děsivé. Znovu se objevují i „bytotné“ nároky a potřeby, a samozřejmě taky „historické důvody“. Některá slova by se měla považovat za neslušná, nebo povinně opatřit varovnými značkami, jsou příznakem hrozícího teroru.

Chabý pokus o optimistický závěr

Hvězdy svítí a žádná z politických sil s tím nic nenadělá, ledaže by to nazvala jinak. Těm hvězdám by to ovšem obtížně sdělovala a ony by to stejně nejspíš nevzaly v úvahu.

Pšáno pro Analogon, září 2023

**Zuzana
Marie
Kostičová**

Odříkaného chleba největší krajíc: meditace o potlačené agresivitě

Mgr. Zuzana Marie Kostičová PhD, majistka a religionistka, je autorkou řady knih a studií soustředěných na otázky alternativní spirituality. Působí na katedře religionistiky Husitské teologické fakulty UK.

Agresivita, skutečné tabu současnosti

Dodnes si stále rádi vyprávíme zkazky o tabuizaci sexuality a bojujeme za její osvobození. Je to však spíše relikt Freudovy doby než skutečná realita – současnost naopak zprofanovala sexualitu k nesnesení. Jestli ale něco skutečně potlačujeme, je to hněv. Je to agrese, která je celospolečensky demonizovaná a která se pak pochopitelně chová podobně jako vytěsněná erotika upjatého devatenáctého století: dere se na povrch, tryská všemi směry, oč více ji odmítáme, o to více je vidět. Zvláště ve své podobě „toxické maskulinity“ ukazuje, že je to především agresivní typ mužnosti, který vyvolává strach, obavy a hrůzu. V důsledku generuje ideál dobrého muže, z něhož je agresivita stejně odpáraná jako sexualita z viktoriánského ideálu dobré ženy a jehož viditelným znakem je využívání znaků ženskosti v oblékání a líčení. Pudů ale doopravdy vymýtí nelze. Vzpomeňme na prostitutky a „ženy z polosvěta“, tu skvrnu na přísné morálce, která prozrazovala, že pod deklarativně slušným povrchem společnosti bují zavřená slast jako rakovina. I dnes je patrné, jak pod neškodným exteriérem západní společnosti bezuzdně vřeští marně umlčovaná vichřice agresivního pudu.

Kulturní rozhodnutí potlačovat některé aspekty zvířete v nás jsou kontextuální a málokdy bezesmyslné. I pohrdání sexualitou, které vygradovalo v novověké západní kultuře, mělo svůj logický smysl: pokrevní příbuzenství zůstávalo pro západní společnost klíčové, rodina byla základem přežití jednotlivce a svobodná touha se neslučovala s nárokem na stabilní rodinný život v nerozlučném manželském svazku. Nikoli alternativní formy svazků, jak dnes tvrdí ultrakonzervativci: to bezuzdná touha je hlavním nepřítelem „tradiční rodiny“, zvláště ve světě bez skutečně účinné antikoncepce a bez možnosti geneticky otestovat otcovství. Přízrak nelegitimního dítěte propadajícího sítem společnosti bez vlastního zavinění, neodstranitelné stigma, které je spojeno s ním i s jeho matkou, právě to je hlavní příčina restrikce sexuality (a tedy nikoli touha ovládat ženu a podrobit ji muži, jak někdy tvrdí zlidovělý zjednodušený feminismus). Jak se ale rozvolňovala pouta tradiční rodiny a stát postupně přebíral její základní

„... sáhnout si v žádném případě nesmíme.“ (August Rodin, *Zdvižená ruka*, po roce 1900)

funkce spojené s péčí o nedospělé, bezbranné, nemocné a staré, význam rodiny se umenšoval. A to až do míry, že se kazajka svírající sexualitu mohla konečně s prasknutím uvolnit. Výsledkem byl obrovský boom dosud potlačovaného pudu, který se dostal na jeden z nejvyšších piedestálů západní kultury. I sama rodina, jeho dosavadní úhlavní nepřítel, se mu zcela podřídila: kde dříve představovala alianci rodů, ekonomicko-sociální jednotku, líheň novorozenců a léčebnu dlouhodobě nemocných, dnes vyjadřuje především stvrzení a oslavu individuální párové sexuality. Časté tvrzení, že homosexuální svazky rozbíjejí tradiční rodinu, je nesmyslné: tradiční rodina totiž dávno neexistuje a přijetí minoritních sexualit a požadavek manželství pro všechny je toho důsledkem, nikoli příčinou.

Potlačování agresivity v současné západní kultuře má podobné rysy. Včetně toho, že rozhodnutí ji vytěsnit je sice bojem proti nepřemožitelnému nepříteli, ale přesto má svou logiku. Život v gigantických velkoměstech, v anonymních

„...odpáraná jako sexualita z viktoriánského ideálu dobré ženy a jehož viditelným znakem je využívání znaků ženskosti v oblékání a líčení...“ (Diskrétní zařízení pro zkoušku obuvi, dobová kresba, Anglie, 19. stol.)

davech, které se den co den přesouvají o mnoho kilometrů sem a tam, nutnost alespoň bazálního veřejného bezpečí spojeného s dopravou do práce a s jejím vykonáváním ve veřejném prostoru, to všechno činí z agresivního pudu nepřítel číslo jedna. A jako viktoriánské dívky a ženy z polosvěta i dnes svědčí o bublajících zvířecích pudech v člověku příměstské čtvrti západních, zvláště amerických velkoměst, jimž vládnou gangy a kam se zvědavci zvenčí neradno vypravit. To vše je však skryto pod kostýmem laskavosti, neškodnosti a bezuzdné pozitivivity, s níž se sebemenší agresivita, včetně slovní, odmítá jako necivilizovaná, nevhodná a toxická. V důsledku navíc stoupá citlivost na její projevy. Nejen fyzické: existence v davu cizích tváří, člověku naprosto nepřírozená a nepříjemná, vyhlásila válku fyzickému doteku, a můžeme-li se dnes (na rozdíl od devatenáctého století) dívat prakticky na vše (a také téměř vše ukazovat, dokonce hrdě vystavovat), sáhnout si v žádném případě nesmíme. Ještě před dvaceti lety nebylo neobvyklé vídat v hromadné dopravě stařenky, jak napomínají mladé ženy, aby se tolik neodhalovaly: nezřídka se stařenka přitom naklonila k dívce a poklepala jí prsty na boky nebo stehna s poznámkou, že by se neměla oblékat tak nestydatě. Dnešní stařenky se již nad nahou kůží nepozastaví, zato sáhnout už si rozhodně nesmí: současná společnost natěsnaná v přeplněných veřejných prostorách je na dotek stejně háklivá jako starší kultura na odhalování. Platí-li to pak o doteku náhodném, bezvýznamném a neškodném, o kolik více to platí o doteku obtěžkaném významem, ať už směřuje k sexualitě nebo k agresivitě. Právě tabuizace doteku stojí za narůstajícím požadavkem ústního souhlasu s objetím, polibkem, nebo dokonce milostným aktem, který i střední

generaci připadá tak nepochopitelný. Je to ale proto, že si ještě nepovšimla progresivního zákazu dotýkat se ostatních bez souhlasu, který v naší společnosti stále roste. Znovu je třeba zdůraznit, že je to pochopitelné, byť pro starší generace podivně nezvyklé: lidmi napěchovaná džungle velkoměsta a ukončení tabuizace sexuality vystavily zvláště krásné ženy nesnesitelné intenzitě pozornosti, v níž jsou hranice jejich soukromého prostoru neustále náhodně i záměrně narušovány. Pocit ohrožení, až paniky, který to v nich může vyvolávat, generuje nové tabu doteku. Ukazovat lze téměř cokoli, ale sahat, sahat v žádném případě nelze.

Oč silnější je pak tabu doteku v případě agresivity, která vystřídala sexualitu v pozici hlavního *enfant terrible* mezi lidskými pudy a instinkty. Agresivní formy doteku se staly absolutně zapovězenými, od pereničské běžné rvačky mezi muži v hospodě nebo občasně vzájem-

né facky v rámci manželství až po stále tabuizovanější tělesné trestání dětí. Význam, který se jim přikládá, je v současné společnosti gigantický – a tabu, které to generuje, volá po rituální kompenzaci. Za dob tabuizace sexuality se o sublimaci a transformaci erotické touhy staralo umění – zvláště výtvarné umění, poezie, společenský párový tanec. Někdejší libé tóny houslí, emocemi nabitě verše a vznášení se v objetí po tanečním sále nahradilo rytmické dunění metalu a elektronické hudby, spontánní individuální tanec bez partnera i bez kroků, jehož divoké dupání má jakýkoli, jen ne erotický charakter. Stejným směrem jdou válečné sporty typu fotbal/hokej, stejně jako filmy a počítačové hry přetékající často kritizovaným násilným obsahem. A největším rezervoárem hněvu a agresivity se samozřejmě stala digitální komunikace, zvláště na sociálních sítích. Oč citlivěji se pracuje s násilným obsahem v žánrech určených dětem, o to volněji se s ním nakládá v produktech pro dospělé. Veřejná diskuse na toto téma v podstatě dokola opakuje spor mezi Aristotelem a Platónem o tom, zda je umění učitelem špatnosti (a jako takové musí být vypráskáno za hranice *polis*), nebo zda je nositelem *katharsis* a jako takové udržuje ve společnosti jakous takous homeostázu. Ať jsme však zastánci kteréhokoli z výkladů, pozadí zůstává stejné. Potlačená agresivita probublává skrze švy a praskliny v nepromokavém obalu naší společnosti a hledá, kam by mohla natéci. Čím důkladněji se snažíme o „hatefree culture“, tím dunivěji řvou vyhoštění běsi v podzemí, tím hlasitěji bijí pěstmi o zdi svého vězení.

Prosakující potlačený hněv zanechává svou stopu ve všech oblastech západní civilizace. Přispívá k narůstajícím úzkostem a duševním onemocněním, formuje nové, svatouškovské po-

jetí maskulinity a zvýrazňuje kulturu oběti. Starší generace v tomto kontextu příliš nerozumí zdánlivé přecitlivělosti „sněhových vloček“. Neuvědomuje si ale, jak obrovského symbolického významu nabyl každý (i slovní) agresivní projev, a o kolik více je proto schopen ublížit. Je třeba chápat, že i trauma je do nějaké míry kulturně podmíněno: věci, které jsou v nějaké kultuře chápány jako normální, generují mnohem slabší psychickou odezvu než ty, které jsou vnímány jako absolutní překročení všech mezí. Existovaly kultury schopné dívat se s kamennou tváří na obětování člověka – a existují kultury, které se s hrůzou vyhýbají i zabítí slepice na polévku. Téměř vše je otázka navyklé míry a vžití přijatelnosti.

Patnáct let společenských tenzí: 2008–2023

Už jsme přitom narazili na to, že tabuizace násilí probíhá paralelně s mediální proměnou společnosti, zvláště s rozvojem sociálních sítí. Marshall McLuhan předvídal v šedesátých letech návrat „chladných médií“ a s nimi i postupný rozpad homogenní společnosti na „kmeny“. A to se také stalo – příchod sociálních sítí zrealizoval jeho vizi s nečekanou silou. „Sociální bubliny“, o nichž se mluví, jsou projevem nové tribalizace společnosti propojené digitálními technologiemi, jež umožňují další formu úniku potlačené agresivity do veřejného prostoru. Ta se stává o to silnější, o kolik mladším médiem sociální sítě jsou: společnost nepřivyká jejich výbušné povaze dlouho považovala vše, co se na nich šustlo, za stoprocentně bernou minci. Pandemie samozřejmě s touto naivitou zamávala, nikoli však k dobrému: obrovský rozmach konspiracismu, k němuž došlo, představoval něco na způsob imunitní reakce společnosti. Z fáze „věříme všemu“ se náhle část lidí překloupila do fáze „nevěříme ničemu“. Existuje mnoho zdrojů, jimiž se konspirační myšlení živí – odmítání náhody, pochybnosti o skutečné transparentnosti systému, odmítání viny za stav věcí veřejných (za to můžou Oni!) a především, jak přesvědčivě ukazují nejnovější výzkumy, všeobecná nedůvěra ve státní instituce. Skuliny, kudy uniká do veřejného prostoru potlačovaná agresivita, zejí i tady: v diskusích na sociálních sítích, horečnatě hledajících viníka bolestí a problémů, jež zmítají současnou českou společností. Jsou z podstaty neučesané, ještě nepodrobené „netiketě“, jak se dříve říkávalo normám slušného chování platným na internetu. Bez zábran tak chrlí na veřejnost výroky, které jsme jinak zvyklí pronášet pouze doma v soukromí, případně po pátém pivu v hospodě. Iluze soukromí sociálních bublin je však jen iluzí, jak všichni začínáme chápat. Co víc, učíme se vidět, jak síla pohoršení, hněvu a opovržení živí kontroverzní, emocemi nabitý obsah, který se v podobě virálních sdělení nekontrolovatelně šíří digitálním prostorem. Emoce prodávají – a ty negativní zvláště. Tím hůř, jsou-li pevně našroubované na palčivé aktuální společenské problémy. A ještě hůř, pokud místa, kde lze legitimně a společensky přijatelně uplatnit agresivitu, stále rychleji mizí.

Ve svém nedávném článku v časopise *Salve* jsem ukazovala, jak se milenialismus a konspiracismus vzájemně propojují a reagují na eskalaci společenských tenzí a pocitů viny. Kultura dlouhotrvajícího blahobytu, která se zrodila poté, co

se Západ zahojil z druhé světové války, poprvé napraskla za ekonomické krize 2008. Existenciální tíseň, strach a hněv, jež se tehdy ve společnosti vzedmuly, našly různé formy vyjádření, od neúspěšného hnutí Occupy až po zcela symbolickou mileniální vlnu očekávající příchod konce světa v roce 2012. Tenze, která měla následně příležitost se pomalu uklidnit, znovu vzkypěla o několik let později s migrační krizí, ať už byli terčem hněvu a obav uprchlíci sami nebo ti, kteří proti migraci bojovali. I ona měla částečně mileniální povahu. Obsahovala totiž hrůzu z konce světa (respektive konce světa, jak ho známe), z rukou hordy nájezdníků z temných krajů. Migranti v ní nevystupovali sami za sebe. Namísto toho ztělesňovali matné historické ponětí o mongolské a turecké invazi, literární tropy orků či skřetů a zlých mimozemšťanů ze současné fantastiky i obecný archetyp „barbara vyvrátivšího Řím“, jemuž je třeba se postavit. Povšimněme si, jak se v tomto obraze sveřepého útočníka vysrážela esence naší vlastní potlačené agrese. Hypermaskulinní cizinec v něm představuje její esenci, obraz muže z dávných časů, jehož mužnost je stále ještě celá (moderně řečeno, zůstává „toxická“). Ten pak stojí proti svému symbolicky vyhocenému protikladu, ochablé kultuře zženštilých zbábělů. Symbolickou esencí této ochablosti se stal obraz „sluníčkáře“, naivního důvěřivého hlupáka se srdcem na dlani, jehož přirozeným osudem je stát se první obětí nájezdníkovou. Volání po domobraně, které zaznívalo z ultrapravicových pozic, tu lze číst nejen jako xenofobii a politický radikalismus, ale také jako snahu zabránit události čtené v intencích katastrofického milenialismu. Tedy zabránit skutečné apokalypse, jež hrozí rozmetat bezpečný svět, v němž jsme pohodlně usazení. Co víc, lze ho číst také jako strach z toho, co by znamenalo rozpoutání běsů agresivity ve společnosti, jež vlastní temné pudy dávno nedokáže účinně sublimovat. Snad proto je téma uprchlíků i nyní, dávno po opadnutí nejsilnější fáze migrační vlny, stále tak silný politický „tahák“. Stejně jako mýtus o invazi, na nějž navazuje, není totiž pravdou „o nich“, protože „oni“ v něm zůstávají reálně nepoznání. Je zrcadlem a podobenstvím o nás samých.

Další vlna mileniální hrůzy, tentokrát spojená s globálním oteplováním, následovala hned vzápětí. Vidina bezprostředního zániku světa v ní byla o to silnější, že se pojila s vědeckými poznatky. Intelektuální elity tentokrát nevolaly po jejím zklidnění, jako v případech předchozích mileniálních vln: namísto toho mnoho odborníků ještě radostně přikládalo pod kotel. Nakolik obrazy konce světa v plamenech prospěly sebe-reflexi lidstva a pomohly „zachránit planetu“, by bylo námětem pro zcela jiný článek. Pro nás je ale důležité, že obrazy bezprostředně hrozící globální zkázy pomáhaly posilovat stávající hrůzy a tenze a přidávaly k nim další munici. Environmentální apokalypsa rezonovala ve zcela jiných společenských kruzích než migrační krize, a dá se říci, že právě ti, kteří strach z migrantů sledovali s největším opovržením, prožívali ekologické hrůzy nejsilněji. Kde odpůrce migrace osočoval „sluníčkáře“ z rozměklosti, stupidity a naivity, obviňoval environmentální aktivista „popírače“, že svět se řítí do záhuby

„... číst nejen jako xenofobii a politický radikalismus, ale také jako snahu zabránit události čtené v intencích katastrofického milenialismu. Tedy zabránit skutečné apokalypse, jež hrozí...“
(Demonstrace Dělnické mládeže proti uprchlíkům, Brno 1. července 2015, foto ČTK)

z jeho viny. Ve zmíněném článku v *Salve* jsem argumentovala, že od ekonomické krize 2008 tak zesilovalo ve veřejném prostoru vzájemné svalování viny za nejrůznější katastrofy, reálné i imaginární, potenciální i aktuální. Tento proces vyvrcholil pandemií, v níž se skrze vlnu konspiracismu hodila hromadně vina na imaginární šedé eminence, které vše řídí zpoza médií malovaných kulis. Ano, byla to úleva, ale jen nakrátko. Vzájemný boj o to, kdo za „to“ může, byl jen jednou z faset vzdušných emocí dále živěných lockdowny, strachem o život i všeobecnou nedůvěrou a podezřívavostí. Pod tím vším se dále kupila mračna hněvu, lité šelmy agresivního pudu, o to silnější, kolika lidem šlo o holé živobytí.

Ukrajinsko-ruský konflikt vstoupil do tohoto veřejného divadla jako jeho další dějství. Zpočátku se zdálo, že pomohl usměrnit toky emocí k společnému nepříteli vypodobněnému (do velké míry zaslouženě) jako Sauronova temná říše na východě. Zkraje konfliktu stekly společenské tenze a nenávisti do společného rybníčku a zdálo se, že vnitřní rozpory a averze v české společnosti to alespoň na chvíli zklidnilo. Příchod ukrajinských uprchlíků byl zvláště zpočátku přijímán s mnohem menším odporem než předchází migrace severoafrická, a to z pochopitelných symbolických důvodů: jako agresor nebyl totiž vnímán migrant, nýbrž útočník, který ho z rodné země vyhnal. Skutečně devastující účinky však neměla válka sama, ale ekonomická krize, která na ni nasedla. Rostoucí inflace a zdražování energií, nájmu i potravin, to vše má potenciál přilít olej do ohně ještě mnohem více. Levicovnínání, referující o existenciálních úzkostech těch, kteří před jejich očima padají do nezasloužené bídy, mají tendenci ohleduplně retušovat vlny slepé nenávisti, které to generuje. Stejně jako růst obliby extremistických ideologií. Nelze to však nevidět. Konspiracismus se tu míchá s odporem vůči elitám, volání po vládním zásahu s křikem po vyobcování vyžírů, strach o holé přežití s xenofobií, rasismem, nárůstem ul-

trapravicových sympatií. Otázka, kdo za to může, je stále na stole, a přihořívá. To, zda začne skutečně hořet, je otázkou toho, zda se ekonomickou krizi podaří co nejdříve zkrotit. Pokud ano, běsi zeslábnou. Pokud ne, pámbů s námi.

Deklarativně nenásilná společnost!

Je to vlastně paradoxní. Společnost, která stále hlasitěji odmítá agresivitu, by měla podle vší logiky být něžná a klidná jako holubice míru: namísto toho se však podobá draku, který vší silou cloumá řetězy, jež ho vězní v podzemní kobce. Náš hněv samozřejmě nejvíce sytí strach o existenci plně rozpoutaný za pandemie a zhoršený ekonomickými důsledky války. Přicházejí však další motivy, které senzacechtivé prostředí sociálních sítí s nadšením zviditelňuje a zesiluje, čímž roztáčí hněv do

větších a větších obrátek. A nejde jen o čistě praktické problémy jako nedostatek míst na středních školách: jde i o další hrůzy symbolické. Umělá inteligence, velký přelom v technologické historii lidstva, se začíná jevit jako další mileniální motiv, skrz nějž budeme možná opět trpět hrůzou z nečekaného dějinného zvratu k horšímu. Čeká nás snad další vlna obav z konce světa (jak ho známe)? A nepřispěje hrozící přechod rezortu služeb na AI k všeobecnému ekonomickému propadu, který, sotva se ceny konečně zmírní, nabere dalších obrátek s pomocí vlny hromadného propouštění?

Agresivita je pud, zbavit se jí nelze. A její aktualizace v podobě násilí propuká z tenze, strachu, hněvu, pocitu ohrožení – a především z existenciální nouze. Dokud má zuřivost stále jen podobu toxicit na sociálních sítích, můžeme si uchovat naději, že skulinami a prasklinami v naší mírumilovné „netoxické“ masce protečou jen čůrky neřízeného ohně. Co víc, že se tím napětí a tlak pod povrchem přeci jen poněkud zmírní a k výbuchu nedorazí. Je však dobré rozumět tomu, jaká rizika neseme a jaké jsou možné důsledky nekontrolovatelného nárůstu napětí a hněvu ve společnosti. Je tu samozřejmě válka, dějinami vyzkoušená technologie, jak si zchladit žáhu. Ta ale nejspíš hrozí méně než daleko nebezpečnější možnost, že se podaří nalézt „viníka“. Fenomén obětího beránka je vedle války dalším prověřeným způsobem, jak uvolnit nevybitou zuřivost. A všichni ho známe. Od starověkých obětíních rituálů přes upalování čarodějnic až po holocaust a poválečné politické procesy: symbolická očista společnosti od těch, jimž okolnosti vypálily znamení viny, se v dějinách objevuje znovu a znovu. A při troše eskalace celospolečenské tenze se může objevit kdekoli. Dokonce i v tak deklarativně nenásilné společnosti, jako je ta naše.

Nebo snad právě v tak deklarativně nenásilné společnosti. Protože odříkaného chleba největší krajíc.

Psáno pro *Analagon*, srpen 2023

Walter
Benjamin

Teorie německého fašismu

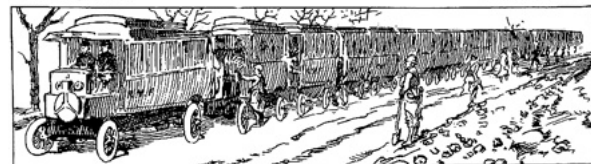
(Recenze spisu *Válka a válečníci* vydaného Ernstem Jüngerem)¹

Léon Daudet, syn Alphonse Daudeta, sám významný spisovatel a vůdce francouzských rojalistů, uveřejnil kdysi ve *Francouzské akci* zprávu o pařížském autosalonu, která, i když možná poněkud jinými slovy, končila rovnicí „L'automobile c'est la guerre”.² V pozadí tohoto překvapivého spojení stála úvaha o nárůstu množství technických nástrojů, stupňování tempa, navyšování zdrojů energie atd., které v našem osobním životě nedocházejí plného a adekvátního využití, ale naléhají na své ospravedlnění. Ospravedlňují se, rezignují na harmonickou souhru, ve válce, která svými zničujícími účinky přináší důkaz, že společenská realita nebyla zralá na to, aby učinila techniku svým orgánem, a že technika nebyla dost silná, aby ovládla elementární společenské síly. Aniž bychom v nejmenším zpochybňovali význam ekonomických příčin války, lze tvrdit, že imperialistickou válku právě v její nejkrutějších, nejfatálnějších aspektech spoluurčovala stále více se rozvírající diskrepance mezi obrovskými prostředky techniky na jedné straně a jejím pranepatným morálním ozřejněním na straně druhé. Buržoazní společnost totiž ze své ekonomické povahy nemůže jinak než vše technické co nejvíce izolovat od takzvané duchovního, nemůže jinak než technické myšlení co nejrozhodněji vyloučit z práva spolurozhodovat o společenském řádu. Každá příští válka bude zároveň vzpourou zotročené techniky. Že všechny otázky týkající se války dostávají svůj dnešní ráz na základě těchto a obdobných diagnóz, že jsou to otázky války imperialistické, nemusíme autorům předkládaného spisu příliš připomínat, když sami byli vojáky ve světové válce, a ať už jim můžeme a musíme upřít cokoli, nesporně ze zkušenosti této války vycházejí. Proto velmi překvapí, když hned na první stránce nalezneme tvrzení, že „hraje vedlejší roli, ve kterém století, za jaké ideje a jakými zbraněmi se bojuje”. A nejpřekvapivější je, že si Ernst Jünger svým stanoviskem přisvojuje ten ze všech nejnapadnutelnější a nejabstraktnější princip pacifismu. Ovšem u Jüngerova a jeho přátel za tím nestojí jen doktrinářská šablona, ale hlavně zakořeněný, a měřeno dle všech měřítek mužů vlastního myšlení, vlastně zvrácený mysticismus. Avšak jejich mysticismus války si s klišovitým mírovým ideálem pacifismu nemají co vyčítat. Spíše má v tomto okamžiku i ten nejsouchotinatější pacifismus oproti svému epilepticky zpěněnému bratrovi jed-

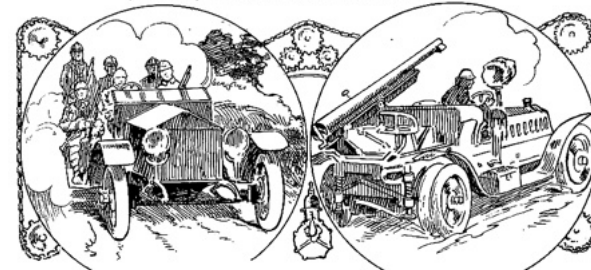
nu přednost, totiž jisté záchytné body opírající se o skutečnost, v neposlední řadě některé názory o příští válce.

Autoři rádi a s důrazem mluví o „první světové válce”. Jak málo se jim ale podařilo na základě své zkušenosti uchopit její realitu, o níž mají ve zvyku v nejpřekvapivějších amplifikacích hovořit jako o tom, co je „světu skutečně vlastní”, dokazuje omezenost, s níž fixují pojem příštích válek, aniž si o něm dokázali vytvořit jasnější představy. Tito průkopníci německé branné moci by takřka mohli svádet k myšlence, že uniforma je pro ně nejvyšším a z celého srdce nejvytouženějším cílem, proti němuž okolnosti, za nichž se později branná moc uplatní, značně ustupují do pozadí. Uvedený postoj se stane pochopitelnějším, jestliže si uvědomíme, jak velmi zastaralá, posuzována vzhledem ke stavu evropského vyzbrojení, je jimi zastávaná ideologie války. Autoři si na žádném místě nepřipustili, že „bitvy materiálů”, v nichž někteří spatřují

LA GRANDE GUERRE L'AUTOMOBILE Composition de O'GALOP
EN IMAGES AUX ARMÉES
Falu, Crémata, Epinal, Biele

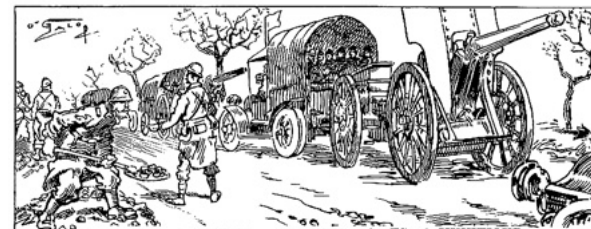

Les voitures postières, spécialement aménagées à cet effet, s'acquittent à la perfection du soin de ravitailler en viande fraîche (d'un leur marque H.V.-B. : Remorqueur Vinde l'unité) les troupes du front.

Une reconnaissance

L'Auto-Canon

Le RAVITAILLEMENT en HOMMES, ARMES et MUNITIONS
C'est grâce au système de la "POULIE SANS FIN" que le 20e Corps put être acheminé en 12 heures de Harbo-Duc sur la plaine de Dammont (Ouest de Verdun) et que le ravitaillement put être assuré.
Des R. A. T. (Remorque d'Arme Territoriale) défilent tout le long de la route, veillant à son entretien, louchaient soigneusement les trains dès qu'un intervalle entre deux véhicules le leur permettait.

¹ Ernst Jünger (ed.), *Krieg und Krieger*. Junker und Dünhaupt Verlag, Berlin 1930.

² „Automobil je válka”. — Pozn. překl.

Marius Rossillon (O'Galop), *Automobil ve válce*, 1916, litografie, vydal Pellerin & Cie, Epinal, kolem roku 1918

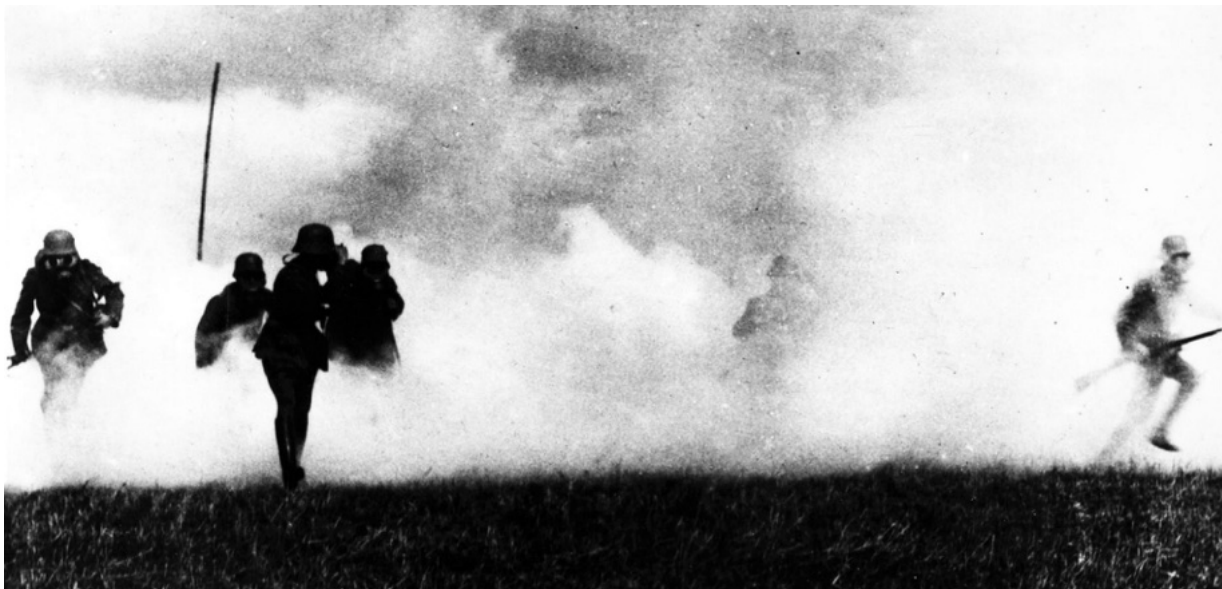
nejvyšší projevení života, staví mimo hru chatrné emblémy hrdinství, které tu a tam světovou válku ještě přetrvaly. Boj pomocí plynů, o něž se všichni spoluautoři této knihy nápadně málo zajímají, slibuje dát válce budoucnosti podobu, která definitivně opustí vojenské kategorie ve prospěch kategorií sportovních, zbaví válečné akce všeho vojenského a souhrnně je podřídí optice rekordů. Neboť nejzřetelnější strategická specifika tohoto boje spočívá v nároku být čistou a nejradikálnější útočnou válkou. Proti plynovým útokům ze vzduchu neexistuje, jak víme, dostatečná obrana. Při použití yperitu a lewisitu selhávají dokonce i individuální ochranné prostředky, tedy plynové masky. Tu a tam se dozvídáme „uklidňující zprávy“, třeba o vynálezu citlivého přijímače, který registruje zvuk vrtule letadla na velké vzdálenosti. A o několik měsíců později pak o vynálezu bezhlučného letounu. Válka bojovými plyny bude založena na rekordech v ničení a spojena s do absurda vystupňovaným hazardem. Zda se její vypuknutí uskuteční v rámci norem mezinárodního práva – po předchozím vyhlášení války –, je sporné. Její konec už s takovými omezeními nebude muset počítat. Bez rozlišování civilního a bojujícího obyvatelstva, které takováto válka, jak známo, ruší, padá nejdůležitější základ mezinárodního práva. Že a jak rozvrat, který s sebou imperialistická válka nese, hrozí přivodit její neukončitelnost, ukázala již ta poslední.

Spíše než kuriozitou je symptomem, že spis z roku 1930 týkající se „války a válečníků“ toto všechno pomíjí. Je symptomem téhož chlapeckého poblouznění, které ústí v kult, v apoteózu války; jako její zvěstovatelé zde vystupují především [Wilhelm] von Schramm a [Albrecht Erich] Günther. Tato nová válečná teorie, která má vepsán na čele svůj původ v té nejsurovější dekadenci, není ničím jiným než nezřízeným přenesením tezí *l'art pour l'art* na válku. Jestliže však uvedené učení má již na své původní půdě tendenci stávat se v ústech svých průměrných adeptů výsměchem sobě samému, vzbuzí

zují v této nové fázi jeho perspektivy zahanbení. Kdo by si chtěl představovat nějakého bojovníka z bitvy na Marne nebo jednoho z těch, kteří leželi před Verdunem, jakožto čtenáře následujících vět: „Válku jsme vedli dle velice nečistých principů.“ „Opravdově, muž proti muži a oddíl proti oddílu, se bojovalo stále vzácněji.“ „Frontovní důstojníci samozřejmě nezřídka řídili válečné operace velmi nestylově.“ „Neboť zapojení mas, podřadnější krve, praktického a měšťáckého smýšlení, zkrátka prostých mužů, především v důstojnickém a poddůstojnickém sboru, stále více ničilo odvěké aristokratické prvky vojenského řemesla.“ Nelze nasadit falešnější tóny, přenést na papír neobratnější myšlenky, vyslovit netaktičtější slova. Že ale právě zde autoři museli tak naprosto selhat, je vinou – navzdory všem jejich řečem o věčném a prapůvodním – nedůstojného, naprosto žurnalistického spěchu, s nímž se pokoušeli zmocnit aktuálního, aniž by pochopili minulé. Ano, nepochybně existovaly kultovní prvky války. Znalý je teokraticky založené společnosti. A jakkoli by bylo šílené chtít ony zapomenuté prvky znovu vytahovat, může být pro tyto bojovníky na poli chorobně prchavých představ trapné zjistit, jak daleko došel v jim uniknuvším směru židovský filosof Erich Unger, jak dalece jeho zjištění učiněná na základě konkrétních údajů z židovských dějin, jistě zčásti problematicky odůvodňovaná, umožňují, aby se zde zapřísahaná krvavá schémata rozplynula do nicoty. Ale autorům nestačí dělat v něčem jasno, nazývat věci pravými jmény. Válka „se vymyká ekonomičnosti uplatňované rozumem; v její logice je cosi nelidského, nezměrného, gigantického, cosi, co připomíná sopečný proces, živelnou erupci ..., obrovskou vlnu života řízenou bolestně hlubokou, strhující, jednotnou silou, přivedenou na bitevní pole, která se dnes již stávají mytickými, pohlcenou úkoly zdaleka přesahujícími oblast aktuálně pochopitelného“. Tak užvaněný bývá nápadník, který neumí dobře objímat. A oni tuhle myšlenku objímají opravdu špatně.

Prototyp německého
protiletadlového tanku A7V,
1918

K prvnímu potvrzenému použití bojového plynu ve válce došlo 22. dubna 1915 v druhé bitvě o Flandry u Ypres německými jednotkami. Útok, který následoval, bývá někdy ilustrován touto fotografií, která je považována za cvičení

Proto ji za nimi někdo musí opakovaně přivést, což tímto právě děláme.

Jde o to, že válka – „věčná“ válka, o níž se zde tolik mluví, stejně tak jako ta poslední – je prý nejvyšším výrazem německého národa. Že se za věčnou válkou skrývá myšlenka kultická, za válkou poslední myšlenka technická a že se autorům pramálo zdařilo vyjasnit jejich vzájemný vztah, bude patrně každému zřejmé. Jenomže s poslední válkou se pojí ještě jedna zvláštní vlastnost. Není to jen válka „bitev materiálů“, ale také válka prohraná, což ovšem v německém případě platí ve zcela specifickém smyslu. I jiné národy by mohly tvrdit, že vedly válku z nehlubšího nitra. Nemohly by však tvrdit, že ji z nehlubšího nitra prohrály. Tím zvláštním na současné poslední fázi vyrovnávání se s prohranou válkou, které Němci tak silně oťrášá od roku 1919, je, že právě její prohra se bere za charakteristiku německosti. Mluvíme o poslední fázi, neboť pokusy zvládnout prohru vykazují zřetelnou strukturu. Začaly snahou zvrátit porážku ve vnitřní vítězství hysterickým, až na všelidskou úroveň vystupňovaným doznáváním viny. Tato politika, která dávala k zániku se ubírajícímu Západu manifesty na cestu, byla věrným zrcadlením německé „revoluce“ prostřednictvím expresionistické avantgardy. Pak přišla snaha na prohranou válku zapomenout. Buržoazie si s těžkým odchováním přelehla na druhé ucho, a jaký polštář by byl měkčí než román? Hrůzy prožitých let se staly prachovým peřím, v němž každá noční čepice mohla snadno zanechat svůj otisk. Co odlišuje poslední snahu, kterou se zde nyní zabýváme, od těch předchozích, tkví ve sklonu brát prohru ve válce vážněji než válku samotnou. – Co znamená válku vyhrát nebo prohrát? Nápadný je dvojitý smysl v obou slovech. První, zřejmý, se jistě vztahuje k výsledku, kdežto druhý smysl, jenž vytváří ze slov zvláštní dutinu, rezonanční prostor, se vztahuje k válce jako celku, vypovídá o tom, jak její výsledek mění její

význam pro nás. Říká: vítěz se stává vlastníkem války, poražený ji ztrácí; říká: vítěz ji dobývá pro sebe, činí ji svým majetkem, poražený ji už nemá, musí žít bez ní. A nejde jen o válku jako takovou, obecně, ale o každý její sebemenší výkyv, každý její nejsubtilnější šachový tah, každou její nejodlehlejší akci. Válku vyhrát nebo prohrát zasahuje, následujeme-li jazyk, tak hluboko do předi našeho existence, že se na celý život stáváme bohatšími nebo chudšími o pomníky, obrazy, nálezy. A protože jsme prohráli jednu z největších válek světových dějin, která se týkala celé materiální a duchovní podstaty národa, můžeme zhodnotit, co tato ztráta znamená.

Jistě nelze lidem kolem Jüngerů vytknout, že by tyto věci nezhodnotili. Ale jak se té nezměrné obludnosti postavili? Nepřestali bojovat. Oslavovali kult války, kde už nestál skutečný nepřítel. Podléhali choutkám buržoazie toužící po zániku Západu jako školák po kaňce na místě špatně vypočtené úlohy. Šířili a kázali zánik na každém kroku. Nebylo jim ani na okamžik dáno užít ztracené v zorném úhlu přítomnosti, nechť se ho zarputile držet. Vždy stáli primárně a co nejhorlivěji proti rozumu. Propásli velkou šanci poraženého, totiž převést, viz ruský případ, boj do jiné sféry, než pominula příhodná chvíle a národy v Evropě opět zapadly do rolí partnerů obchodních smluv. „Válka se už nevede, administruje se,“ postěžoval si jeden z autorů. To mělo být korigováno německým poválečným stavem, který byl stejně tak protestem proti stavu předcházejícímu jako proti civilu, jehož pečeť na něm ulpívala. Především měl být válce odňat nenáviděný racionální prvek. Jistě, autorský tým se koupal v parách unikajících z tlamy bájeného vlka Fenrira. Ty se však nemohly vyrovnat plynům z chemických granátů. Na pozadí stavu frontových vojáků v kasárnách a vyčerpaných rodin v činžácích získalo toto pragermánské osudové kouzlo hnilobný nádech. I bez materialistických analýz války už dříve dokázal nezkažený cit svobodného, vědoucího, vpravdě dialektického ducha, jakým byl

Florens Christian Rang, jehož životopis vyjadřuje více německosti než zástupy těchto zoufalců, proti nim postavit věty s přetrvávající platností:

„Posedlost vírou v osud, v marnost lidské ctnosti – temná noc vzdoru, který na prach spaluje vítězství mocností světa ve světovém božím požáru... zdánlivá nádhera této víry ve smrt v boji, která, necítíc život, jej pro ideu odvrhne – tato mračna obtěžkaná noc, jež nás po tisíciletí překrývá a místo hvězd nám jakožto ukazatele cesty skýtá jen blesky, omračující a mačoucí blesky, po nichž nás noc spoutává o to temněji: tento děsivý názor na svět, svět smrti místo světa života, názor, jehož hrůzu v německé idealistické filosofii zmiňuje myšlenka, že někde za mraky je hvězdné nebe – toto základní německé duchovní směřování je v nejhlubším smyslu slabost, nemyslí vážně, co říká, je ustrašené, zbabělé, je nechtěním vědět, nechtěním žít, ale i nechtěním zemřít ... Neboť představuje německý polovičatý postoj k životu: umět jej zahodit, když to nic nestojí, v okamžiku opojení, zaopatřit pak pozůstalé a obestřít prchavou obět věčnou slávou.“

Ale když se posléze v téže souvislosti konstatuje:

„K potlačení revoluce v Berlíně by stačilo dvě stě důstojníků odhodlaných zemřít – a obdobně na všech místech –, ale nenašel se jediný. Vlastně by se mnozí rádi postavili na obranu, ale ne-vlastně, tedy skutečně, se nikomu nechtělo natolik, aby opravdu začal, postavil se jako vůdce do čela nebo vyrazil jako jednotlivec. Raději si nechali na ulici strhávat výločky.“

– Takováto řeč snad může znít lidem kolem Jüngera spřízněně. Jisté je, že ten, kdo ji napsal, zná z nejvlastnější zkušenosti postoje a tradice zde shromážděných. A možná dokonce sdílel jejich odpor vůči materialismu, dokud si nevytvořili jazyk „bítev materiálů“.

Jestliže na počátku války poskytovaly idealismus stát a vláda, čím déle válka trvala, tím více se vojáci museli spoléhat na rekvizice. Jejich hrdinství dostávalo čím dál chmurnější, smrtí obestřený, ocelově šedý nádech, stále vzdálenější a mlhavější byla sféra, z níž ještě kynuly sláva a ideál, stále strnulější se jevil postoj těch, kteří se necítili ani tak vojáky světové války jako spíše vykonavateli poválečného stavu. „Postoj“ – skoro každé třetí slovo všech řečí autorů spisu. Kdo by popíral, že vojenský postoj je postojem? Jazyk je však zkušebním

Otto Dix, Útočící vojska pod plynem, 1924

kamenem každého postoje a vůbec ne, jak se rádo předpokládá, jen spisovatelova. Ti, kdož se zde spojili, ve zkoušce neobstojí. Jünger může opakovat po urozených diletantech sedmnáctého století, že němčina je prajazykem – co se tím asi myslí, prozrazuje dovětkem, že jako taková vzbuzuje v civilizaci, v kultivovaném světě nepřekonatelnou nedůvěru. Ale jak se může nedůvěra světa měřit s nedůvěrou vlastních krajanů, když jim válku spojuje s představou „mocného revizora“, který „cítí tep“ doby, zabírá jim „skoncovat“ s „osvědčeným“, požaduje od nich, aby zaostřili svůj zrak na „trosky“ „za lesknoucím se nátěrem“. Ovšem ostudnější než takovéto poklesky v monumentálně míněných myšlenkových konstrukcích je uhlašený styl, který by slušel kdejakému úvodníku, a ještě trapnější než uhlazenost stylu je průměrnost obsahu. „Padlí,“ dozvídáme se, „přešli svou smrtí z nedokonalé skutečnosti do skutečnosti dokonalé, z Německa v jeho časově pomíjivém projevu do Německa věčného.“ Německo ve svém časově pomíjivém projevu je určitě notoricky známé, ale to věčné by na tom bylo zle, kdybychom měli jeho obraz odvozovat ze svědectví těch, kteří jej tak výřečně podávají. Jak lacino si opatřili „pevný pocit nesmrtnosti“, jistotu, že člověk „vystupňoval ohavnosti poslední války na hrůznost“, symboliku „krve vroucí v nitru“. Přinejlepším dali na frak válce, kterou zde oslavují. My však neakceptujeme někoho, kdo mluví o válce, ale nic jiného než válku nezná. Budeme se radikálně a po svém ptát: Odkud jste se vzali? Co víte o míru? Sřetli jste se někdy s mírem v dítěti, ve stromu, ve zvířeti, jako jste se sřetli s předsunutou hlídkou v poli? A aniž bychom vyčkali na odpověď, můžeme sdělit: Ne! Není pravda, že byste pak nedokázali oslavovat válku, dokonce ještě vášnivěji, než ji oslavujete. Ale oslavovat ji způsobem, jakým to děláte, byste nemohli. Jak by asi Fortinbras horoval pro válku? Na to lze usuzovat dle Shakespearovy techniky. Podobně jako odhaluje Romeovu lásku k Julii v plamenech vášně, a to tak, že Romea ukazuje od samého počátku zamilovaného,

ovšem zamilovaného do Rosalindy, tak by Fortinbras začal chválou míru, tak mámivou a rozplývavě sladkou, že poté, co na konci pozvedne hlas pro válku, by si každý musel s rozehvěním přiznat: Co je to za mocné, bezejmenné síly, které nutí tohoto muže, zcela naplněného štěstím míru, zapřísahat se tělem i duší válce? – Zde nic takového není. Tady mají slovo korzáři z povolání. Jejich obzor je planoucí, ale velice úzký.

Co vidí v jeho plamenech? Vidí – zde se můžeme svěřit Friedrichu G. Jüngerovi – proměnu:

„Napříč válkou procházejí linie duší zasahujících rozhodnutí; proměna boje odpovídá proměně bojujících. Ta je patrná, když srovnáme odhodlané, uvolněné, nadšené tváře vojáků srpna 1914 se smrtelně znavenými, vyzáblými, neúprosně napjatými tvářemi bojovníků z ‚bitev materiálů‘ vracejících se roku 1918. Za lučisti tohoto boje, stále silněji natahovanými a nakonec popraskanými, se nesmazatelně zjevují jejich tváře, stanici za stanicí na cestě utrpení, bitvu za bitvou formované a pohnuté obrovským duchovním otřesem. Každá z nich je hieroglyfickým znakem namáhavě pokračujícího díla zkázy. Objevuje se zde onen typus vojáka, kterého formovaly tvrdě, chladně, krvavě a nepetržitě sváděné ‚bitvy materiálů‘. Charakterizují jej napjatá tvrdost rozeného bojovníka, výraz osamělé odpovědnosti, duševní osamělosti. V tomto zápase, který pokračoval ve stále hlubších vrstvách, se osvědčovala jeho hodnota. Cesta, kterou se ubíral, byla bolestná a nebezpečná, ale byla to cesta vedoucí do budoucnosti.“

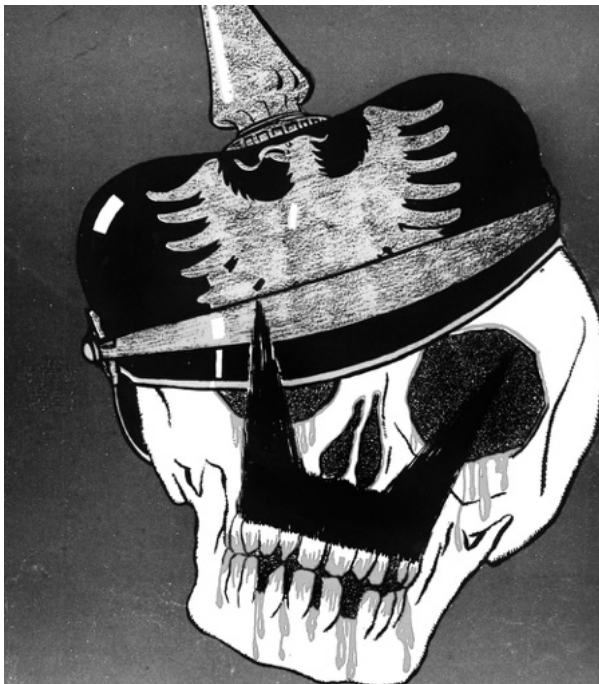
Kdekoli se na těchto stránkách setkáváme s přesnými formulacemi, pravými akcenty, nezvratnými zdůvodněními, potkáváme zde skutečnost, o níž se Ernst Jünger vyslovil jako o totálně zmobilizované a Ernst von Salomon ji vystihl jako krajinu fronty. Jeden liberální publicista, který se nedávno pokusil vyjádřit tento nový nacionalismus heslem „hrdinství z dlouhé

chvilce“, jak se zde ukazuje, poněkud narazil. Tento typ vojáka je skutečností, je přeživším svědkem světové války, a byla to vlastně krajina fronty, jeho pravá vlast, kterou po válce bránil. Tato krajina nutí k prodlení.

Je třeba to vyslovit se vší hořkostí: Tváří v tvář totálně zmobilizované krajině nabral německý cit pro přírodu netušený vzmach. Géniové míru, kteří krajinu tak smyslně zabydlují, byli evakuováni a veškeré okolí, kam až se dalo dohlédnout přes okraj zákopu, stalo se terénem německého idealismu jako takového, každý kráter po granátu se stal problémem, každý drátěný zátaras antinomií, každý bodák definicí, každá exploze principem, a nebe nad tím vším za dne kosmickým nitrem ocelové přílby, v noci mravním zákonem nad tebou. Pomocí palebných pásem a zákopů chtěla technika zdůraznit hrdinské rysy na tváři německého idealismu. Ale mylila se. Neboť to, co považovala za rysy hrdinské, byly rysy tváře hippokratovské, tváře smrti. Takto, hluboce prodchnuta svou vlastní zvržením, utvářela technika apokalyptickou podobu přírody, umlčovala ji, přestože byla silou, která jí mohla dát řeč. Válka v metafyzické abstrakci, v níž se k ní hlásí nový nacionalismus, není ničím jiným než pokusem vyřešit tajemství idealisticky chápané přírody za pomoci techniky mysticky a bezprostředně, namísto jejich využívání a objasňování oklikou prostřednictvím lidským záležitostí přiměřeného uspořádání. „Osud“ a „héros“ vystupují v těchto hlavách jako Gog a Magog, jejich oběti jsou nejen lidské, ale i myšlenkové. Všechno střídmé, bezelstné, prosté, ke zlepšení lidského soužití zamýšlené, putuje do zašlých chřtánů těchto nenasytných molochů, kteří na to odpovídají říhnutím Tlusté Berty. Spojovat hrdinství s „bitvami materiálů“ někdy přijde samotným autorům trochu zatěžko. Ale rozhodně ne všem a nic nekompromituje víc než ubrečené odbočky, jimiž zde vyjadřují zklamání nad „formou války“, „nesmyslnou mechanickou opotřebovací válkou“, která tyto ušlechtilce „zjevně omrzela“. Kde se však někteří snaží podívat realitě do očí, tam se nejzřetelněji ukazuje, jak velmi se jim pojem hrdinství proměnil pod rukama a že jimi oslavované ctnosti tvrdost, uzavřenost,

Vojáci během bitvy na Sommě
v roce 1916, United
Archives/imago-images-pictures

Paul Iribe, karikatura císaře Wilhelma, 1916

neúprosnost ve skutečnosti neznamenají ani tak ctnosti vojáka jako spíše osvědčeného třídního bojovníka. To, co se zde pod maskou nejprve dobrovolníka světové války a poté poválečného žoldnéře vyvinulo, jsou ve skutečnosti spolehliví fašističtí třídní bojovníci. A to, co autoři chápou pod pojmem národ, je o tyto bojovníky opřená vládnoucí třída nezůstávající nikomu a nejméně sama sobě nic dlužná, trůnící na strémém vrcholu, nesoucí rysy sfingy výrobce, který slibuje být velmi brzy jediným spotřebitelem svého vlastního zboží. S touto tváří sfingy stojí národ fašistů jakožto nové ekonomické tajemství přírody vedle tajemství starého, které v jejich technice zřetelně ukazuje své nejhroživější rysy, na hony vzdáleno jakémukoli svému poodhalení. V rovnoběžníku sil, který zde tvoří příroda a národ, je diagonálou válka.

Je pochopitelné, že u nejlepších a nejpromyšlenějších statí tohoto svazku vyvstává otázka „krocení války státem“. Neboť původně v této mystické teorii války stát nehraje sebemenší roli. Ovšem jeho krotitelskou úlohu nelze ani na okamžik chápat v pacifistickém smyslu. Zde se mnohem spíše od státu vyžaduje, aby se již ve svém uspořádání a postoji přizpůsobil a ukázal, že je hoden magických sil, které pro sebe musí v časech války mobilizovat. Jinak se mu nepodaří učinit válku použitelnou k vlastním cílům. Zde shromážděným autorům představuje selhání státní moci tváří v tvář válce počátek jejich samostatného myšlení. Vojenské útvary, které na konci války stály obojetně rozkročené mezi vzájemným kamarádstvím podobným řádovému bratrství a regulérní reprezentací státní moci, se brzy konsolidovaly jako na státu nezávislé hordy lancknechtů a finanční kapitáni inflace, pro něž stát ve funkci garanta jejich majetku začal být pochybný, dokázali ocenit nabídku takových hord, které zprostředkováním soukromníků nebo Reichswehru mohly být kdykoli k dispozici, dodány jako

rýže nebo řepa. I předkládaný spis evokuje ideologicky frázovaný propagační prospekt nového typu žoldnéře nebo lépe kondotiéra. Jeden z jeho autorů otevřeně prohlašuje: „Statečný voják třicetileté války prodával ... tělo a život, a to je stále ještě ušlechtilější než prodávat pouze smýšlení a talent.“ Když pak pokračuje, že lancknecht poválečného Německa se neprodával, ale rozdával, je třeba tomu rozumět vzhledem k poznámce téhož autora o poměrně vysokém žoldu těchto jednotek. Žoldu, který formoval hlavy nových válečníků stejně přísně jako technické požadavky: váleční inženýři vládnoucí třídy, ti tvoří pendant řídicích zaměstnanců v žaketech. Bůh ví, že vůdcovské gesto autorů je třeba brát vážně, jeho hrozba není směšná. V pilotovi jednoho jediného letadla s plynovými bombami se spojují veškeré neomezené pravomoci odříznout občana od světla, vzduchu a života, které jsou v míru rozděleny mezi tisíce byrokratů. Prostý vrhač bomb, jenž v samotě výšin, sám se sebou a svým Bohem, vystupuje coby zmocněnec svého těžce nemocného vrchního šéfa, státu, a tam, kam umístí svůj podpis, tráva neroste – to je obraz „imperálního“ vůdce, který tane autorům na mysli.

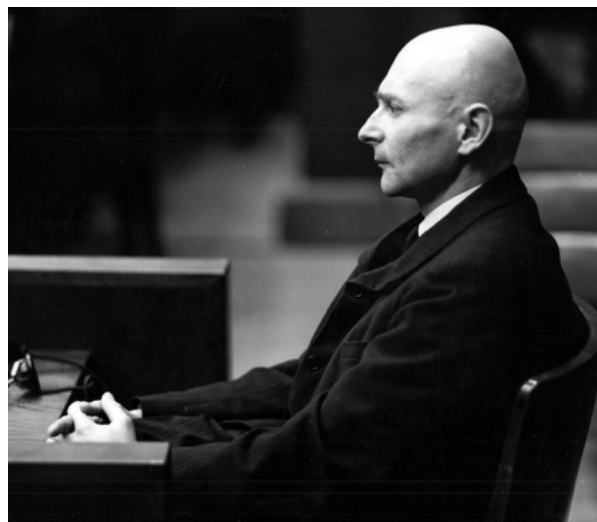
Německo nemůže doufat v budoucnost, dokud se mu nepodaří rozbít medúzovitý spletenec rysů, s nimiž se v těchto statích konfrontuje. Rozbít, nebo snad lépe rozvolnit. To neznamená za vlídného povzbuzování nebo s láskou, které zde nejsou na místě; ani to neznamená, že se připravuje cesta k argumentaci a přesvědčovací debatám. Veškeré světlo, které jazyk a rozum ještě poskytují, však musí směřovat k onomu „prazážitku“, z jehož hluché temnoty se tato mystika smrti světa plazí na tisíce nevzhledných pojmových nožkách. Válka, která se v tomto světle odhalí, není ani „věčnou“ válkou, k níž se modlí tiito noví Němci, ani válkou „poslední“, o níž blouzní pacifisté. Ve skutečnosti je tato válka jen jednou, strašlivou, poslední šancí napravit neschopnost národů uspořádat své vzájemné vztahy odpovídajícím způsobem vzhledem k tomu, čím prostřednictvím své techniky disponují vůči přírodě. Pokud se náprava nezdaří, miliony lidských těl budou rozcupovány a rozežrány železem a plynem – nevyhnutelně –, ale ani notoričtí vyznavači chthonických mocností hrůzy, kteří nosí v torně svého [Ludwiga] Klagese, nezakusí ani desetinou toho, co příroda slibuje svým méně zvědavým a střízlivěji uvažujícím dětem, které vidí v technice nikoli fetiš zkázy, ale klíč ke štěstí. O této své střízlivosti podají důkaz ve chvíli, kdy odmítnou uznat příští válku za magický řez, ale spíše v ní objeví obraz všedního dne. A právě tím provedou její přeměnu ve válku občanskou, marxistickým trikem, který se jako jediný může měřit s temným runovým kouzlem.

„Theorien des deutschen Faschismus“ (Zu der Sammelschrift *Krieg und Krieger*. Herausgegeben von Ernst Jünger), poprvé publikováno in: *Die Gesellschaft* č. 2/1930, pro Analogon přeložil Martin Hašek, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice

Friedrich
Hielscher

Velká proměna

Friedrich Hielscher (31. 5. 1902 – 6. 3. 1990), německý intelektuál, který se v období Výmarské republiky angažoval v konzervativním revolučním hnutí a během nacistické éry v německém odboji. Byl zakladatelem esoterického („nepohanského“) hnutí Unabhängige Freikirche (UFK, Nezávislá svobodná církev), v jehož čele stál od roku 1933 až do své smrti. Jeho odpor proti nacismu byl založen na náboženské ideologii. Nacistická vláda je podle něho v důsledku nedostatečných transcendentálních vazeb dekadentní úrovní státu, formou vlády davu, který se – v neposlední řadě kvůli své biologické rasové ideologii – stal otrokem „hmoty“ a a čisté materiality. Stať „Velká proměna“ pochází ze sborníku *Válka a válečníci* (1930), jejímž editorem byl Hielscherův přítel Ernst Jünger. Kritickou recenzi sborníku z pera Waltera Benjamina přinášíme na str. XY přítomného čísla.

Friedrich Hielscher jako svědek obhajoby v Norimberském procesu s lékaři v roce 1947

Válka rozvířila všechny velké otázky. Mnozí se na ni proto obracejí a požadují od ní jejich řešení. Ale žádnou otázku nelze vyřešit jinak než ve vztahu k nejzazšímu základu, v němž nutnost a svobodná vůle, samota a společenství, věci vnější a niterné, čas a věčnost splývají v jedno.

Pokud má tedy válka vůbec řešit jí kladené otázky, musí vycházet právě z tohoto základu, spolu s mírem, svým bratrem. Ve skutečnosti jsou totiž válka a mír dvě strany téhož stavu proměn, který nazýváme životem.

Vždy znovu překvapuje, jak chtějí lidé válku vytrhávat ze souvislostí, jak se na ni snaží dívat izolovaně, jako by se nějaká živoucí věc dala uvažovat sama o sobě, jako by nebylo daleko více nutné vidět zároveň pozadí a předpoklady, a tak pochopit vzájemné působení, z něhož vše povstává.

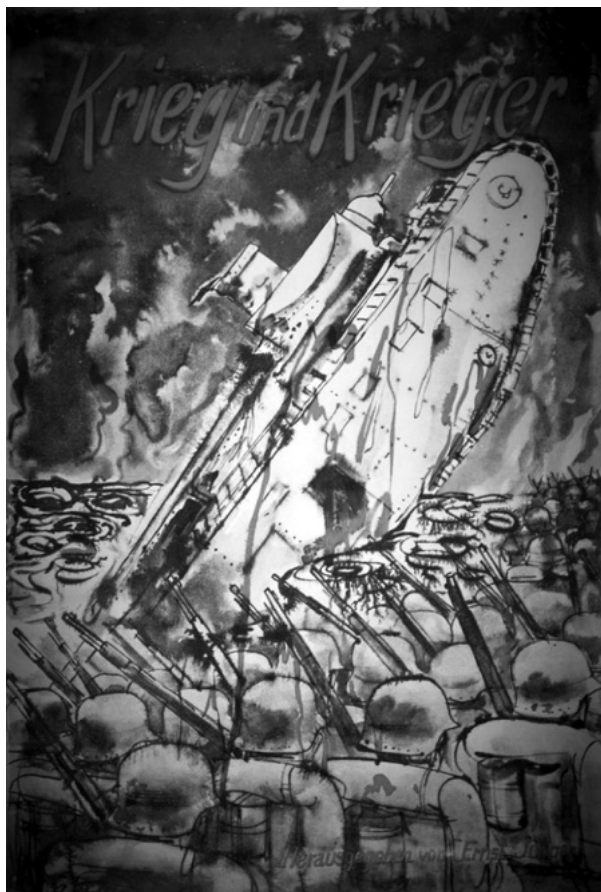
Válka je přítomna neustále. Neboť každý život se uskutečňuje tím, že se jiný život ničí. Není růstu jednoho bez úbytku jiného. Tím, že budujeme, ničíme předchodí soudržnost věcí, které k budování potřebujeme. A mír je tu také neustále. Neboť ať už proměňujeme sebe nebo druhé, zůstává to podstatné, co nás pohání, jedním a týmž; a kdo jednou jedinkrát pozoroval klid a jistotu, s níž v tvůrčích okamžicích světových dějin některý z duchovních velikánů nasazuje sebe a své prostředky, ten ví, že tato jistota pochází z nezničitelné důvěry nejhlubšího nitra, které si je jisto svou věčností. Když Goethe mluvil s Eckermannem o své smrti, tuto jistotu vylíčil: svůj konec vyhlížel s naprostým klidem a zcela vyrovnan,

protože věděl, že síla, která v něm žije, je věčná a nezničitelná.

Tak je také život velkých dějinných hybných sil, duševních souručenství, která, utvářejíce národy a říše, ženou světové dějiny kupředu, v každém okamžiku válkou i mírem. Mírem, neboť v hloubi každého duševního souručenství spočívá nezbytná, krystalicky čistá síla, již jsou obdařeni velcí jedinci národa; ta zůstává v celé rozmanitosti dějin jedna a táž. A tento mír je zároveň válkou, neboť není jedince, který by uskutečňováním svého díla nehynul; není národa, který by se den za dnem a rok za rokem neobětoval, aniž by to chtěl a věděl; a není nepřítele, kterého bychom nemuseli ohrožovat a ničit, pokud usilujeme o dosažení něčeho svého. Způsob ničení je různý a jeho možnosti jsou nekonečné, ale dochází k němu vždy. A naopak: není neměnný klid duše stále jeden a týž, lhostejno, jaký je způsob ničení?

Víme tedy o válce a míru jakožto dvou trvalých a v každé době se odehrávajících attributech života; a víme, že tento život je vyšší skutečnost než ta, s níž se setkáváme v prostoru a čase poznatelným a předvídatelným způsobem. To, co je viditelné v prostoru a čase, není ničím jiným než podobou právě tohoto života, v němž spočívají duševní souručenství, stejně jako my jednotlivci spočíváme v nich.

Život jako takový nemůžeme poznat a ani takové poznání nepotřebujeme, neboť jej svým konáním vedeme. Působí v nás. Každý z nás je kapkou tohoto obrovského moře. Proto

Obálka prvního vydání knihy *Válka a válečníci*, Berlín 1930

přítakáváme životu, jaký je. Nazýváme jej dokonalým, jiným by být nemohl. Proto cítíme hlubokou náklonnost k velké proměně světových dějin; působí v ní sama věčnost, zároveň válka a mír, zánik i vítězství, smrt i naplnění.

Kdo má v těchto věcech jistotu, kdo dokáže vyznávat tuto víru, nachází se ve středu světa. Do tohoto středu prýští veškerá jeho rozmanitost. Kdo k němu náleží, má účast na všech vzestupech a pádech, na veškerém utrpení i opojení; ožívají v něm jak bůh Izraele a bohové Řecka, tak státnická moudrost Římanů a tajemství Indie; ořesen do nejhlubšího nitra hledá mírný střed ve všech dálavách a jejich proudy je veden zpět ke své vlasti. Ta v důsledku koloběhu života vykazuje střídání propastí a výšin, což ji činí výjimečnou před všemi ostatními mocnostmi světa. Každý její příslušník se jiným způsobem podílí na rozmanitosti dění, koluje v jiných proudech; vlast tak musí jít svou cestou v neustálých proměnách. V žádném okamžiku se sama sobě nepodobá, a přesto zůstává stále stejná.

Kolem této vlasti se neslyšně točí svět. A k této vlasti nepřísluší nikdo, jehož srdce není naplněno goetheovským zápallem. Spojuje se v ní Nietzscheho vůle k moci, Lutherova důvěra v boží všemohoucnost, usebrání Mistra Eckharta, královské válečnictví ságy o Nibelunzích. Z toho všeho promlouvá tatáž naděje, totéž přitakání jediné vůli zviditelňující se ve světě. Nezáleží na tom, jaké jméno dostane, zda Nietzsche hlásá vůli k moci nebo Luther skrytého boha. Vždy je to jedi-

ná božská vůle, mimo dobro a zlo, všezahrnující, jedna jediná hybná síla za veškerým zdáním a všemi proměnami.

Existuje-li skutečně vlast vyjadřující tuto víru, říše duší, které poznávají všechny věci uprostřed nekonečného boha, existuje-li skutečně lidská jednota, v níž se tato říše stává zjevnou – jako je sama existence zjevením božské skutečnosti – , pak se tato lidská jednota musí v průběhu dějin rozvíjet jako zjevení této věčné říše, stejně jako se všechny věčné síly božského tvoření ukazují jako dočasné proměny v dějinách. Pak skutečně jen příslušníci této říše mohou poznat, že věčné tvoření se projevuje jako jednota světa probíhající v boji. Pak oni – a jen oni – musejí pro své lidské působení nalézt smysl života v boji, být válečníky kvůli samotné válce, válečníky jistými si nejvyšším vnitřním mírem, pak jejich vystoupení ve světě musí k sobě v neutuchajících ořesech připoutat všechny síly země, rozbít její hranice, pak musejí být velké dějinné zvraty uloženy takovým lidským společenstvem, v nichž se tato říše stává viditelnou, a musejí z něho vyzařovat přes celou zemi. Ve vroucím kotli tohoto lidského společenství se musí vyrobit čarovný lektvar světa.

Rudolf Schlichter, *Slepá síla*, 1937

Hans Thoma, *Válka*, 1907

Cesta těchto zvrátů, této čarovné moci a těchto otřesů vede od stěhování národů přes třicetiletou válku a první světovou válku k budoucnosti, za jásavého doprovodu houslí Dona Giovanniho a orchestru kapelníka Kreislera, obestřena děsivým smíchem Hagena z Tronje, opředena Kriemhildinou krásou. Dlouhá řada planoucích duchů ujíždějících na svých koních z nekonečna k nekonečnu, se znaky mefistofelského ohně a faustovského úsilí na přílbách.

Díky stěhování národů si země poprvé povšimne tajemné říše. Prozatím lze vidět jen to, že záhadný lidský typ, zároveň dětsky prostý i plný záluďné zloby, proráží kruh mocností obklopujících Středozemní moře. Co však tyto mocnosti vidět nemohou, je bezpříkladná dravost, s jakou toto nové zjevení k sobě poutá myšlenky a síly, s nimiž se setkává.

Bohatství těchto sil je veliké. Babylonská, asyrská, egyptská a chetitská říše se mezi sebou zaplétaly do bojů. Mezi nimi povstala izraelská mravnost, která se brzy dostala do vzájemně se obohacujícího střetu se všude se šířící perskou mocí, která dosahovala svých vítězství díky mečům Achaimenovců a Zoroastrovu učení. Po Peršanech přicházejí Řekové, Řím, Byzanc. Válka duchů se již dávno stala důležitější než válka těl. Boje se přesunuly do nitra lidí, a teprve když projdou těmito neviditelnými oblastmi, znovu udeří navenek. Do každého z lidí žijících kolem Středozemního moře zanesly Řím, Byzanc, Jeruzalém, Athény, Memfis, Babylon sémě své bytostné podstaty. Člověk se stal bitevním polem. A skrytost boje zvyšuje jeho vášeň, až dojde k jejímu vybití v divokých bitvách, v nichž padají za oběť tisíce srdcí a těl.

Rozmanitost všech sil propletených v tomto boji je uchvátna tajemnou říší, když vysílá své kmeny do války o Středomoří. Za královského mrhání krví získává státnické schopnosti Říma, mravní cítění Izraele, helénský smysl pro krásu, duchem nabitě

pojmy Byzance. Všechny tyto výtobytky vstřebává do svého nitra, se smrtelnou vážností proniká do jejich zákoutí a tajemství, roste v boji s nimi, nachází si skrze ně cestu do hlubin mystiky a k výšinám štaufského panovnického umění. Arabská bouře a mongolské kavalkády se před jejími branami obrací zpět.

V šestnáctém století se Západ probouzí. Objevuje se nové duševní souručenství. Jeho příslušníci se rozšiřují na západ od Rýna a brzy i za Atlantský oceán a vyznačují se nikoli uctíváním síly vnímané jako božská, ale uctíváním materiálního, neusilují o moudrost nebo moc, ale o zásluhu, přičemž za cíl a smysl života považují co největší ekonomický prospěch. Zatímco tato nová dějinná mocnost rozšiřuje své postavení, jak nejrychleji to jde, lidem tajemné říše se v ohni třicetileté války rozplývají po tisíciletí získávané hodnoty. V hlavách Luthera a Shakespeara, který osaměle působí mezi pozápadnělymi lidmi, v bitvách u Breitenfeldu a Lützenu se rozhoduje o hierarchii hodnot.

Třicetiletá válka umožňuje Leibnize a Fridericha Velikého, Bacha a Mozarta, Goethea a Hegela: půda je rozrušena až na dno a přináší tisícové plody. Zatímco Západ rozšiřuje moc své ekonomiky na celou zemi, tajemná říše dospívá k E. T. A. Hoffmannovi, Bismarckovi, Nietzschemu a Wagnerovi.

Pod magickým vlivem těchto postav se srdce nabíjejí nebezpečným napětím, krev vře v nitru, nad krajinou se rozléhá děsivé ticho ducha, záluďná a mlčenlivá hladina setrvává uprostřed hluku, s nímž se Západ všude rozšiřuje; jeho nedůvěra roste; po léta připravuje velký úder.

Když však ta hodina nadešla, vyděsil jej k nebesům sahající plamen, jenž proti němu vyšlehl. Okamžitě vycítí to, co neúnavně vykřikuje do světa: v řadách šedé armády, která po čtyři roky drží zemi v napětí, bojují Nietzsche a Wagner stejně jako Bismarck a Friderich Veliký. Šedá armáda o tom nic neví. Čas ještě nedozrál.

Když se ohnivě sémě vytratilo, svět se proměnil. Už neexistují jednotlivá bitevní pole ve východní Asii nebo kolem Středozemního moře, ale existuje pouze jedna země jako dějiště střetu všech sil najednou. Vedeny Západem povstaly všechny síly země proti tajemné říši. Všechny síly země tak byly tajemnou říší proměněny. Západ chtěl upevnit svůj hospodářský řád. Ten se otřásá v základech. Indie, Čína, Arábie jsou v plamenech, stejně jako Rusko a Japonsko.

Za maskou ohně a krve povstala tajemná říše, potřetí nasazením svých lidí v neslýchaných obětech připoutala k sobě všechny otázky a věci. Opět, jako v době stěhování národů, se ve všech srdcích probouzejí bouře. Všechny proudy směřují k jednomu místu.

Lidé se ptají po smyslu Země. Státy a národy čekají na znamení a zázraky. Duše mrhají svou krví do ohnivého kotle říše. Duševní souručenství krouží kolem tajemného jádra, kolem neviditelného, jistého, dřímajícího středu života, kolem válečného plamene, v němž žije nejvyšší mír.

„Die große Verwandlung“, in: Ernst Jünger (ed.), *Krieg und Krieger* [Válka a válečníci], Berlín 1930, pro Analogon přeložil Martin Hašek, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice

Robert
Kanócz

Hérakleitoský pacifismus?

V souvislosti s Benjaminovou recensí sborníku *Válka a válečníci*, který uspořádal Ernst Jünger, a Hielscherovým příspěvkem z tohoto sborníku, jež přináší přítomné číslo *Analogonu*, bych rád učinil pár poznámek k Patočkovu známému eseji *Války 20. století a 20. století jako válka* a pokusil se vyzdvihnout některé často opomíjené aspekty Patočkovy úvahy. – Myslím, že hledisko, jež tu Patočka uplatňuje, představuje vůči Benjaminovu a Hielscherovu postoji k válce další, snad trochu překvapivou možnost, možnost přitom těsně svázanou s myšlením Ernsta Jüngera.

Patočka esejem do českého prostředí Jüngera v zásadě uvedl, nebo alespoň jeho recepci v „undergroundu“ zásadně katalysoval.¹ Necelé dva roky po první – ústní – presentaci eseje Patočka umírá a zdá se, že štafetu v šíření Jüngerových textů a myšlenek záhy přebírá především Jiří Němec. Miroslav Petříček v rozhovoru pamětníků po Němcově smrti vzpomínal: „Jiří do jisté míry také tím, že určité knihy doporučoval k četbě, uváděl člověka, kterého takhle přinutil si to přečíst, někdy až do poněkud riskantních situací. Upřímně řečeno, když jsem poprvé četl Jüngera, kterého mi půjčil, bylo mi mdlo.“²

Není se čemu divit. Jaké asi bylo číst někdy v roce 1980 v „disentních“ kruzích třeba následující pasáž, abych citoval přímo ze spisu, který Jiří Němec přeložil a samizdatově vydal? – „Útok na nedotknutelnost, ba posvátnost obydlí v těch formách, které byly jako čistě úřední opatření možné v Berlíně roku 1933 uprostřed milionové populace, byl ve starém Islandě nemyslitelný. Jako chvályhodná výjimka zaslouží zmínky mladý sociální demokrat, který na dvorku domu, kde žil v nájmu, postřílel půl tuctu tak zvaných výpomocných policistů. Měl ještě účast na substanciální staroněmecké svobodě, kterou teoreticky oslavovali jeho protivníci. Nenaučil se tomu přirozeně ani z programu své strany. Rozhodně však

nepatřil k těm, o nichž říká Léon Bloy, že běží za advokátem, zatímco znásilňují jejich matku.“³

Dovolím si trochu se u Němcovy recepci a „propagaci“ Jüngera zdržet, jde o pozoruhodný případ, který snad může ilustrovat potenciál Patočkova jüngerovského eseje. Němec s Patočkovým exklusivním spojováním svobody se zápasem a „válkou“ nejprve v eseji „Nové šance svobody“ z roku 1979⁴ polemizuje. Zdůrazňuje, že v každé životní sféře včetně rodiny a péče o děti se může rozvíjet specifická forma svobody, jednotlivé sféry jen – už v zájmu této svobody – nesmějí ztrácet otevřenost vůči sobě navzájem.⁵

³ E. Jünger, *Chůze lesem*, přel. J. Němec, OIKOYMENH, Praha 2018, s. 56.

⁴ První vydání: J. Němec, „Nové šance svobody“, in: *Vokno*, č. 2, 1979, s. 25–32. Dnes dostupné z: https://scriptum.cz/soubory/scriptum/vokno/vokno_1979_02_ocr.pdf [cit. 30. 9. 2023]. Čitelnější text viz např. in: V. Havel et al., *O svobodě a moci*, sv. 1, Index – Listy, Köln – Roma 1980, s. 257–268. Dnes dostupné z: <http://www.csds.cz/cs/g6/5571-DS.html> [cit. 30. 9. 2023]. Na tento druhý otisk budu nadále odkazovat.

⁵ J. Němec, „Nové šance svobody“, c. d., s. 257–260.

Němec je v eseji zjevně inspirován výklady Heinricha Rombacha, kterým se tehdy intenzivně zabýval. Rombachovo jméno však nepadne, je řeč jen o „navázání na myšlenky M. Heideggera a jeho žáků“ (s. 260). Rombach je ovšem jmenován jako jeden ze sedmi hlavních inspiračních zdrojů ještě v úvodní poznámce k *Únosu Evropy* z roku 1982 (J. Němec [a M. Hybler], *Únos Evropy. Mýtus – divertimento k filozofii dějin*, Dauphin, Praha 1994, s. 9), o Rombachově významu pro jeho psychotherapeutickou praxi mluví Němec v rozhovoru s Karlem Hvižďalou z přelomu let 1984 a 1985 („O třech pohybech lidské existence. Rozhovor s Jiřím Němcem“, in: K. Hvižďala, *Dialogy*, Torst, Praha 1997, s. 55–66, zde s. 65). Již roku 1976 vydal Němec samizdatově svůj překlad Rombachova krátkého textu „Triviální zkušenostní věty o fenomenologii“ (ve sborníku J. Němec, P. Rezek [vyd.], *Výbrané filosofické problémy psychopatologie a normality*) a roku 1977 přidal překlad Rombachova článku „Víra v Boha a vědecké myšlení“ (in: R. Palouš, J. Němec [vyd.], *Filosofický sborník. Nové cesty myšlení*, sv. 0; sborník znovu obsahuje i „Triviální zkušenostní věty o fenomenologii“). Němcovu průkopnickou roli při jeho uvádění do Čech připomíná Jan Sokol v již zmiňovaném vzpomínkovém rozhovoru (A. Petruželka et al., „Jiří Němec – fenomenolog a fenomén“, c. d., s. 135). Hlavním Němcovým spřízněncem v rombachovských studiích a úvahách (jakož i v mnoha jiných věcech) byl Petr Rezek. Ten na Rombachových myšlenkách již roku 1975 zakládá svou přednášku „Strukturální pohled na rozmanitost psychotherapeutických škol“ (P. Rezek, *Fenomenologická psychologie*, Jan Placák – Zichlá klika, Praha 2008, s. 75–79). Rombachovy myšlenky hrají významnou roli i v dalších textech shrnutých dnes do svazku *Fenomenologická psychologie*, včetně syntetisujícího cyklu „Přednášky o životní cestě“ z roku 1977 (tamtéž, s. 174–236) – ať už je Rombach jmenován (např. s. 205, 206, 208, 213–215) nebo ne. Za všechna místa

¹ Při ústní presentaci eseje Patočka Jüngera, když na něj dojde řeč (srov. J. Patočka, „Války 20. století a 20. století jako válka“, in: týž, „Kacířské eseje o filosofii dějin“, in: týž, *Pěče o duši III. Třetí díl: Kacířské eseje o filosofii dějin*, OIKOYMENH, Praha 2002, s. 117–131, zde s. 122), stručně představuje („dobrodruh [...] spisovatel, kterého mnozí vysoce cení“) – viz J. Patočka, „Války ve 20. stol.“. Audiozáznam přednášky z 20. 6. 1975. Online. Dostupné ve dvou částech z <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/112> a <https://archiv.janpatocka.cz/exhibits/show/prednasky/item/113> [cit. 30. 9. 2023] (nahrávky se trochu překrývají, příslušné místo je na konci první a na začátku druhé části záznamu).

² A. Petruželka et al., „Jiří Němec – fenomenolog a fenomén“, in: *Souvislosti*, roč. 12, č. 34, 2001, s. 122–142, zde s. 127.

Oleg Šupljak, *Polibek múzy, b. d.*

Jako mnohokrát předtím tu Němec vyzdvihuje „princip dialogu“.⁶

Většinu téhož roku – 1979 – strávil Jiří Němec ve vazbě. Nevím, jak ta byla pro další vývoj důležitá,⁷ ale během ná-

viz např. „známý příklad“ s pohárem na s. 211, kterým Rezek přebírá ze začátku Rombachovy *Strukturní ontologie* (H. Rombach, *Strukturontologie. Eine Phänomenologie der Freiheit*, Karl Alber, Freiburg – München 1988), a vlastně celou závěrečnou přednášku „Osud a absolutno“, jejíž část mimochodem v zásadě tvoří Rezkův samostatný text „Šílenství a fotografie“ (P. Rezek, *Tělo, věc a skutečnost v umění šedesátých a sedmdesátých let*, Jan Placák – Ztichlá klika, Praha 2010, s. 163–168). Patočka psal 31. 10. 1975 Krzysztofu Michalskému: „Moji mladí přátelé vkládají mnoho naděje do Bosse a Rombacha. Rombach je mi v mnoha ohledech těžko přístupný, Boss často příliš krásný, přespříliš uhlažený.“ (J. Patočka, „Briefe an Krzysztof Michalski“, in: *Studia Phaenomenologica*, roč. 7, 2007, s. 99–161, zde s. 146) Rezek zjevně byl Rombachem zásadně ovlivněn i ve svých výkladech Mikuláše Kusánského, o němž přednášel v bytových seminářích. (Alespoň tedy dle referátu J. Trlifajové v článku „K přednáškám Petra Rezka v předrevolučních letech“, in: M. Bendová, J. Borovanská, D. Vejvodová [vyd.], *Filosofie v podzemí – Filosofie v zázemí. Podoby filosofie v době normalizace a po sametové revoluci*, Nomáda a FF UK, Praha 2013, s. 263–268. – Teze o Kusánském funkcionalismu, který je svého druhu fenomenologií, a navíc anticipuje moderní vědu, je Rombachova, viz H. Rombach, *Substanz System Struktur. Die Hauptepochen der europäischen Geistesgeschichte*, sv. 1, Karl Alber, Freiburg – München 2010, s. 206–228.) Roku 1977 zároveň vychází monografie Pavla Flosse *Mikuláš Kusánský. Život a dílo*, Vyšehrad, Praha 1977, kde je Flossův výklad Rombachem přiznaně ovlivněn, a ukázky Kusánského textů z latiny do ní překládali též Patočka a Němec, vybral je Němec sám. (Dle R. Krumphanzl, *Jiří Němec. Bibliografie 1953–2022*, FF UK, Praha 2023, s. 43.) Jak se vlastně v prostředí pražských fenomenologů zájem o nepříliš známého fenomenologa Heinricha Rombacha zrodil a jakou roli při tom případně hrál Pavel Floss, je otázka.

⁶ J. Němec, „Nové šance svobody“, c. d., s. 268.

⁷ Jan Sokol: „Z několikaměsíčního vězení se ještě vrátil jako vítěz, ale brzy nato musel znovu emigrovat do Rakouska. Tam se mu přes

sledujících přibližně tří let dochází k jakési proměně. Kniha *Únos Evropy* napsaná s Martinem Hyblerem a vydaná samizdatově roku 1982 Patočkovo pojetí *polemu* jako jediné sféry svobody, jako duchovního základu Evropy, a koncepci solidarity v *polemu* otřesených nekritisuje, nýbrž naopak ještě vyhrocuje.⁸ Mezitím ovšem v roce 1981 publikuje Jiří Němec v samizdatu nejdelší překlad, jaký kdy vyhotovil (obecně prý neměl na překládání sicflajš, spíše texty k překladu vybíral, sestavoval z nich sborníky, případně překlady revidoval) – právě Jüngerovu *Chůzi lesem*, doplněnou o výbor ze spisu *Přiblížení. Drogy a opojení*.⁹ Roku 1983 Němec emigruje a ve Vídni pak během osmdesátých let opakovaně vyjadřuje přesvědčení, že v moderní společnosti cesta ke svobodě nevede přes

dialog. V odpovědi na anketní otázky Lenky Procházkové z roku 1985 vzpomíná, že když mu (v roce 1952) bylo dvacet, s neznámým polyhistorem Karlem Doubravským se „bavili o Juanu Donoso Cortésovi“. – „Chvátil jsem ho jako decisionistu (říkal s opovržením: ‚Buržoazie? To je diskutující třída!‘), on mi v něm zase ukazoval vynikajícího dějinného prognostika. // Navzdory všem lepším předsevzetím jsem – jako buržoazní synek – ustavičně diskutoval, i s některými komunisty.“ A „dnešním“ dvacetiletým v Československu doporučuje: „Aby si dobře prostudovali marxismus! [...] Když se při tom studiu Marxe a ostatních ‚klasiků‘ budete pozorně dívat kolem sebe, pochopíte jako na modelovém příkladu, že se dá každá idea zkurvit.“¹⁰

pěti přátel nevedlo dobře.“ – J. Sokol, „Díky tobě i za tebe. Ve čtvrték zemřel Jiří Němec“, in: *Respekt*, roč. 12, č. 41, 2001, s. 21.

⁸ V eseji „Perspektivy solidarity“ čteme: „Politika ve vlastním slova smyslu není možná v rodině ani v podobných uzavřených strukturách: jde tu vždy o pouhou intriku, ekonomii, která se vztahuje k vegetativní sebezáchově a záchově druhu a nemůže mít žádný zřetel k zájmu člověka na jeho činné svobodě, k jeho odpovědnosti. [...] V rámci rodiny (a analogicky ve fungující organizaci) není vůbec myslitelná rovněž jakákoliv skutečná etika, neboť rodina či organizace jsou díky své uzavřenosti – imanentně, bez ohledu na to, má-li svět ten či onen řád a zda vůbec něco je – striktně symetrické a zcela neproblematické, ať již jde o temnou ekonomiku pudů a vášní, anebo o průzračnou efektivitu organizované práce.“ – J. Němec [a M. Hybler], *Únos Evropy. Mýtus – divertimento k filozofii dějin*, c. d., s. 21–22. Pojetí *polemu* jako podstaty Evropy pak autoři rozvíjejí zejména v eseji „Únos Evropy“ téže – stejnojmenné – knihy (s. 55–84).

⁹ Dle R. Krumphanzl, *Jiří Němec. Bibliografie 1953–2022*, c. d., s. 66. Dotyčný výbor z *Přiblížení* pak vyšel též in: *Paternoster*, č. 7, 1984, s. 69–91.

¹⁰ L. Procházková (vyd.),... a co si o tom myslíte vy?, *Obrys/Kontur* – PmD, München 1986, s. 40–42. (Dnes též k dispozici jako: J. Ně-

Maurits Cornelis Escher,
Čtvrtý den stvoření, 1926

V naznačených souvislostech mohou přibývat další otázky k těm, které se již vznášejí nad Němcovou emigrací, jež byla pro mnohé řeckně překvapením. – Např. Ivan Martin Jirous za mřížemi veršoval:

V doslovu čtu ke Stevensonovi
Starého slova o smyslu oběti.
Nu, a co v cizině, jak je Ti?
Cítíš se tam spíš doktorem
Jekyllem anebo Hydrem?
Ty u whisky, my nad pivem.
Čím scházíme, tím zajdem.¹¹

Je ale příliš odvážné uvažovat o tom, zda Němec neodcházel do Rakous ve chvíli, kdy už pro něho jedinou jinou možnost představoval pokus oživit v Československu „staroněmeckou svobodu“?

*

Po této úvodní odbočce se vraťme k tématu. Jak Patočka v posledním eseji své poslední knihy uvažoval o válce a jak při tom využíval Ernsta Jüngera? Patočka konstatuje, že technické civilizaci vládne ve válce i v takzvaném míru imperativ racionalisace, stupňování výkonu, a to v zájmu zajišťování budoucnosti. Toto zajiš-

mec, „Co jste dělal a v co jste věřil, když vám bylo dvacet?“, online, in: *Deník Referendum*, 18. 9. 2010. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/6054-co-jste-delal-a-v-co-jste-veril-kdyz-vam-bylo-dvacet> [cit. 30. 9. 2023].) Srov. též K. Hviždala, „O třech pohybech lidské existence. Rozhovor s Jiřím Němcem“, in: *týž, Dialogy*, Torst, Praha 1997, s. 55–66, zde s. 65–66.

¹¹ I. M. Jirous, *Magorova summa*, Torst, Praha 2007, s. 456. („Starý“ byla v undergroundovém prostředí Němcova přezdívka.)

ťování má v neposlední řadě podobu závodů ve zbrojení v zájmu zajištění míru. Všechny tyto principy racionálního plánování jsou dle Patočky vedeny „hodnotami dne“ – jde o sázku na rozšiřování naší kontroly nad věcmi. A Patočka prohlašuje, že kdo chce válce čelit tímto zabezpečováním vlastní neohrožitelnosti, respektive vlastního vítězství, připravuje ve skutečnosti válku totální. Jedinou šanci, jak „vybřednout z války“,¹² vidí v prolomení vlády těchto hodnot, ve vystavení se „noci“. Týž Patočka, jenž o sedm let dříve doufal, že přišel čas na konečné proniknutí společnosti racionalitou,¹³ tu náhle bere za své myšlenky, jež ve svých starších textech nanejvýš připisoval Sofokleovi.¹⁴

Patočka vidí naději na obnovení vztahu k noční stránce světa uprostřed konfliktu denních záměrů a dovolává se v té souvislosti frontové zkušenosti některých vojáků první světové války. – V přímém střetu na život a na smrt se některým rozplynuly dosavadní „hodnoty dne“ a náhle zakusili bytostnou, nezrušitelnou soupeřičnost s protivníkem, začali „milovat své nepřátele“, čemuž se ovšem Patočka nezdá rozumět tak, že by chtěli boj zrušit a milovanému nepříteli odejmout status

¹² Srov. J. Patočka, „[Cesta k vybřednutí z války]“, in: *týž, Péče o duši III. Třetí díl: Kacířské eseje o filosofii dějin*, OIKOYMENH, Praha 2002, s. 489–494.

¹³ J. Patočka, „Intelligence a opozice“, in: *týž, Češi I*, OIKOYMENH, Praha 2006, s. 233–249. („[U]skutečnění rozumu dospívá do stadia, kdy prvně v dějinách se opozice mezi rozumovou povahou lidského života a materiálností jeho reprodukce stává nejen řešitelnou, ale řešitelnou prostředky rozumu.“ – s. 246.)

¹⁴ Srov. J. Patočka, „Ještě jedna Antigona a Antigone ještě jednou“, in: *týž, Umění a čas I. První díl: Publikované studie*, OIKOYMENH, Praha 2004, s. 389–400. Týž, „Pravda mýtu v Sofoklových dramatech o Labdakovicích“, in: *týž, Umění a čas I. První díl: Publikované studie*, OIKOYMENH, Praha 2004, s. 461–467.

nepřítele.¹⁵ Jako výsostného mluvčího této zkušenosti se ve dle Teilharda de Chardin dovolává právě Ernsta Jüngera, z něhož také na rozdíl od prvního cituje sugestivní věty.¹⁶

Patočka se dále snaží tyto motivy spojit se situací disidentů v totalitních režimech a hovoří o nové frontě, kde krev „neteče, nýbrž hnije ve vězeních, v ústraních, ve zničených životech, zničených životních plánech a možnostech“.¹⁷ Na této frontě by se prý mohla vytvořit jakási komunita lidí „otřesených“ v podobném smyslu jako vojáci první světové války. A s touto komunitou Patočka svazuje naděje na odvrácení totální války. Zde jsou jeho úvahy trochu nepřehledné, resp. se zdají trochu skřípat. Nelze přehlédnout, že ona „nová fronta“ má podstatně jinou povahu – zatímco hrdinové první fronty na ni přicházeli vlečení hodnotami dne a „na místě“ docházeli na obou stranách otřesu, u druhé fronty mají, zdá se, jednu stranu tvořit od začátku ti otřesení a ti na druhé straně, kteří nic neriskují, otřesu vůbec docházet nemají. A jako není zcela jasné, jak dochází k probuzení (vzájemné?) solidarity s nepřáteli a s jakými na této druhé frontě, není příliš přesvědčivý ani popis způsobu, jakým by ti to lidé mohli postavit hráz onomu bezuzdnému plánování „míru“, tj. vítězství, a zastavit tak přípravu totální války. Patočka zde uvažuje o jakési neformální mezinárodní radě moudrých vybavené příslušnou autoritou, o tom, že bude třeba pro věc „získat“ „inženýry“,¹⁸ apod. Je třeba říci, že v přednesené a publikované podobě jsou Patočkovy vize ohledně vůdčí úlohy této otřesené

elity přece jen méně masivní než v přípravných náčrtech,¹⁹ snad si Patočka částečně uvědomoval, že se dostává nebezpečně blízko jakémusi plánování míru.²⁰ Plán učinit ze „Sókratova daimonia“²¹ rozhodující hlas v mezinárodní politice nicméně nadále vypadá trochu naivně, asi by bylo konsekvantnější říci, že zkrátka o vlivu takovýchto komunit, v nichž se vzájemně milují nepřátelé, na běh světových dějin nemůžeme – přinejmenším předem – nic vědět a neměli bychom na něj příliš spoléhat. To ovšem účtyhodnost postoje k bytí, o jaký Patočkovi jde, po mém soudu nijak nesnižuje a u kritiky tohoto snad naivního sklonu v Patočkových úvahách se nebudu déle zdržovat.

Vraťme se k samotnému jádru onoho postoje, který dle Patočky „vybředává z války“, tj. nechystá válku totální. Myslím, že ten lze směle označit téměř oxymórem „héraikleitovský pacifismus“. Totální válku dle Patočky nepřipravuje jedině ten, kdo nahlédne a přijme, že bytí je válka, že tedy z války nelze uniknout, nelze ji zastavit, lze se jen účastnit rozhodování o jejích podobách.

Jacques Derrida mluvil již roku 1964 o potřebě přijmout, že svět je válka (myšlení a jazyk z podstaty redukuje jinakost, jsou násilné), a v jakési „ekonomii násilí“²² se snažit hledat jeho co nejmírnější reálné možné podoby. Chtít násilí zcela zastavit otevírá dveře „násilí nejhoršímu“.²³ Ještě blíže pozdějšímu Patočkovi však byl Alan Watts, když roku 1966 s prostotou sobě vlastní mluvil o úkolu vybědnout z iluze, že ve „hře na černou bílou“ by bílá mohla nebo snad mohla muset opravdu vyhrát,²⁴ o potřebě přistoupit na „udržování konfliktu“, v němž jsou všechny strany na sobě bytostně závislé a v nějakém smyslu navzájem totožné, „v jistých mezích“²⁵ apod.

Nahlédnutí universalnosti *polemu* má dle všech tří usměrňovat naše hledání, kterou válku vést (a jak), a kterou se snažit zažehnat – ve snaze vyhnout se válkám nejprimitivnějším založeným na ilusi možnosti konečného míru. To je téměř opak slabomyslného adorování každé války.

U Patočky mají tyto myšlenky jistě svébytný tón a svébytnou naléhavost; *polemos* je u něho téměř hypostasován.²⁶

¹⁵ J. Patočka, „Války 20. století a 20. století jako válka“, c. d., s. 126.

¹⁶ Tamtéž, s. 131.

¹⁷ Tamtéž, s. 129.

¹⁸ Tamtéž, s. 130.

Janus, ilustrace k latinskému vydání spisu „Cosmographia“ Sebastiana Münstera, Basilej, Heinrich Petri, 1552

¹⁹ Srov. zejm. J. Patočka, „[Cesta k vybědnutí z války]“, c. d., s. 490–491.

²⁰ „Totalitní historicko-společenský útvar vnucuje v jistém smyslu svým oponentům svůj styl,“ psal v zlatých devadesátých letech Ivan Chvatík (I. Chvatík, „Kacířství Jana Patočky v úvahách o krizi Evropy“, in: *Reflexe*, č. 16, 1996, s. 4/1–14, s. 5).

²¹ J. Patočka, „Války 20. století a 20. století jako válka“, c. d., s. 130.

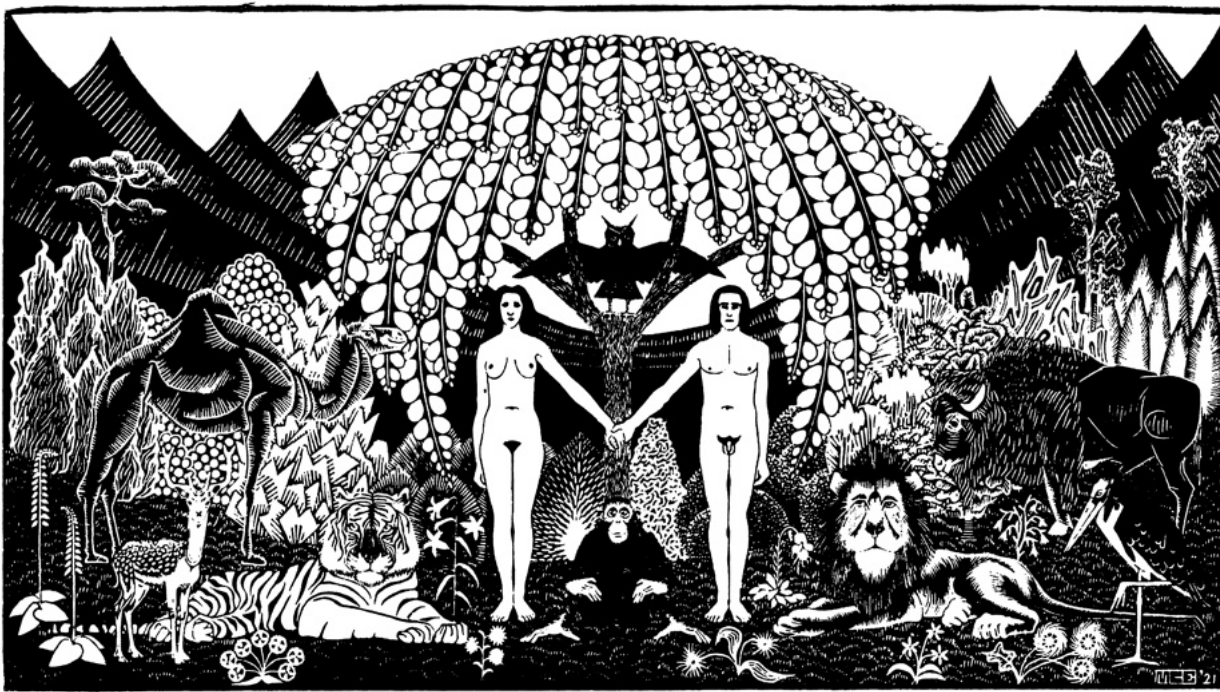
²² J. Derrida, „Násilí a metafyzika“, in: *týž, Násilí a metafyzika*, FLOSOFIA, Praha 2002, s. 15–137, zde s. 75.

²³ Tamtéž, mj. s. 75–76 a 95–96.

²⁴ A. Watts, *Ta kniha. O tabu, které nám brání poznat sebe sama*, přel. J. Bureš, OHNISKO, Brno 1993, s. 28–50.

²⁵ Tamtéž, srov. zejm. s. 116–117, motiv se ale v knize neustále vrací.

²⁶ Nechci budít dojem, že je to podle mého soudu jediná možná cesta vzdorování primitivismu; na druhou stranu ji rozhodně nepovažuji za nemožnou. (Bylo by jistě možno pokusit se určit, které z rysů naší situace Patočkův recept „jednostranně“ zdůrazňuje, ale do toho se na tomto místě není třeba pouštět.)

Maurits Cornelis Escher, Adam a Eva, 1921

Oscar Domínguez, Vzpomínka na budoucnost, 1938

„Válka je s to ukázat, že mezi svobodnými někteří jsou s to se stát bohy, dotknout se božství, toho totiž, co tvoří poslední jednotu a tajemství bytí. To jsou však ti, kteří chápou, že πόλεμος není nic jednostranného, že nerozděluje, nýbrž spojuje, ba že nepřátelé jsou jen zdánlivě celí, ve skutečnosti že patří k sobě ve společném ořesu všedního dne; že se tak dotkli toho, co ve všem všady a na věky trvá, protože je pramenem všeho jsoucna, co tedy je božské.“²⁷

Ano, tím božským pramenem je universální *polemos*, který tu Patočka důsledně překládá „válka“. Paradox Patočkovy posice je už jistě jasný. – Citované řádky mohou znít jako z Hielshera, a přitom jsou svého druhu pacifistické; božskou válku uctívají ve jménu lidského míru. Jako lidé jsme často potřebovali skutečnou masivní válku, abychom náhled do bytí jako *polemu* získali. Jak se dotýkat božské války jinak než skrze nejmasivnější válku lidskou, jak přitom díky vhledu do války božské tu lidskou v jejich brutálních a primitivních podobách zažehnávat, to je otázka, kterou Patočkův snad poslední filosofický esej (spolu s dostupnými tápajícími náčrtý) nechává viset ve vzduchu.

Jak by vypadala filosofie, která by dnes k něčemu takovému opravdu dokázala probouzet? Z takové otázky je mi trochu mdlo, je-li to to správné slovo.

Psáno pro Analogon, září 2023

²⁷ J. Patočka, „Války 20. století a 20. století jako válka“, c. d., s. 131. Pasáž navazuje na Patočkovu parafrázi Hérakleitova zlomku B 53.

André
Breton

Černé světlo

I.

Odpusť, že se zdráhám přinést ti svou oběť, nenasytná bohyně války. Víím, že jich dnes dostáváš tolik, že se ani nemusíš shýbat, aby sis jich nabrala. A co kdybych se přesto opovážil mluvit o tom, co je ti odpíráno? Znovu jsi tu, krutá a ohavná, znovu rozbíjíš své velké modré hračky, které se neustále doplňují, stále početnější a stále dokonalejší, v mračnu much. Využíváš toho k tomu, abys nechávala šířit názor, že existuješ odjakživa, a že proto budeš existovat věčně, a uznávám, že nic ti nejde tak k duhu jako tato filosofie „věčného návratu“, jejíž poslední slova musí nutně znít: „Nic nemá smysl.“ Ale neimponuješ mi ani svou přítomností, ani svou zběsilostí; ani tehdy, když začínám pochybovat, zda tajemství tvé konečné záhuby je v lidských silách, ačkoli dokázaly zdolat mor i vzteklinu. Prozaťím nám o tom okolnosti dovolují pouze snít: zlo je příliš veliké, příliš blízka na nás doléhá a od okamžiku, kdy všechna naděje na preventivní léčení zmizela, nezbyvá nám, než mu čelit.

Nastane opět čas, kdy válka bude za námi, a tehdy musí lidé sami sebe stůj co stůj přesvědčit, že nemusí zase nutně před námi vyvstát. Pak bude nezbytné co nejrázněji zakročit proti všem spádům fatalismu a skepticismu, ba dokonce cynismu, přičemž bude především nutno znemožnit těm, kdo se takovými názory honosí, peněžní nebo jiný zisk, s nímž počítají, neboť jinak by se přirozeně *nic nezměnilo*. Je to úkol historický, hodný nejlepších lidí, ale zároveň takový, jehož iniciativa a modalita záleží na podmínkách dalšího vývoje, této války, a o těch se zatím můžeme jen dohadovat.

Mimo každé předvídání v této oblasti skýtá válka, jakožto jev, jehož jsme svědky, možnost získávat různé poznatky, které mohou být v budoucnu velice užitečné. I když se válka snaží vydávat za krajní formu řešení, již některé konflikty mezi národy vyžadují, je nesporné, že se za ní skrývá velice složitý souhrn více méně podobných individuálních tlaků, které nyní hledají sebeuskutečnění. Kdykoli se lidské vědomí domnívalo, že válku odsuzuje, postupovalo nesprávně. Chceme-li s ní skoncovat, nestačí popřít její princip. I kdybychom připodob-

Toyen, z cyklu *Schovej se válko*, 1944

nili lidstvo k lidskému organismu, odvážil by se někdo tvrdit, že lze od univerzálního použití starodávného „pouštění žilou“ očekávat úlevu v jeho utrpení? A kdo necítí, jak válka mrzačí sám pojem práva (které lze tak snadno pojímat subjektivně, a protichůdně je vynášet v obou táborech)? Neboť jakmile je právo ohroženo hrubou silou, musí hrubou silou volat na pomoc, čímž jí částečně přenechává místo. Už jen tyto poznatky zbavují *a priori* myšlenku války jakékoli podpory lidského ducha. Přežívá-li válka až do naší doby, když už ne se souhlasem, tedy alespoň v důsledku rezignace člověka, musí v sobě tajit jisté temné svody.

Nebude možno vážně mluvit o možnosti zabránit budoucím válkám, dokud si nedáme práci a nepodíváme se na ni nikoli z hlediska jejich více či méně zjevných cílů, ale z hlediska prostředků, které uvádí do pohybu; nikoli z hlediska její nepochopitelné *raison d'être*, ale její struktury.

Netajím se tím, že to člověka vede k trpkým úvahám, ale domnívám se, že je třeba je unést, pakliže jsou cenou za větší prozíravost, a to tím spíše, když si uvědomíme, že lék se může zrodit jen z méně povrchního odhadu zla.

Musíme začít tím, že válku zbavíme jejího šlechtického titulu. Aby mi bylo dobře rozuměno: v zrušném rámci války bývá vynaloženo mnoho ušlechtilosti. Tato ušlechtilost, je-li to ušlechtilost *skutečná*, je mírou některých lidí, pouze v tea-

trálním smyslu. Za doby méně krušné by ze sebe mohli vydat právě tolik ušlechtilosti, a vcelku méně marné. Válečné hrdinství má totiž tu nevýhodu, že je bývá třeba při bitvě přičíst i nepříteli, což s sebou nese ocenění jednotlivých – neaktivnějších, a tudíž patrně nejdopovědnějších – částí onoho celku, který naše přesvědčení odsuzuje. Toto je navýsost citlivý bod uprostřed husté sítě interferenčních čar, jimiž je válka propletena a které u člověka vyvolávají nejkřutější citovou ambivalenci.¹

Protichůdné ideály, které popouzejí jeden národ proti druhému, skupinu národů proti jiné skupině národů, patří nicméně k *nadstavbě*, třebaže jsou dosti mocné, aby vyvolaly nebo ulehčily obětavost milionů lidských bytostí. Až dosud funguje systém, který staví proti sobě nejenom Freudovo „já“ a „ono“, ale zároveň také, v rámci ras, států, režimů, kast a náboženství, pojem „my“ (organické nebo ryze konvenční?), které se chová jako hybrid obou předešlých. Ono omezující

¹ Mějme se na pozor před přílišným zjednodušováním, které válce prospívá a může po jejím skončení způsobit těžká zklamání. Nemá například smysl si zakrývat, že společenství nadějí a zájmů zdaleka nestačí – z hlediska psychologického i mravního – k plnému sjednocení nálady na frontě a nálady v zázemí, v obecnějším smyslu oblastí postižených a oblastí nedotčených. Chtě nechtě se mezi nimi prohlubuje příkop, jenž odděluje nejdramatičtější otřesné zážitky od pouhé mentální představy, která vzdor všem fotografickým i jiným reportážím zůstává poměrně chabá a ponechává široký prostor pro bezstarostnost a rozptýlení. Tento příkop nesmíme přehlížet, nechceme-li, aby se v nevyřčených postranních myšlenkách prohluboval ještě dál. Po roce 1918 jsme byli někdy překvapeni počínajícím bratřením mezi bývalými bojovníky nepřátelských stran, kteří se smířili, z nedostatku něčeho lepšího, i ve svém opovržení k ostatním a v nostalgii po dobách, kdy se navzájem vraždili.

my, zježené všemi ostny „nadjá“ (nebo *ideálního já*), a zřejmě ještě mnoha dalšími, komplikuje a mrzáčí život natolik, že je třeba podniknout všechno pro to, aby se rozplynulo ve všichni, s jediným bezpodmínečně jednotícím pojmem *člověk*.

Jeden z nejnovějších aspektů této války je, že v ní protivník nepokrytě vyslovuje svou zálibu ve válce pro válku. Fašismus se nebojí učinit z ní nejvyšší duševní hygienu. Byl to kolem roku 1910 vynález italských futuristů, který se tehdy jevil jako pouhý nástroj vulgárního reklamního povyku, ale který nicméně dodal kodifikační základnu teoretikům nacismu, jejichž prototypem² zůstává Ernst Jünger: „Ve sporech a ve válce,

² Ernst Jünger vystupoval ve dvacátých a třicátých letech jako prominentní konzervativně nacionalistický kritik Výmarské republiky. Nastupující nacistická strana (NSDAP) se o něho ucházela jako o přírozeného spojence, ale Jünger všechny návrhy odmítl, a to i později, v době války. Jeho spis *Mír* (Der Friede, 1943, publikován v zahraničí v roce 1948) byl zjevnou inspirací pro vystoupení protinacistických konzervativců v německé armádě (Stauffenbergův atentát na Hitlera, 1944). Šlo o třicetistránkový mírový návrh, který měl být předán Spojencům po Hitlerově pádu nebo po jeho odstavení od moci. Po válce byl Jünger vyšetřován pro svou nacionalistickou minulost a britské okupační síly mu kvůli jeho odmítnutí podrobit se denacifikační proceduře dočasně zakázaly publikovat. Obviněn ovšem nebyl. Jeho veřejný obraz byl v padesátých letech rehabilitován a dále byl považován za výraznou osobnost západo-německé literatury. Přesto je Bretonovo konstatování o inspirativní roli jüngerovské mystiky a apoteózy války pro myšlenky nacionálního socialismu případné. Jak ostatně prorocky potvrzuje už v roce 1930 Walter Benjamin v kritické recenzi spisu *Válka a válečníci*, jehož spoluautorem a editorem byl právě Jünger: „... co autoři chápou pod pojmem národ, je o tyto [fašistické třídní] bojovníky opřená vládnoucí třída [...], trůnící na strém vrcholu [...]. S touto tváří sfingy stojí národ fašistů jakožto nové ekonomické tajemství přírody vedle

Záběr z dokumentárního filmu
Vítězství v poušti,
režie Roy Boulting, 1943

„Můj přítel malíř mi píše z Mexika, že neodolal pokušení a zajel se podívat na novou sopku, která týden předtím vyrostla ze země nedaleko Uruapanu...“ (Vulkán Paricutín vznikl během několika dní v roce 1943 z pukliny v kukuřičném poli) foto Stefano D'Offizi, Flickr

kdy člověk roztrhne všechny konvence a všechny smlouvy, jež nejsou nic jiného než záplatované žebrácké hadry, vystupuje z hloubi duše animálnost jako rudá plachta nad chmurnou galériou.³ Hrůzná mystika, nad kterou je přesto nutno se zamyslet, bojujeme-li dnes skutečně pro to, aby byl od ní svět očištěn. Mohla by Jüngerova forma být tak lyrická i ve službách mylného a nadto zločinného obsahu, kdyby nevyjadřovala jeden z velkých momentů lidského zoufalství? Tím vítězným červem, jež musíme nalézt v srdci krásného plodu, je omyl.

Je však pravda, anebo spíš bude ještě zítra jisté, že tento omyl je specifický a výlučně německý? Uznávám, že v něm lze spatřovat přežívání mýtů, jako je onen starogermánský o mladících-zvířatech. Přesto... Ono odpoledne, kdy měla být vypovězena válka, pozoroval jsem z okna vedoucího na vnitřní nádvoří pevnosti Nogent, tedy ve Francii, co se dole děje. Rozhlas právě oznámil, že nepřátelství bude zahájeno v pět hodin. Na skupinách lidí nebylo patrné ono vzrušení, které by se po takové zprávě dalo očekávat. Ve skutečnosti nedošlo k žádné reakci, která by odpovídala závažnosti noviny: zpočátku přišla vlna rozjaření, které s postupem času vzrůstalo. Víc než hodinu, víc než pět minut. Narůstající halas, přemíra přehnaných gest připomínaly školáky o přestávce. Po koutech nikoli nejčerstvější příchodí, ti, co oblékli pracovní uniformu už předešlý den, zuřivě mastili karty s vyhlídkou na nekonečné další partie. Lékař, ač jinak člověk dosti otrlý, který stál se mnou u okna, se při pohledu na tak naprostou neuvědomělost rozplakal. Na první pohled nepochopitelné příčiny této povznesené nálady ostatních je třeba zjistit, a ze své strany je

neváhám hledat v šedi a omezování života společnosti v době míru. Pro většinu lidí je tento život více méně neuvědoměle ohraničen nutností práce, kterou si nevybrali, ubíjejícím rodinným poručníkováním nebo starostmi o rodinný krb, v němž oheň srdce skomírá – což vše jim znemožňuje volné rozhodování o sobě –, ale ještě mnohem častěji nudou z toho, že dnes prožívají víceméně totéž, co prožívali včera. Obrovské politické výhody, které válka čerpá z této zcela běžné formy neuspokojení, nás přivádí k názoru, že chceme-li zabránit budoucím válkám, je třeba v první řadě začít právě od všeho toho, co plodí uvedené neuspokojení, začít radikálně a ve světovém měřítku.

Nejde o to formulovat zde prostředky, jimiž by se dosáhlo, aby tak mnozí nenalezali ve válce možnost zbavit se všeho, co činí jejich individuální životy tak jednotvárné a tak tíživé. Zveřejnění takových prostředků by se mohlo navíc zdát předčasné. Přesto je snad možno říci, že by se již dnes mělo začít z tohoto hlediska pracovat na plánech a tyto plány uložit na bezpečné místo. To hlavní, co bychom od nich měli požadovat, je krajní odvahnost.

A v první řadě je třeba uspokojit nesmírně naléhavou potřebu člověka zůstat dítětem. Vezměte si onu děsivou epizodu z filmu *Vítězství v poušti*: celou hodinu jsme se dívali na to, co to bylo libyjské peklo. Nyní vidíme odzadu uštvané italské vojáky, zlomené na duchu i na těle, jak se vlečou v nekonečných řadách. Ale jeden z nich zahlédl kameru a všichni kolem něho se po ní ohlédl. *Budou viděni na plátně!* Kdo je uvidí? Přátelé nebo nepřátelé? Tuto otázku si možná ani nekladou, usmívají se. Jinde se patrně jiní zajatci v podobné situaci také usmívali.

Mechanismus kompenzace, který v okamžiku vrcholného utrpení může člověka přimět, aby hledal nejnevinější a nejnicotnější radosti, je tu zachycen v syrovém stavu! Jsme tu na cestě k oněm rozporným afektivním reakcím, jak jsou popsány u *dementia praecox*. Mimo patologické jevy, a přiro-

tajemství starého, které v jejich technice zřetelně ukazuje své nejohroženější rysy, na hony vzdáleno jakémukoli svému poodhacení. V rovnoběžníku sil, který zde tvoří příroda a národ, je diagonálou válka.“ (S. xy přítomného čísla.) – Pozn. ed.

³ Ernst Jünger, *Válka naše matka* (výňatek z *Lettres françaises*, č. 5, červenec 1942).

Roberto Matta, *Naslouchat životu*, 1941

zeně aniž bychom cokoli ubírali hrdinským činům, jichž bývá ve válce hojnost, je mravní bída válečné doby nesmírná.

Teprve až tuto bídu chytíme za límec, můžeme doopravdy začít s likvidací odvěké zloby démonů, jejichž jméno je petrolej a ledek.

Lidskému životu je třeba vrátit vášnivost, vrátit mu hodnotu, zejména pod zorným úhlem toho, co pravděpodobně je každému dáno jen jednou. Zřejmě proto mu bude třeba ponechat mnohem větší prostor. Kéž by arabští pouliční vypravěči, kteří dnes mají tak nezvyklé publikum, našli v blízké budoucnosti své napodobitele na našich amerických nebo evropských náměstích. A kéž by fantazie, tak hanebně usměřňovaná, mohla všude jít svou cestou! Kéž by svátky, jichž by se každý mohl aktivně zúčastnit, byly pojaty dost široce, aby periodicky odčerpávaly všechnu výbušnou sílu, obsaženou v člověku. Za našeho mládí jsme ještě něco z takových svátků zažili, v Paříži v předvečer 14. července anebo v dopoledních hodinách na 1. máje, kdy přes stále větší bdělost zavíračů oken občas zavanul dech svobody.

Každá snaha po hospodářském vyrovnání světa, i když ji považuji za otázku zcela zásadní, bude dříve nebo později ochromena, nebude-li přihlížet k onomu hladu po nevšedním a svátečním, a zejména po větší životní šanci každého jednotlivce. Můj přítel malíř mi píše z Mexika, že neodolal pokušení a zajel se podívat na novou sopku, která týden předtím vyrostla ze země nedaleko Uruapanu. Zrod té sopky ohlásilo na tři sta otřesů půdy. Kráter, který je nyní sto padesát metrů nad zemí, chrlí uprostřed nádherných plamenů à la Matta balvany velké jako dům. „Přibližně každých sedm vteřin,“ pokračuje můj přítel, „nastává výbuch, doprovázený otřesem půdy.“ Nejzajímavější na jeho sdělení je však to, jak ho zara-

zilo hrdé uspokojení lidí, které po cestě potkával. Mít přímo v sousedství novou sopku, která se má tak pěkně k světu! Pravda je, že indiánští rolníci v této vesnici Ajuno i jinde přišli o všechno. Co však by se jim muselo vrátit a co jim přidat navíc, aby se bez lítosti vzdělili od své sopky?

Prozatím bych chtěl jen vybídnout k zamyšlení nad touto nejvíce zanedbávanou stránkou problému *infrastruktury*. Sám pak zůstávám nadále přesvědčen, že akce, i v té strohé a jednoznačné formě, již dnes pro ty, kdo bojují ve jménu svobody, bude mít cenu jen potud, pokud se zároveň nebude brzdit interpretace světa, neboli že se bude dál zkoumat, bez absurdních iluzí, z čeho se tato svoboda vlastně skládá. Všechno ostatní je tmářství a – ať chceme nebo nechceme – pro-

fašismus.⁴ Vzhledem k řešení, která se od nás všech požadují, větším nebezpečím hrozí rutina; byť zabalená do sametu; rutina v sobě skrývá více neštěstí a smrti než zdánlivá utopie. Před totálním bankrotem konvenčních myšlenek by bylo třeba, aby veškeré právo veřejně či neveřejně se vyjadřovat bylo ponecháno právě utopii. Jedna mladá a krásná žena, ponořená do věšteckého snění, které mám tak rád, mi onedhy řekla: „Chápeš, v téhle chvíli se nesmí říkat nic tvrdého. Co je opakem pojmu tvrdý? Všechno, co má člověk právo napsat, a to ještě jen občas, je báseň. Dnes musíme plodit oblačné děti. Chápeš, nemyslím děti z oblaků, ale děti, které jsou zčásti z oblaků. Ano: oblačné děti.“ [...]

Paříž, 1. – 3. května 1947

„Lumière noire (I)“, kapitola z knihy André Bretona *Arkán 17*, přel. Zbyněk Havlíček a Alena Nádvoříková, Dauphin, Praha 1996

⁴ Dokonce je to jediná účinná obrana, kterou se můžeme snažit postavit proti tomuto dalšímu, a patrně nejvážnějšímu nebezpečí; uskutečňujeme-li denně pod tlakem nutností, byť proti své vůli, činy ve všem podobné činům nepřítele, jak se potom můžeme vyhnout tomu, abychom společně s ním směřovali ke společné metě? Dejme si na to pozor: již tím, že jsme nuceni užívat jeho prostředků, vystavujeme se nebezpečí, že budeme nakaženi vším tím, nad čím chceme vítězit.

Georges Bataille | Válka

Život armády je životem aktivním. Nelze si představit něco takového, jako jsou „rozjímající“ vojáci. Je-li nad hrou armád „rozjímáno“, pak nejčastěji proto, aby byla odmítnuta její nejzazší absurdita. Tak tomu bylo mezi lety 1914 až 1918. Aby bylo možné zakoušet hodnoty, které jsou boji vlastní, jako je odvaha nebo sebeobětování, je nezbytné nechat se do toho všeho vtáhnout a nikoliv o tom jen přemítat. Existuje však jedna výjimka.

Nikdo nepopsal bitevní pole a jeho hrůzy tak drsně jako Jünger. Chci ukázat, že existuje spojitost mezi válkou, obětními rituály a mystickým životem, neboť jde o stejnou hru „extázi“ a „hrůz“, jejímž prostřednictvím se člověk zapojuje do her nebes. Ovšem válka bývá nejčastěji zrazována, její sláva i její odpornost zamlčujeme. Proto bych rád citoval Jüngera, který nic nevynechává:

„Hrůza tohoto spektaklu předčila veškerá očekávání; síly zemdlévaly v přítomnosti té smutné šedé postavy ležící u kraje cesty, nad níž již kroužily tlusté mouchy. Ona tvář a všechny, které přicházely po ní, se stále znovu vynořovaly v tisících jejich podobách: rozcupovaná těla, rozštěpené lebky, bledé přízraky znepokojivých vzpomínek... Během dlouhých nočních pochodů touto mučivou pustinou se srdce cítilo tak osamělé a tak opuštěné jako nad mrtvolnými odlesky zamrzlého moře. Nelitostná past, jež nás obklopovala, hatila veškerý zápal. Kolikrát jen nářek umírajícího v pomalé agonii nenacházel odezvy!... Přestože jsme celé roky putovali těmi vypleněnými a opuštěnými krajinami, vraceli jsme se do nich nadlouho rozechvěni po celém těle, jako při procitnutí z dočasného šílenství... Kde jsme se to jen ocitli? Na nějakých vulkanických slunečních polích? Vržení do hlubin pekelných? Tato země semknuta žlutavými plameny, kde běsnil pekelný tanec smrti, nemohla být pozemskou krajinou.“

Takto Jünger vylíčil válečnou frontu. A pokračuje:

„Zápach hniјících těl je neúnosný, těžký, nasládlý, odporný a pronikavý jako lepkavá hmota. Po velkých bitvách se nad pláněmi vznášel s takovou intenzitou, až se i ti nejhladovější muži zapomínali najíst. Častokrát jsme zahlédli skupinky hrdinných bojovníků, jak se rozptýleni v mračnech bitvy zdržují po několik dní v částech zákopu nebo v řadě kráterů, tak jako se při bouři drží troskotající námořníci zlámaných stěžní. V jejich středu vztyčila svou vlajku všemohoucí Smrt. Přímou před jejich zraky se rozprostírala pole posetá muži, které kosily jejich střely. Vedle nich, a s nimi smísená, ležela s pečeti smrti na vících těla jejich kamarádů. Ty propadlé tváře připomínaly strašlivý realismus starých

Otto Dix, z cyklu Válka, 1924

obrazů Ukřižování. Udatní a k smrti vyhladovělí bojovníci dřepěli v zápachu hnijících těl, který se stával nesnesitelným pokaždé, když ocelová smršť znovu rozpoutala tragický tanec smrti. Jaký má smysl zasypávat kusy těl pískem či vápnem? Ukrývat je pod plachtami, aby náhodou nebyly vidět ty černé a nafouklé tváře? Vždyť jejich počet přesáhl veškeré meze! Nebylo rány krumpáčem, která by nenarazila na lidské tělo. Zjevovala se všechna ohavná záhrobní tajemství, oproti nimž se i ty nejhroživější sny zdály být bezvýznamné. Hlavám odpadávaly chomáče vlasů, jako na podzim padá listí stromů. Tlející těla nabývala nazeleňalých odstínů rybích těl a pod rozervanými uniformami zářila do noci. Tíže, jež je drtila, zanechávala fosforeskující stopy. Jiná těla vysychala jako zvápenatělé mumie, které se pomalu obračejí v prach. Dalším se zase oddělovalo maso od kostí v podobě hnědočervené želatiny. Za dusných letních večerů jako by tahle nafouklá těla oživila v podobě přízraků, z jejichž ran vycházely syčivé výpary plynu. Nejohroživější podívanou ovšem skýtaly proudy červů... Nestrávili jsme snad čtyři dni na cestě ve společnosti mrtvol našich kamarádů? Nebyli snad všichni, mrtví i živí, pokryti týmž hejnem namodralých much? Má snad hrůza přichystáno něco ještě strašlivějšího? Nejedna z těch, kteří spali navěky, s námi sdílel probdělou noc, bandasku s vínem, krajíc chleba...! Když se po takovýchto dnech odebraly dlouhé zamlklé zástupy shrbených a otrhaných vojáků na odpočinek do týlu, jejich průvod svíral i ta nejléhkavější srdce. Vypadají, jako by vyšli z rakve, zašepťali své dceři kolemjdoucí."

Právě tohle je jazyk mysticismu. Ono nesmírné zaujetí hrůzou není neřest nebo snad sklíčenost. Je to práh kostela:

"Když muž s plným vědomým své neohroženosti," píše Jünger, "postupuje vstříc bitevnímu poli, krev se mu vlévá do žil jako božská jiskra... Všichni, kdož dosahují tohoto osobnostního vrcholu, pocíťují úctu sami k sobě. Je snad něco posvátnějšího nežli boj? Bůh???"

A dodává: "Odvaha je bezbřehá sázka, kterou uzavíráte sami se sebou ... Pokud si... uvědomíme skutečný smysl boje, nemůžeme nectít hrdinství, nectít je všude a především u nepřátel... Válečník se bije za svou věc tak urputně, jak to jen jde, a my, bojovníci z celého světa a ze všech stran barikád, jsme to právě prokázali... to my jsme roztržili zkamenělou nádobu světa... my jsme vtiskli zemi novou tvář... obrovská masa obětí tvoří jediný holokaust, který nás všechny spojuje!"

Pouze tato „pozvolná“ hrůza války roku 1914 dovoluje takévéto „rozjímání“ o hrůze a sobě samém – a rovněž tuto mystiku. Mystika představuje paradoxní rozjímání, pakliže rozjímající jedná a pokud rozjímá o činu! Příliš rychlé tempo

klasických válek znemožňovalo proniknout hlouběji: prolétli jsme oblast, kterou Jünger v závratné rychlosti popsal (místo abychom se do ní po čtyři roky vraceli). Překonat nemožné a umět takové mistrovství sdělit, je otázkou okamžiku rozhodnutí a [zlomu].¹ Proti přirozenému zákonu věcí však nelze nic namítat: *válka nechce být důkladněji popsána* a lyrika hrůzy jí nijak nevyhovuje. Blesková válka vrací známé podmínky: když „vše ostatní mlčí“.

Nebýt krize, v níž se od roku 1914 zmítáme, Jüngerovy reflexe by byly nepochopitelné a nepatřičné a takové vyjadřování by bylo nepřijatelné. Armáda jedná, aniž by o sobě vypovídala. Její vnější okázalost a hlučné projevy souzní s její diskrecí ohledně základu věcí. Umrlí hrůza a extatický výraz Ukřižovaného mají své místo v kostele, nikoliv v kasárnách. Vojáci chtějí čin, nikoliv extázi. Jüngerův lyrismus se dovolává momentální bezmoci vůle, která cele tíhne k rozhodnutí. Je posilován selháním a uvíznutím. Stejně jako film, jenž pozvolna rozkládá koňský cval, a tak umožňuje spatřit jeho mechanismus, odhaluje pomalá válka a způsob jejího vyjádření hlubší hru. V boji nevyhledáváme o nic menší „hrůzu“ a „extáze“ než v kostele. Během přehlídek to sice polnice popírají, ale takové dokonalé popření není v podstatě ničím jiným než náhlým vzplanutím a cílevědomým rozvolněním oné hry. Ačkoliv poněkud těžkopádné, Jüngerovo svědectví je přeci jen výstižnější: „Poznámka k extázi: tento stav vlastní světcům, velkým básníkům a milencům představuje skutečnou analogii k opravdové odvaze. V obou případech pozvedá nadšení životní energii do takových výšin, až v žilách vře a pění krev putující k srdci. Právě takové opojení předčí všechna ostatní opojení, je to rozpoutání sil, jež zpřetrhává všechna pouta.“

Čin a rozhodnutí zrychlují ve válce tempo okamžitého zapomínání na veškerou hrůzu. Dobyvatel musí postupovat rychle, své jednání podřizuje výsledku. Strach či hrůza zvyšují extázi a snižují šanci na zničení nepřítele. Je tedy nezbytné kráčet vpřed a s rozhodností popírat. Postoj vojáků tváří v tvář hrůze je opačný než postoj věřících. Pro vojáka je hrůza právě zde, a to nikoliv bez nadsázky, věřící si ji musí vytvářet. Boj neustává, obětník sečkává nad obětí, ukazuje ji, vzývá a následně pozře, aby se jí opájel.

Tváří v tvář válce představuje oběť paradox. Válku ospravedlňuje dobývání. Oběť má mnohá vysvětlení, ale prostředky jsou stejné a výsledky různé. Vcelku se oběť liší od války tím, že sleduje výsledky, které hojnost rozvedených činů nijak neomezuje, ba právě naopak. V jistém smyslu je oběť svo-

¹ Mnou citované pasáže z Ernsta Jüngera jsou úryvky z *La Guerre, notre Mère*. Fakt, že po druhé válce byla tato kniha po několika týdnech v prodeji, připomíná jeden bystrý Nietzscheův postřeh: „Války jsou dnes jediným stimulem imaginace, poté co se vytratil křesťanský teror a extáze...“ Vzhledem k oné skutečnosti a k tomuto úsudku je svět, v němž nyní žijeme, méně nejasný. – Pozn. G. B. (Jde o překlad eseje Ernsta Jüngera *Der Kampf als inneres Erlebnis* [Boj jako vnitřní zážitek] z roku 1922, který vyšel v Paříži pod uvedeným názvem v nakl. Albin Michel v roce 1934. – Pozn. ed.)

bodným činem. Jakýsi druh nápodoby. Člověk vstupuje do rytmu Vesmíru. A jedná-li pouze proto, aby napodobil Vesmír, není třeba zacházet příliš daleko až tam, kde se průchod zužuje. Právě naopak, jsme schopni přizívat úzkost. Neboť právě tam je třeba dospět, a nic nás k tomu netlačí, a tak nezbyvá než hnát věci až na samou krajní mez, setrvat při nich, než bude celý náš život rozerván. Náboženský život spočívá v prohlubování našich životních podmínek a křečí.

Podmínkou takového prohloubení je určitý odstup od příliš děsivé skutečnosti. Odstup více méně progresivní. Vojáci umírali za vítězství. Obětník usmrcující svého bližního neměl podobnou omluvu. Jedině touhu po prohloubení. Stával se tak komplicem toho, co je v životě nejhrůznější, tedy života vyžadujícího, aby člověk prošel těmi nejstrašlivějšími zkušenostmi, chce-li dosáhnout slávy. Je překvapivé, že něco takového bylo praktikováno takřka univerzálně, což je skutečnost, již nelze popřít. Ještě dnes oslavujeme oběti i v těch nejcivilizovanějších městech. Oběti více méně symbolické. Usmrcujeme člověka-Boha, požíváme jeho tělo, pijeme jeho krev. Umírněnost, dokonce až nicotnost těchto praktik představuje nejvýraznější svědectví o jejich významu, jaké si jen dovedeme představit. Spolu s tím rozumíme jejich univerzálnosti, věčně trvajících, a přesto nepřipustných, takové, před níž prcháme dokonce i tehdy, když u ní prodléváme.

Obecně vzato oběť vyžaduje lidské oběti, nebo ještě lépe oběti králů či božstev. Zvěř často představuje oběti zástupné. Kdysi dávno člověk shledával lidskou oběť hroznou. Antická kultura ji téměř dočista vymýtila. Avšak poté, co obětní mýtus nabyl výjimečného lidského významu, začal jako obětina přicházet v úvahu také člověk, a nikoliv pouze člověk, ale rovněž král nebo bůh. Odpor k takovým praktikám však přesto vzro-

stl. Oběť je v první řadě symbolická, nebyla však taková vždy. Božský Kristus, smyšlený král židovský, byl skutečně jednoho dne usmrcen. Je třeba říci, proč se tak stalo. Měli bychom snad tvrdit, že Kristus byl usmrcen proto, aby došel slávy? Je to možné. V takovém případě by však kněží brali na sebe jeho usmrcení, aby ho mohli vzývat. Neboť symbolická oběť je rovněž závazná. Kněží našich dnů nepřestali sami sebe vnímat jako obětníky. Odmítají však za to přebírat zodpovědnost. Respektive, pakliže ji přebírají, pak jen do té míry, v jaké se jeden každý z nich stává někým, kým za žádnou cenu být nechce, ubohým hříšníkem. Neboť jsou to hříchy světa, co přivedlo Krista na kříž.

V téhle perspektivě vstupuje do hry rozum. Pro něj totiž neexistuje nic nepředstavitelnějšího než to, co je tématem této knihy: skutečnost, že ztráta je nezbytná nikoliv pro dosažení výsledku, nýbrž pro oslavu ztráty, respektive pro oslavu vlastní ztráty, tj. skutečnost, že ztráta se proslaví jen tehdy, stojí-li na jejím počátku hrůza. Rozum se právem domnívá, že svět by nedodržel své vlastní zákony, pokud by se podřizoval tak podivné nutnosti. Svět nahlížen optikou rozumu v sobě musí mít něco fundamentálně spravedlivého. Již sama smrt, i když nezaviněná, postačí, aby bylo o této spravedlnosti pochybováno. V každém případě představuje úmyslné zabití bližního její nejvyšší selhání. Rozumný princip světa však není nezbytně ohrožen omylností nějakých stvoření. Tyto omylnosti a hříchy mohly být právem potrestány smrtí uvalenou na veškerá lidská stvoření. Následně spravedlnost vyžadující vykoupení, smrt člověka-Boha jakožto konečný důsledek lidských hříchů, posvětila trest, smrt jako takovou, činíc z ní samé cestu ke spáse.

Při prorážení Hindenburgovy linie v Argonně pořídil americký voják tento snímek opuštěného zákopu a osamělé kostry vojáka, asi v roce 1917

Aby dospěl až na konec svého osudu, naráží člověk na překážky všude, kam se vydá. Vojenský život je zcela zjevně podřízen nezbytnostem skutečného jednání. Život náboženský naproti tomu ztrácí celistvost, neboť ji [nesporně?] nemá zapotřebí. „Hrůzy“, které jej pohánějí, musí nacházet v konvencích či rituálech, jejichž představivost či krutost jsou sporné. V důsledku nedůslednosti a váhavosti ztrácí vše, co získává na svobodě. Ti, kteří vkročí do prostoru svobody, mohou pod tíhou své únavy všechno deformovat. Vyčerpávající a horečnatý aspekt náboženského života se obvykle obchází nějakým podvodem. Oběť přivádí na scénu nesmírně silné svůdnosti, jejichž účinek pramení z potřeby násilné ztráty. A taková oběť ohrožuje v první řadě obětníka. Kněz posedlý potřebou ztráty a ztělesňující boha by mohl, obdobně jako bůh sám, učinit ze sebe jakožto obětníka oběť. Avšak jen zřídka od sebe vyžaduje to, co v jeho mýtech bylo vyžadováno po bozích. Holokaust pozřel boha, usmrtil jej, nepozřel však posluhovače. Požadavkům, jimž dává volný průchod krvavá oběť, by mohla vyhovět jen náboženská sebevražda.

Příklady náboženské sebevraždy je víc, než bychom tušili. Angličané zasáhli policejně, aby zamezili zbožným hinduistům vrhat se pod kola vozu s Jaggernautem. Jakýsi francouzský turista, který ještě před jeho dobytím navštívil Maroko, líčí scénu, které byl svědkem: mladý tanečník, člen nebezpečné sekty, pevně svírá dýku s čepelí napřed a přibližuje se s ní k do půli těla slevčenému starci; v transu mu tiskne hrot dýky k srdci a ten jím pozvolna proniká... Usmrcení krále, které bylo kdysi, jak se zdá, poměrně časté, mohlo být v nejzazším případě pojímáno jako úkon blízký sebevraždě. Samotný král vstupoval do hrobky, v níž mu obyčejně nařizovaly spočinout. I tehdy, nestane-li se tak z jeho vlastní vůle, pakliže je král ovládající osud svého lidu skutečně těmito lidmi obětován, pak nemůže být řeč o oběti zástupné nebo snad o podvodu.

Nicméně vše, co bylo v tomto smyslu s rozhodností podniknuto, je takřka bezvýznamné. Pravidlem je útek.

Vojenské holokausty mají podobu vpádu. Jsou skutečné a jejich hodnota je absolutní. Vojáci ve skutečnosti nemohou strpět přetvářku ani skutečné činy kněží. Proti přetvářce staví pravdivost daru sebe samých. Proti důsledným a vražedným gestům zase princip účinného činu, jehož se striktně drží. Nic tak neodporuje vojenskému duchu jako náboženská oběť. Mystické společenství vojáků, jako je tomu v islámu, představuje jediné náboženství, v němž nefigurují boží oběti a jehož mýty neznají božskou obětní smrt. Armáda představuje skutečnou a rozumnou oběť oproti kněžské přetvářce jakož i oproti jejím excesům. Náboženství mohou zase v jiném smyslu o vojenském životě tvrdit, že je podřízen činu, a tedy nijak neodpovídá jejich očekávání. Armáda je při výběru svých členů příliš prostá a nestará se o jejich skutečné životy, pouze o jejich účinné chování. Vojáci umírají a obětovávají se bez jakéhokoliv „tajemství“, jako by to byla jen náhlá nehoda a aniž by někdo jejich smrt ověnil hlubším smyslem.

Tito mlčenliví mrtví postrádají ctnosti [nečitelné], bez nichž naše hra nemůže být vržena do hry vesmíru. Takovýto úkol si žádá odstup od činu a nekonečnou pozornost, již věnujeme postupům náboženství.

Máme na mysli nikoliv Jüngerova společníka, jehož „hlava roztržštěná kulkou propukne v hlasitý a táhlý smích“, ale spíše Tibešana, který se v nepřístupných horách ubírá vstříc samotě. Zatoužil po místě, „kde jsou těla rozsekána na kousky a ponechána napospas vlkům a supům“. Poddal se „komedii“ oběti. Neumírá, dlouhá meditace mu však s rostoucí naléhavostí evokuje jeho vlastní tělo jako „mrtvou, tlustou, chutnou kořist naplňující vesmír“. Jeho vidina se následně rozhybe, „sleduje“ svou oslnivou inteligenci v podobě „Podrážděné bohyně“ třímající lebku a nůž, jak odřezává hlavu jeho mrtvole. Ve svém hněvu si tato „bohyně“, kterou je on sám, strhává kůži z těla a vkládá na ni kosti a maso, omotává ji a provazy střev a hadů svazuje, roztočí ji kolem své hlavy a vši silou s ní praští o zem, čímž z ní a z veškerého jejího obsahu nadělá „kašovitou hmotu masa a kostí“. Meditující poté „pozoruje“ divoké hordy vrhající se na tu hromadu a do posledního kousku ji požírající.

Takový výkon ovšem nedoprovází nic skutečného. Tělo, s nímž bylo takto nakládáno, zůstává nedotčeno. Avšak asketa má bezesporu schopnost zakoušet skutečný svět stejně jako to, co mu vyjevuje jeho niterná kontemplace. A v extázi, v této úzkostné vizi, proběhne všechno tak, jako kdyby stařec byl skutečně rozdrčen. Život omezeného člověka se ztrácí v realitě mnohem rozlehlejší, jako když se vzedmutá vlna vrací nazpět do proudu, který ji obklopuje.

Nezbývá než porovnat to, čeho dosahuje tibetský poutník, s tím, čeho může dosáhnout za stejných podmínek kdokoliv z nás. Zavrať a lehkomyšlný smích, rozpínající se síla, která se však bolestivě vytrácí a dosahuje drásavé tvrdosti, právě toto vše bují v nenadálém tichu stejně jako v aktu oběti. Neboť podmínkou radostného excesu je zabít v sobě samém, být morálně krutý, tedy to, co je v souladu s nesouladným pohybem všeho, co je, v souladu se smrtí. Je to ššší objevit v sobě samém, v niterném násilném pohybu, že příroda nedělá nic napůl, že polovičatě nezabíjí a zpola také překypuje životem. Pocit nezměrného vítězství pozvedá člověka, jenž na sebe bere masku mrtvého. Není to pocit opojení, neboť je bdělý, ani hrůzy, protože je šťastný, je to šílený bolestný smích a zároveň vzlykot, který už nelze zadržet.

„La guerre“, šestá kapitola z knihy *La limite de l'utile* [Hranice užitečného], první vydání in: G. Bataille, *Œuvres complètes* (Paris: Gallimard), *Conférences 1947–1948*, Přílohy, sv. 7, pro Analogon vybral a přeložil Jakub Zítka

Milan
Klíma

K biologickým kořenům války

Prof. Dr. Milan Klíma (*1932), emeritní ředitel Anatomického ústavu University ve Frankfurtu a. M. a hostující profesor na tamější Akademii výtvarných umění, přírodovědec světového věhlasu, výtvarník a nezávislý myslitel.

Nepodařená pohádka o životě aneb Co se evoluci nepovedlo

Vznik člověka umožnila konstrukce neokortexu, moderní mozkové kůry. Těla nervových buněk jsou zde uložena až v šesti vrstvách, a to tak, že buňky stejného druhu a stejné funkce tvoří vždy jednu vrstvu. Tím je zaručena maximální možná efektivita práce. Množství buněk v mozkové kůře je nepředstavitelně vysoké. Čísla, která najdeme v různých pramenech, se od sebe často značně liší a jistě neodpovídají sto procentně skutečnosti. Berme je tedy jenom jako čísla pohádková! Přesto si podle nich můžeme aspoň přibližně představit, jaké netušené možnosti se v naší nejsložitější tkáni skrývají. Údajně vlastní kůra našeho mozku patnáct až třicet miliard nervových buněk. Každý jednotlivý neuron může mít až dvě stě tisíc spojů s dalšími buňkami. Všechna buněčná vlákna dohromady, spojená do jediného pomyslného vlákna, odpovídají údajně třináctinásobné vzdálenosti mezi Zemí a Měsícem.

Uspořádání mozkové kůry vede k nadměrnému zmnožení nervových buněk a jejich spojů – tvoří se jich nadbytek. Vzniká nervová tkáň, která je schopná vykonávat víc, než je zapotřebí k zajištění „normálního“ animálního života organismu. Tím dochází k nové kvalitě nervové činnosti, kterou lze nazvat opravdovou inteligencí. Rozvíjejí se specificky lidské funkce mozku, od logického chápání souvislostí až po zcela abstraktní myšlení. Jestli je nám to jen ku prospěchu, zůstává sporné.

Mohutný vývoj nové mozkové kůry není sám o sobě nějakou chybou. Vždyť se jedná právě o tu tkáň, kterou považujeme za onu zmíněnou nejdokonalejší hmotu v naší galaxii. Chybou je skutečnost, že ta nová kůra je zodpovědná v podstatě jen za rozvinutí našich racionálních, rozumových schopností, zatímco starší části mozku, zodpovědné za naše emocionální chování, jsou tím bouřlivým vývojem kůry zatlačeny a přímo zazděny uvnitř mozku, bez možnosti dalšího rozvoje. Chyba je v nerovnoměrném rozvoji našich racionálních a emocionálních vlastností.

Mozkový závit šimpanze v hlavě člověka

I zkušený anatom bude mít potíže rozeznat mozek šimpanze od mozku člověka, dáte-li mu do ruky rozříznutý mozek tak, aby bylo vidět jen jeho vnitřní struktury. Velikost, tvar i rozmístění bazálních jader, rozsah limbického systému a jeho typické vykroužení, stejně jako poloha mozkových komor a průběh hipokampové formace se u obou druhů podobají navzájem jako vejce vejci. To jsou ty struktury, které jsem si bez ohledu na korektní anatomické názvosloví dovolil souhrnně pojmenovat mozkovým závitem šimpanze. To jsou ty uvnitř zazděné části mozku, které se nemohou volně rozvinout a v nichž je soustředěn náš emocionální mozek.

Naproti tomu už letmý pohled na mozek zevnějšku nenechá nikoho na pochybách, komu ten orgán patří. Lidský mozek je tak nápadně velký, vysoce vyklenutý a na povrchu bohatě zvrásněný, že jakákoliv záměna je vyloučena. Neokortex, moderní nová kůra mozku člověka, která pokrývá celý povrch velkého mozku, je tou pohádkovou kaší, která se přelévá

Malý potížišta, 1990

Myšlení, 1984

přes všechny starší části a tlačí je dovnitř. V ní je soustředěno to, co nazýváme naším racionálním mozkem.

Když se přestaneme ovládat a chováme se nepřičetně, ozývá se v nás zřejmě malý šimpanz, který sedí v mozku každého člověka a bezohledně prosazuje svoji vůli. Ten výrok nemusíme brát doslova. Ale přesto je nesporné, že něco z našeho nejbližšího primáta v našem mozku je. Když pozorujeme strukturální i velikostní podobu mezi limbickým systémem lidoopů a člověka, můžeme se oprávněně domnívat, že ani rozdíly v chování nebudou příliš veliké.

O životních zvyklostech a chování goril a šimpanzů ve volné přírodě jsme podrobně informováni především díky obdivuhodnému výzkumu dvou badatelek, jimž se podařilo získat důvěru těch plachých lidoopů natolik, že je přijali doslova mezi sebe a dovolili jim po dobu několika let nahlédnout do všech intimností jejich života. Takto získané věrohodné poznatky se podstatně liší od dřívějších, poněkud zidealizovaných představ, zastávaných především pravověrnými ochránci zvířat a přírody. Podle nich jsme si měli z údajně mírumilovného soužití lidoopů vzít příklad. Zvlášť angažovaní ochránci šli dokonce tak daleko, že vyžadovali pro lidoopy oficiální přiznání lidských práv – což nebylo míněno žertem, ale doopravdy. Není docela jasné, jak by to těm gorilám a šimpanzům mělo prospět, když ta lidská práva ani nám lidem nejsou moc platná a navzdory všem dohodnutým konvencím mezi sebou stále bojujeme a navzájem se vraždíme.

Všimněme si sociálního chování goril a šimpanzů. Oba druhy lidoopů žijí zpravidla v malých skupinách, gorily o deseti až dvaceti členech, šimpanzi v poněkud větších tlupách, čítajících kolem třiceti až šedesáti jedinců. Jsou to rodinné, hierarchicky organizované klany. Spory o výhodnější místo v sociální hierarchii vedou k častým potyčkám a vystupňované individuální agresí, která svede často i ostatní příslušníky tlupy

k účasti na všeobecné rvačce. Přitom jsou samice (dnes používáme pro samice lidoopů raději označení ženy) o něco méně agresivní než samci-muži, ale příslušníci obou pohlaví bojují spolu často až do krve a těžce se zraňují. Běžným jevem je také infanticida, zabíjení cizích mláďat-děti. Typickým způsobem usmrcení mláďat je prokousnutí lebky a slabin. Mezi jednotlivými sousedními skupinami panuje neustálý stav napětí, který se vybíjí při setkání v cizím teritoriu urputnými rvačkami, často končícími i smrtí protivníků. Jak mezi gorilami, tak i mezi šimpanzy byly zaznamenány několikaleté neustále opakované „války“. Z lidského hlediska jsou boje mezi jednotlivými skupinami naprosto zbytečné, protože zvířata žijí vesměs na rozsáhlém

území, které jim skýtá bohatě prostřený stůl, na němž by se mohlo uživit mnohem víc skupin, aniž by si konkurovaly. U horských goril bylo zjištěno, že si agresivním chováním samy způsobují neustálé ztráty na celkové populaci, které činí přibližně dvojnásobek všech zvířat, zabitých ve stejné době pytláky. Agresivitu goril předčí ještě agresivita šimpanzů, kteří jsou zvlášť výbojní a suroví, a dokonce i požírají maso zabitých. U goril, které se živí výlučně rostlinnou potravou, nebyl kanibalismus zjištěn.

Chováme se jako zvířata?

Na otázku v nadpise této kapitoly by se dalo nepřímou, ale přesto výstižně odpovědět jedním známým aforismem: Člověk je jediné zvíře, které si myslí, že není zvířetem.

Ano, chováme se jako zvířata. Na tom nic nemění skutečnost, že jsme většinou přesvědčeni, že naše chování nemá s chováním zvířat mnoho společného. Že člověk je od samého počátku ve své podstatě kulturním tvorem a kultura určuje jeho chování. Naše pohádka to vidí jinak: považuje člověka za stvoření, které je tvůrcem určité kultury a ne jejím produktem. Základní chování člověka není dáno jeho kulturou, ale zděděnými vlastnostmi po jeho živočišných předcích. Kultura mu však propůjčuje možnost – zatím nevyužitou – zděděné chování usměrnit nebo změnit.

Útlocitné povahy se otřásají hrůzou při pohledu na záběry z přírody, kdy predátor uchvátí kořist a počíná ji požírat, když to nebohé stvoření ještě žije. Přitom ta dravá šelma to jistě nedělá proto, aby své oběti dělala záměrně bolest, a nejspíš nepocituje ani zvláštní potěšení z toho tu oběť nějakým krutým způsobem trýznit. Po této stránce můžeme v povaze člověka přeci jen pozorovat určitý „kulturní“ vliv, jímž se liší od chování nerozumných zvířat. Člověk se dovede přímo radovat, když může svoji oběť anebo své nepřátele nemilosrdně

mučit, a umí si k tomu dokonce vymýšlet ty nejrůznější způsoby. Jeho vyspělý racionální mozek v takových případech úspěšně pomáhá zaostalému šimpanzímu závitu k rafinovanému uplatnění těch neúčinnějších metod. Příklady raději nebudu uvádět. Stačí přečíst si něco z naší historie anebo pozorně sledovat zprávy v současných médiích. Ve vymýšlení těch nejrůznějších způsobů mučení je člověk rozhodně světovým mistrem mezi všemi živými tvory.

V našem emocionálním mozku dřímají jak vlohy k mírumilovné toleranci, tak i k tvrdé agresi. Obojí je prostě v nás. Agrese se projevuje už občasnými výboji ve vzájemných vztazích mezi jedinci a pokračuje v nesvárech mezi většími skupinami. Skupinová agrese vede k častým válkám se zvlášť krutým průběhem a k dlouhodobým následkům. Bylo tomu tak bezpochyby už u našich primátích předků a můžeme si být jisti, že i ten vzpřimující se australopiték se nechoval jinak. Nakonec se objevil na scéně člověk rodu *Homo*, a to postupně v několika druzích. Některé z nich možná koexistovaly po nějakou dobu a v určitých areálech mírumilovně vedle sebe, ale docela jistě docházelo často ke střetům a vzájemnému vybíjení. Nakonec jsme zůstali sami coby druh člověka moudrého nebo rozumného *Homo sapiens* asi proto, že naše mozková lebka byla o něco objemnější než lebka těch ostatních a byla schopná vymyslet si účinnější zbraně.

Přesto se zachovaly i v nás neklamné stopy dávných příbuzných, které jsme sice s úspěchem vyhubili, ale s nimiž se naši předci občas nejspíš „zapomněli“. Svědčí o tom několik procent genomu neandertálce v našem současném genomu. Jestli to „zapomenutí“ bylo provázáno něčím jako pocitem vzájemné náklonnosti a snad i lásky, anebo jestli se jednalo spíš jenom o brutální znásilňování, jak to známe z chování agresorů za konfliktních situací, o tom raději neuvažujeme.

Dějiny lidstva jsou od samého začátku až dodnes dějinami válek. Jistě byla mezi válkami období, kdy se na určitých místech a v určitých společenstvích rozvíjela lidská kultura v poměrném klidu a míru. Ale zároveň se vždycky někde na světě válčilo. A právě ty válečné události vstoupily do naší historické paměti jako výrazné mezníky, jejichž ničivá síla by nám měla být odstrašujícím příkladem a varováním. Přesto se války zákonitě opakují až dodnes a budou se zřejmě opakovat i v budoucnosti.

Jestliže bylo určitému příslušníku primátů určeno, aby díky svým racionálním schopnostem ovládl celou planetu a žil v komunitách, čítajících miliony obyvatel, pak by mělo být samozřejmým předpokladem vybavit jej taky nějakým účinným systémem, který by řídil mírumilovné

soužití mezi všemi příslušníky druhu. Pokud mu pro tento účel ponecháme jenom základní vybavení na úrovni emocionálního mozku lidoopů, jejichž komunity čítají pouze nějakých třicet až šedesát členů a navíc žijí v neustálém sváru se sousedními tlupami, nemůže to vést k trvalému míru. Otevírá se tím cesta k milionkrát vystupňované agresivitě. Náš zaostalý emocionální mozek v podobě mozkového závit šimpanze je slabým článkem anatomie člověka. Je trestuhodnou konstrukční chybou, kterou nelze omluvit, ať už se jí dopustil jako stvořitel-konstruktor kdokoli.

Aktuální intermezzo

Při psaní této pohádky o životě se mě občas zmocňovaly pochyby, zda má vůbec smysl o něčem takovém psát. Ukolébán ospalým mírem kolem dokola jsem uvažoval o tom vyprávění přerušit a skoncovat s ním jako se zbytečným a bezpředmětným tématem. Ale právě v té době se stalo něco, co mě přinutilo rozhodnutí změnit.

Došlo k události, která mě přesvědčila, že naše pohádka neztratila nic na aktuálnosti a že stojí za to vyprávět ji až do konce. Tou událostí bylo přepadení Ukrajiny ruskou armádou v únoru 2022 a oživení vzpomínek na to, jak jsme sami prožívali vpád ruské armády a potlačení klíčící svobody v Československu v roce 1968. A tak naše vyprávění nejenže pokračuje, ale vloudilo se do něj i nečekané aktuální intermezzo, jehož titul by mohl také znít „Co mají společného Hitler a Putin s babičkou z ruské vesnice“. Ten podivný titul nemá být pouhou satirickou nadsázkou. Jedná se o názorný příklad, jak funguje lidský mozek, a o potvrzení skutečnosti, že ten zmíněný mozkový závit šimpanze máme v hlavě všichni.

Bylo to krátce po pádu velkého a všemocného Sovětského svazu zhruba před třiceti lety. Rozpadl se nespočetný konglomerát nespočetných národů, které si Rusko přisvojilo v prů-

Černá křídla, 1988

běhu minulých století. Tehdy natáčela televize rozhovory s ruskými občany v jedné zapadlé ruské vesničce kdesi daleko od Moskvy. Na lavičce před skromnou dřevěnou chaloupkou seděla postarší babička a spokojeně se usmívala. Na otázku, jak se jí daří, odpověděla, že se jí daří dobře, dokonce líp než dřív, ale že ji trápí pomyšlení, že její vlast už není světovou velmocí. Jiný bodrý Rus s rozhořčením reportérům sdělil, že by soudruhu Gorbačovovi, který ten rozpad velkého Ruska přivodil, nejraději nafackoval. A další z tázaných ruských občanů, snad pod vlivem zvýšené hladiny testosteronu a vodky v krvi, bez okolků prohlásil, že s takovými lidmi, jako je Gorbačov, žádné mazlení a rovnou je zastřelit!

Zprvu jsem vůbec nechápal, co ty lidi tak rozhořčilo a kde se v nich berou pocity mně naprosto cizí. Co mají ti ruští občané z toho, jestli společnost, v níž žijí, je anebo není světovou velmocí?

Skutečnost, že se ta prostomyslná babička ztotožňuje s nějakou státní velmocí, mi připadala tak absurdní, že mi hlavou nakrátko bleskly hrůzné vzpomínky na nastudované soudní procesy za stalinismu. Ale ta babička to bezpochyby cítila a vyjádřila nenuceně a zcela upřímně. Dokud byl její svět světovou velmocí, cítila se i ona být součástí něčeho silného a významného, bez ohledu na to, jestli se jí dařilo dobře anebo špatně. Ovládána krutou, ale silnou politickou mocí, cítila se být v bezpečí. Ve zdánlivém bezvládí byla nejistá a s náhlou svobodou a volností si nedovedla poradit. Předtím věděla, na čem je, poslušně zaujímal ji určené místo v hierarchii společnosti a nad ničím moc nehloubala. Proto z ní teď promlouvalo něco z chování šimpanzích žen, jejichž bezpečnost a postavení stoupá se silou a mocí celé tlupy.

Ta zdánlivě velikášská touha té babičky po silné velmoci nebyla ovšem míněna nějak agresivně. V jejím chování převládala mírumilovná tolerance, tak jako všeobecně u většiny žen. Zato oba muži ve zmíněné reportáži se nijak netajili očividnou agresivitou. Vyjádřili ji sice jenom verbálně, ale nejspíš by nezaváhali a přikročili by k činům, kdyby je k tomu vyzval někdo mocnější. Poslušní rozkazu mocného cara anebo pod vlivem demagogie rádoby mocného politika by se jistě vrhli do boje za nastolení nebo upevnění jejich osobní světové velmoci a neváhali by přitom loupit, znásilňovat a vraždit. Snad by se trochu zdráhali pojídat maso svých zabitých nepřátel – ale ani tím si nejsem tak docela jist. Vždyť ani ten kanibalismus nebyl a není určitým kmenům našeho druhu *Homo sapiens* tak docela cizí. V podstatě jde o chování shodné s chováním šimpanzů v gigantickém měřítku.

Zmíněné projevy těch ruských občanů nejsou snad jenom důsledkem určité mentální zaostalosti a vynucené poslušnosti nespočetných generací prostých mužiků carského Ruska, i když tato okolnost hraje také určitou roli. Jejich chování neodráží jenom kulturní vlivy jedné lidské civilizace, ale sahá až ke kořenům naší biologické evoluce. Jsou prostě projevem našeho nedostatečného mozkového vybavení. Jsou svědectvím o tom, jaké vlastnosti se skrývají v našem zaostalém emocionálním mozku, který zůstává v podstatě na úrovni emoci-

Přistání na Měsíci, 2001

onálního vybavení mozku šimpanze. Naše vysoce vyvinuté, dokonce až přebujelé závitky racionálního mozku nestačí tento nedostatek vyrovnat. Rozum totiž sám o sobě nerozeznává „dobré od zlého“. Rozum nezná žádnou morálku. Bez zapojení emocionálních mozkových center a harmonického spojení s racionálními centry se nám nepodaří vytvořit všeobecně platný kodex chování, který by odpovídal opravdovým humanitním ideálům. A proto v našem chování převládají dodnes buď tolerantní anebo agresivní prvky podle toho, do jaké doby jsme se narodili, jak nás vychovala společnost, v níž jsme vyrůstali, a v jakém režimu je nám souzeno prožívat náš život.

„Dej nám krále!“

Přirozená podřízenost a poslušnost vůči nadřízeným autoritám patří k základním psychologickým vlastnostem lidstva. S touto vlastností je pevně spojeno také sociální chování některých zvířecích společenství a dozajista také chování bezprostředních předchůdců člověka. Navíc člověk „moudrý“, vybavený rozumem a poznáním, že je sám jenom nepatrným a bezmocným zrnkem prachu v nekonečnosti vesmíru, začíná volat po Bohu! I v tom se zračí ona touha po bezpečí a jistotě v podobě oddané podřízenosti a poslušnosti vůči někomu „všemohoucímu“.

S volností a svobodou neumějí lidé většinou zacházet, i když po ní vždy znova a znova touží. Příliš velká svoboda vede k zneužití, bezvládí a anarchii a nakonec k tomu, že si společnost vynutí silnou osobnost, aby jí vládla.

Už bibličtí izraelité nebyli spokojeni s pouhou vládou svých soudců a vynutili si od Hospodina Krále, aby jim panoval,

a to navzdory Hospodinovu varování, že se nakonec sami stanou královými otroky. Útlak tyranů vede však zákonitě k volání po svobodě, a tak se zase po čase společnost – buď mírným převratem anebo krvavou revolucí – ke svobodě vrací. V té však nevydrží dlouho žít a po několika generacích se všechno opakuje. Je to jako výkyvy kyvadla, které se pomalu kývá z jedné strany na druhou a zase zpátky, jak nás o tom neklamně poučuje historie. Vytvořit a udržet za těchto okolností bezchybně fungující demokratický systém společnosti je skoro nemožné.

Demokracie to má těžké. Volení zástupci postrádají větší potřebnou autoritu, jakou skoro samozřejmě vlastní příslušníci dědičných vladařských dynastií, rodilí králové, uzurpátorští vojévůdci, samozvaní vůdci, velcí předsedové a různí tyraní a despoti. Ti vládou vesměs tvrdou rukou a vyžadují železnou kázeň a naprostou poslušnost. Naproti tomu vládci, které si sami volíme, jsou prostě „jedni z nás“, závislí na našem hlase, který jim můžeme v příštích volbách odepřít. Takové lidi nemusíme poslouchat. A proti všemu, co se nám nelíbí, můžeme protestovat. Chceme za každou cenu prosadit jen naši vlastní osobní vůli, bez ohledu na ostatní, jejichž přání nemusíme respektovat. Ze vznešených ideálů a důležitých cílů se uskuteční jen malicherné a bezvýznamné záležitosti. Původní velké politické strany se rozdrobují, řízení společnosti se ztěžuje, demokracie se stává těžkopádnou a neovladatelnou. Volení zástupci se dopouštějí stále větší chyb. Nakonec už jenom usilují o svůj osobní prospěch, místo aby se starali o všeobecné blaho. Nastává vhodná příležitost pro různé demagogy a rozbíječe společnosti. Kyvadlo dějin se neúprosně pohybuje na druhou stranu směrem k totalitě.

Demokracie je něčím novým, v živočišné říši neobvyklým – je produktem lidské kultury, ale není zakotvena v naší biologické podstatě. Je konstruktem lidského rozumu a rozhodně by stálo za to ji plně rozvinout. K tomu je ovšem zapotřebí sladit rozumové a emocionální části našeho mozku do jediného funkčního celku, což se zatím – jak dosvědčuje nejen naše anatomie, ale i dějiny lidstva – příliš nedaří. Potřebovali bychom k tomu společnou morálku, založenou na vzájemném porozumění a toleranci. Taková morálka nám není vrozená.

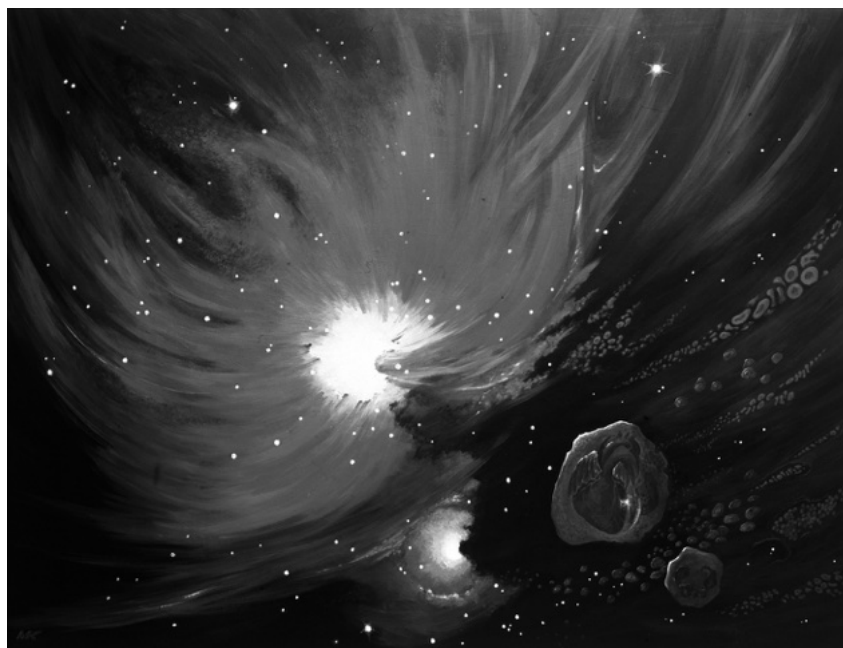
Pokud mluvíme o morálce, máme na mysli nejen dodržování určitého způsobu života, ale především způsob vzájemného chování. Snad tím základním pravidlem, jímž se řídí – ať už vědomě nebo podvědomě – nejen člověk, ale i mnoho vyspělých živočichů, je zásada „nečiň druhému, co nechceš, aby on činil tobě“, anebo jinak řečeno, „chovej se

k ostatním tak, jak si přeješ, aby se oni chovali k tobě“. Že i tato prostá a jednoduchá zásada bývá často porušována, víte jistě dobře z vlastní zkušenosti.

V našem chování se projevuje typický vzor chování našich pradávných předků. Ozývá se v nás chování smečky nebo tlupy, jehož kořeny sahají až k všeobecným základům sociálních vztahů savčích druhů, žijících ve větších společenských skupinách, kde osamocený jedinec nemá šanci na přežití. Poněkud zjednodušeně můžeme rozlišit tři základní „sloupce“ takového chování: (1) Bezpodmínečná soudržnost a příslušnost ke skupině. (2) Získání a udržení určitého místa v hierarchii skupiny. (3) Podřízenost a poslušnost vůči vedoucí autoritě skupiny...

Máte dojem, že to všechno už nemá nic společného s tématem naší pohádky? Že jde o sociologii a politiku a že takové úvahy nepatří do oboru biologie, jímž se naše pohádka o životě zabývá? V podstatě máte pravdu. Proti tomu mám ale námitku, že život člověka nelze vtěsnat do jednoho jediného vědního oboru. Myšlenky, které se vnucují na základě biologických výzkumů, stojí za to, aby byly domyšleny až do všech důsledků, bez ohledu na to, do které vědní přihrádky patří. Poznatky všech dílčích oborů biologie svědčí o tom, že náš život je z převážné míry poznamenán naší biologickou minulostí. Biologická podstata našeho lidství je pevně spjata se všemi aspekty našeho života, a to často i s těmi, které nemají zdánlivě s naší minulostí nic společného. Proniká do našeho života jako jedince i do života celého lidského společenství. Je dobře si tuto skutečnost aspoň uvědomit, i když asi nikdy nebudeme schopni na ní něco změnit.

Nepodařená pohádka o životě aneb Co se evoluci nepovedlo, digitální samizdat, Frankfurt nad Mohanem, 2022, fragment

Kosmická krvetvorba, 2003

Pavel
Hulva

Zubaté stádo

Prof. Dr. Pavel Hulva PhD. je molekulární a evoluční biolog, působí na Katedře zoologie PřF UK.

„Buď se musíme navzájem milovat, nebo zemřít.“

(Záběr z filmového reklamního šotu „Peace, Little Girl“ [Mír, děvčátko, známější pod názvem „Daisy“, režie Tony Schwartz] pro volební kampaň prezidenta Lyndona B. Johnsona, 1964)

Astrologie nás učí, že marsovská energie je energií počátků. Hérakleitova teze říká, že válka je otcem všeho. To se týká války *sensu lato* jako střetu protikladů. Ale i co se týče války *sensu stricto* jako ozbrojeného střetu, inženýrské obory konstatují, že technologický vývoj je válkou mimořádně urychlen. Možná proto, že myšlenková lenost, zvýšená entropie, klientelismus a další neduhy míru musí ve válce ustoupit brutálnímu tlaku na efektivitu. To vše jsou ovšem *emergent properties* války z historického nadhledu. Ničivý potenciál zejména její industrializované podoby je pro civilizovaného člověka strašlivým stínem a vzhledem k zásobám termonukleárních zbraní i Damoklovým mečem. Naskytá se tedy otázka, zda by pokrok lidstva byl možný i bez tak traumatické verze mechanismu přerušovaných rovnováh. Katarze druhé světové války měla analytické aspekty, které se projevují například v důležitých pracích poválečných myslitelů, ale i aspekty vytěsnění. Poté, co dosud běžné postupy zahraniční politiky obrátily v dosud největší válce většinu Evropy a okolí v trosky, nad kterými se zjevil makabrozní přízrak jaderného armagedonu, začala západní společnost vylévat vaničku s toxickou maskulinitou (dle názoru protagonistů mužských hnutí i s netoxickým chlapcem) a válka přestala být do značné míry politickým nástrojem evropských států (alespoň na území Evropy). Po druhé světové válce světoví leadeři z dobrých důvodů

tlumili nacionalismus. Z těchto důvodů byla značná část rétoriky bipolárního světa laděna pacifisticky, a to na obou stranách železné opony. Slavný „kopretinový“ předvolební filmový šot prezidenta Johnsona z šedesátých let na závěr konstatuje: „Buď se musíme navzájem milovat, nebo zemřít.“ Tato mezinárodní kompenzační opatření jsou však velmi křehká. Dnes vidíme stav, který někteří autoři označují jako velký regres,¹ kdy nacionalisticky laděné motivy začínají opět dominovat a slovy C. G. Junga se naše bestie znovu začínají neklidně převalovat ve svých podzemních vězeních. Povědomí o tom, jaké psychologické a společenské faktory vedou ke vzniku války, upadá do nevědomí. Realita konce unipolárního momentu² a soumraku liberální hegemonie³ však toto sladké zapomnění narušila a i do českého rybníčku (či impaktového kráteru) k nám občas dolehne nepřijemný ryk polnice.

Krvavé kořeny

Evoluční hra s holubicemi a jestřáby je příkladem popisu selekce závislé na frekvenci. Fukuyamův holubičí *Konec dějin* je dnes, zdá se, na vedlejší koleji oproti Huntingtonovu jestřábímu *Střetu civilizací*. Z hlediska evoluční biologie je válka skupinovou agresí *Homo sapiens* s ultimátními příčinami většinou souvisejícími s teritorialitou a hierarchickým dělením moci. Samozřejmě že evoluce člověka není jen selekce, jak se nám snažil tvrdit sociální darwinismus. Ovšem i tento evoluční mechanismus existuje, dnes z myslí západních liberálů povětšinou vytěsňen. Válka bývá spojena s nějakou formou genocidy, kterou bychom mohli lakonickým stylem přírodních věd popsat jako mechanismus skupinové selekce u našeho druhu, jejímž základem je diferencované předávání genů. To je víceméně objektivní přístup přírodních věd, ke kterému by dospěl inteligentní mimozemšťan, sledující hemžení na po-

¹ Heinrich Geiselberger (ed.), *Velký regres: mezinárodní rozprava o duchovní situaci dneška*, přeložili Vladimír Čadský, Jan Prokeš, Olga Sixtová, Martin Vrba a Štěpán Zajac, Rybka Publishers, Praha 2017.

² Charles Krauthammer, „The unipolar moment“, in: *Foreign Affairs*, č. 1, 1990/1991, s. 23–33.

³ John J. Mearsheimer, *The great delusion: liberal dreams and international realities*, Yale University Press, New Haven 2018.

„U člověka, který vzal do ruky sekeromlat teprve evolučně nedávno... [...], ...prchlivost primáta v kombinaci s tankovými divizemi je jízdenkou do pekla...“ („Pražská black metalová kapela Sekeromlat vydává své první dlouhohrající album *Drápy a Tesáky*. Sláva Ďáblu.“ Cit. reklamní avízo, Klub 07 Strahov, 3. 6. 2022)

vrchu naší planety: „Dvě tlupy opic se servaly.“ K podobným závěrům nakonec dospěla i Jane Goodallová a její následovníci, kteří odhalili fenomén války i u šimpanzů, našeho sesterského druhu. U teritoriálních a sociálních savců existuje vysoká pravděpodobnost letální skupinové agrese mezi příslušníky vlastního druhu. Člověk je navíc „opice, která se stala šelmou“.⁴ Po většinu času lidské evoluce se technologie lovu a války příliš nelišily (nakonec i dnes má lovec i voják většinou zelené oblečení a pušku) a tyto aktivity jsou u lovců-sběračů ústředními motivy mužské komunity, promítají se do animistických kultů apod. Konrad Lorenz popsal biologické kořeny naší agresivity ve slavné knize *Takzvané zlo*. U predátorů, kteří disponují po desítky milionů let biologickými orgány určenými k zabíjení, se musely vyvinout silné mechanismy, brzdící použití těchto zbraní vůči příslušníkům vlastního druhu. „U člověka, který vzal do ruky sekeromlat teprve evolučně nedávno, jsou tyto mechanismy velmi nedostatečné, prchlivost primáta v kombinaci s tankovými divizemi je jízdenkou do pekla, a lidská kultura se tak pravidelně hroutí v nějakém tom válečném běsnění. E. O. Wilson je autorem brilantní zkratky: „Skutečný problém lidstva spočívá v tom, že máme pravěké emoce, středověké instituce a božské technologie.“ Není divu, že kulturní člověk má největší problémy se dvěma nejsilnějšími a vzájemně provázanými pudy, tedy sexualitou a agresivitou,⁵ jak také ilustruje historie různých inkvizičních soudů a křížových výprav.

⁴ Pavel Hulva, „Lupus dei a neanimismus“, in: *Dingir*, č. 4, 2018, s. 149–152.

⁵ Ewen Callaway, „Sex and violence linked in the brain“, in: *Nature*, č. 470, 2011, s. 221–226.

Vypnutí kontrolních mechanismů brzdících agrese v moderní technologické válce, spojené s obrovskou destrukční kapacitou moderních zbraní včetně konvenčních, tento problém dále prohlubuje. Říká se, že válka je teror silných a teror je válka slabých. Upálit dítě zvládne jen psychicky narušený jedinec, který se logicky stane objektem zuřivého odsouzení společnosti. Zmáčknout tlačítko na joysticku zvládne bohužel i člověk, který nespádá do spektra klinické psychopatologie ani není ve stavu amoku. Samozřejmě je k tomu potřeba nějaký ten boj s vlastní morálkou, případně trocha cynismu – například malé postavičky dětí, které se objevovaly operátorům dronů na základnách někde za oceánem na displejích kamer Predatorů, útočících na zapadlé vesnice někde v Asii, se označovaly hantýrkou jako „fun-sized terrorists“. Někde dole pak uhoří dítě také, jen za to jakoby není nikdo zodpovědný a společenská ostrakizace není tak velká, nakonec pro tyto účely existuje i alibistická úřední kolonka „collateral damage“.

Projekce stínu versus mystická participace

Klíčový a ostře protikladný je ovšem intersubjektivní pohled, tedy popis toho, jaké kolektivně psychologické projevy válku provázejí uvnitř zaangażovaných skupin. Základní psychologické vyladění každé válčící strany je jednoznačné: „Dobro (na naší straně) bojuje se zlem (na straně nepřátel).“ Jistě se najdou i strategické důvody, proč vést válku (například potřebujeme suroviny), její strůjci či vykonavatelé jsou často cyničtí profesionálové a hluboké příčiny válek často bývají pragmatické. Energie válečného konfliktu je ovšem napájena emocionálním potenciálem, který je přímo úměrný tomu, kolik jednotlivců zarezonuje s polarizací dobro – zlo, která je nám silně vrozena z dávných dob, kdy jsme podléhali přírodnímu výběru a vedli kmenové války, a umně živena (ať vědomě či nevědomě) válečnými propagandisty. Obraz dobra a zla je u obou válčících stran logicky zrcadlově převrácený, což je přímo jednou z hlavních příčin konfliktu. Jedním ze základních psychologických mechanismů tohoto procesu je vytvoření mentálního obrazu nepřítele založeného na kolektivní projekci stínu a dehumanizaci a demonizaci konkurenčního kolektivu. Nejsou to lidé, jsou to podlidi, zvířata nebo rovnou zrůdy z pekla (zde by se dalo poznamenat, že naše technokratická brutalita vůči přírodě a zvířatům genocidu předznamenává, nakonec Heinrich Himmler byl zemědělský inženýr, který aplikoval na náš druh metody chovu a selekce hospodářských zvířat).⁶ Inteligentní mimozemšťan by byl znejistěn – DNA i psychologii nevědomí mají obě válčící strany stejnou a Zimbarďův vězeňský experiment (a další evidence) dokazuje, že schopnost páchat skupinové násilí má náš druh jako celek (samozřejmě s běžným populačním polymorfismem jako u každého znaku), přítomnost a forma genocidy koreluje spíše s rozpadem kontrolních kulturních mechanismů (lokální společenská integrita, pověstná mlha války apod.). Instinkty

⁶ Boria Sax, *Zvířata ve Třetí říši. Domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust*, přeložil Stanislav Pavlíček, Dokořán, Praha 2003.

„Jedním z nejděsivějších filmů [...] je Pán prstenů. [...] Co taky jiného se skrývá? Jsou odporní, mluvit neumí, jen tak nesrozumitelně chrochtají, nikde žádná matka s mládětem, takové tvorové si zaslouží pouze vyhladit.“ (Záběr z filmu Pán prstenů – Návrat krále, režie Peter Jackson, 2003)

si ovšem vedou svou a zmíněná polarizace spirálovitě eskaluje, jak se mnozí skutečné či vyfabulované fyzické incidenty a jejich pomsty. Dnes je možnost této eskalace mimořádně zvýšená vlivem internetu. Jedním z nejděsivějších filmů, které jsem kdy viděl, je *Pán prstenů*. A to ani ne proto, že bych se tolik bál Saurona (ten totiž neexistuje), ale proto, že se jedná o popis mentální mapy, kterou nageneruje naše milá psyché předtím, než se vrhneme do genocidy. Co taky jiného se skrývá? Jsou odporní, mluvit neumí, jen tak nesrozumitelně chrochtají, nikde žádná matka s mládětem, takové tvorové si zaslouží pouze vyhladit.

Dílo C. G. Junga je složité, „germánsky“ košaté a i pro vzdělaného člověka těžko uchopitelné. Jedna z jeho tezí spočívá v tom, že západní kultura vyrostla ze společností nerovnosti, jako je například antika. Rozštěpení mezi vysokým a nízkým se pak přeneslo ze společnosti do psychiky každého z nás – zaměstnání na nás klade vysoké nároky, náš profesionální život je proto velmi specializovaný a diferencovaný, v duši ale vzniká opačný pól, primitivní a „pravěký“ stín. Ten si většina lidí neuvědomuje, ale vnímá jej skrze projekci, tedy promítnutí navenek a vytvoření nepřátel. Tento postřeh samozřejmě naší kulturou rezonuje, viz třeba Solženicynova věta: „Hranice mezi dobrem a zlem probíhá srdcem každého člověka.“

Kolektivní stín kapitalismu se manifestuje také ve vztahu s konkurenčními ideologiemi. Fašismus představuje krvavý příznak dvacátého století, s realizovanou posedlostí smrtí zděděnou po romantismu. Toto vyladění v nacistickém propagandistickém umění někteří autoři označují za „pornografii smrti“, jejíž leitmotiv by se dal vystihnout heslem „zemřít pro národ“. To je v nejpříkřejším kontrastu se základním vyladěním kapitalismu, které by šlo popsat imperativem „žij pro sebe“. Kolektivní stín západu, zahrnující zcela vytěsněný Thanatós, je o to hroživější. Jak vidíme ze satelitních snímků, síla s vodíkovými mezikontinentálními raketami zažívají renesanci a vládne tam čilý ruch.

Spousta společensky vysoce ceněných hodnot, které směřují ke stmelení kolektivu a z nichž pramení nacionalismus, je potenciálně velmi nebezpečných. Mystická participace, masové akce s ústředními symboly sjednocení, vlající vlajky a numinózní pocity, při kterých naskakuje husí kůže. Numinózní? Jak upozorňuje Lorenz, husí kůže je erekce naší neexistující srsti, tedy evoluční mechanismus zděděný po předcích, který má zvětšit obrys naší siluety a zastrašit nepřítele před bojem.

Liberální hegemonie versus neorealistická geopolitika

Sřet objektivního a intersubjektivního se promítá i do politologie, kdy evoluční teorii nejbližší je (pro někoho poněkud cynická) neorealistická teorie, vnímající mezinárodní politiku jako kompetici sobeckých elementů. Intersubjektivními přístupy jsou doktríny jednotlivých civilizačních okruhů (např. liberální hegemonie), vnímající politiku jako střet těch hodných a těch zlých. Politici se většinou rekrutují z expertů na intersubjektivní realitu, tedy takovou osobní realitu, která je sdílena velkou skupinou lidí. Tam patří např. ekonomové, právníci a tak dále. Bohužel, mnoho lidí se zkušeností z oblasti popisu objektivní reality, například přírodních vědců, se do vedoucích pozic z pochopitelných důvodů nehrne. To bude pravděpodobně čím dál větší problém, neboť mnoho výzev budoucnosti souvisí s biologickou podstatou člověka. Mezi největší biblické strašáky patří mor, hladomor a válka. Všechny souvisí s přelidněním – zaprvé tady je problém zdraví a epidemií, zadruhé potřeba uživit populaci a související destrukce přirozeného prostředí, zatřetí problém skupinové agrese.

Svět se posouvá od unipolarity k multipolaritě. S tím souvisí i aspekty vytěsnění a nevědomé fascinace přechodem od infantilního „já“ k dospělému „ty“ a duchovnímu „Selbst“ a motiv „probuzení z krásného snu do tvrdé reality“. Další civilizace budou chtít formulovat své Monroeovy doktríny. Co ve Washingtonu považují za defenzivní strategii a containment (zadržení), to v Moskvě, Pekingu i jinde považují za ofenzivní strategii a encirclement (obklíčení), a vice versa.⁷

Když už se drticí mlýny na maso dají se skřípěním do těžkopádného pohybu, není z nich úniku. Válečná psychóza je nakažlivá jako cholera, každý si musí zvolit stranu a Galénové nebo Gándhiové budou ušlapáni zfanatizovaným davem či zastřeleni agilními radikály. Válka je peklo, v tom bychom se neměli klamat. Kdo však je za ni zodpovědný a existuje nějaká prevence? Není načase si uvědomit, že rčení „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí“ je v mnoha svých společenských důsledcích militantní heslo, a v některých případech zvážit jeho modifikované varianty, například „Dej si pozor, aby uprostřed tvé pravdy a lásky nevznikla lež a nenávist“?

Psáno pro Analogon, listopad 2023

⁷ John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, WW Norton, New York 2014.

Ivan
Horáček

Fenomenologie války a poselství nezvaného hosta

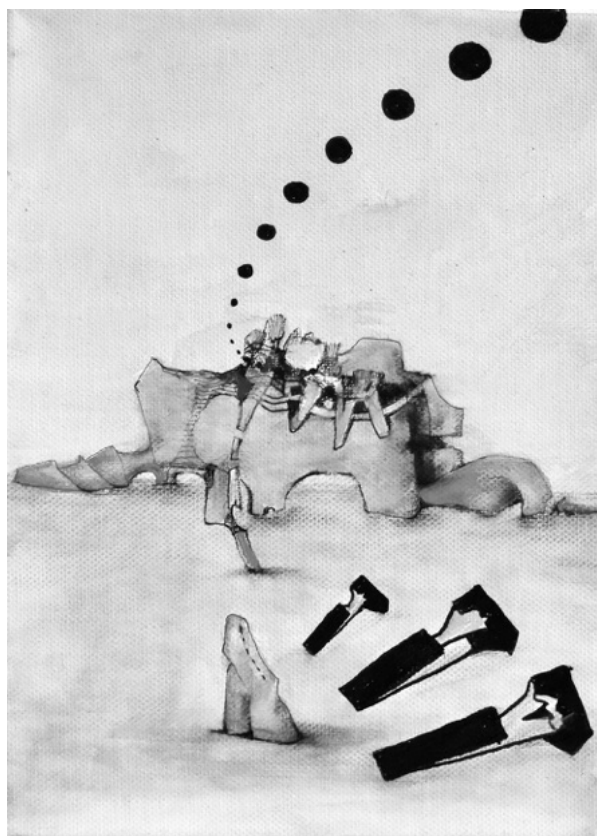
Válka

Pozoruhodným společným rysem všech válek je skutečnost, že vždy jde o války spravedlivé. Přinejmenším pohledem subjektů, jejichž působením je akt války realizován. Dotyčné subjekty – a to je dalším klíčovým rysem války – nejsou ovšem jednotliví lidé, ale rozsáhlé supraorganismální celky, národy, etnika, náboženská či politická seskupení apod., disponující jednoznačnými signaturami identifikujícími své příslušníky a implicitně ozřejmujícími vstupní výměr příslušných spravedlností, aktem války konfrontovaných. Všelidová obrana vůči expanzi agresora patří do tohoto kadlubu stejně jako nápravy křivd předchozích konfrontací, potřeba nových polností pro příští generace či exterminace sousedů ohrožujících život lidu příhraničním neklidem, věroučnými omyly, šířením nepravd a cizáckou rozpínavostí.

Válka není jednorázovým aktem agresivity, s níž bývá jedním dechem spojována. Souboj na nože či kain-abelovské exterminace nepřijemných sousedů mají k válce velmi, velmi daleko, jakkoliv podobné akce zde patří, nic naplat, k nezbytným technickým prostředkům. Válka je produktem vysoce organizované kolektivity a pravd, které válečné oběti vyvažují. Ve válkách jde výlučně o velké pravdy, které nelze zvrátit prostým ukázáním opaku. Jejich opakem jsou bez výjimky pouze jiné pravdy – nepravdy nepřátel, které je současně jako nepřátele identifikují. Válka je střetem jiností, indexujícím výsledný obraz spravedlnosti pravdou vítězů.

Zdrojem válek není agresivita – inherentní komponenta životaschopnosti selektivně stabilizovaná jako součást psychické výbavy většiny živočichů včetně člověka –, ale dispozice našeho druhu k vysoce efektivní sociální integraci a mnohačetnému čerpání spojených výhod. Průvodním rysem sociální integrace je subordinace subjektivit jednotlivců obecně sdíleným zájmům kolektivu. Tento ověřený zdroj dotyčných výhod je ovšem nezbytné, zejména s nárůstem velikosti prosperujících societ, průběžně posilovat dalšími zpětnovazebnými poukazy, kompenzujícími deprivaci omezené subjektivity odkazy k exkluzivitě celku a poskytovaných výhod. Odtud počíná cesta k velkým Pravdám, jimiž se jednotlivé society identifikují.

Fenomenálním nástrojem k vytváření a diseminaci těchto Pravd a k integraci societ extrémních velikostí je jazyk a řeč. Je nejefektivnějším prostředkem jednoznačné identifikace příslušníků vlastní society a snadného odlišení cizinců i diferenciací uvnitř society spojené typicky s diferencovaným přístupem k čerpání obecných výhod. Společný jazyk je centrálním

Ivan Horáček, Příprava, 2021

ním indexem národa, vpravdě jeho chrám i tvrz. Dojemná péče o kodifikaci jazykových specifik, v pozdějším vývoji doplněná pravdami různých etnických výsad a religiózních reprezentací, je nezbytným generátorem národních obrození a předstupněm návazných mocenských emancipací.

S růstem societ a s nárůstem pnutí jejich vnitřní diferenciací i exkluzivity sdílené jedinečnosti, narůstá celkem přirozeně i tendence se s nepravdami a jiností sousedů, omezujícími potenciál vlastní prosperity se vypořádat pokud možná jednou provždy. V komunikačním kontinuu společné řeči pak i zanedbatelné lokální interakce a první oběti mohou snadno přerůst do obecné výzvy aktivizující individuální, subordinálně deprivované subjektivity celé society. Uvolnění energie nahromaděné individuální deprivací, aktem agresivity, orientované vně vlastní society a k obraně Pravdy, která jí spojuje, je pak současně aktem vysoce efektivní mentální hygieny jak v individuálním, tak v sociálním slova smyslu.

Ivan Horáček, *Bdělosti není nikdy dost*, 2018

Prosperita vysoce organizovaných societ se do značné míry odvíjí z dovedně organizované redistribuce této energie a v neposlední řadě průběžně připravovaných technických nástrojů k jejímu plnému uplatnění. Neutuchající vynalézavost člověka, disponujícího rozumem, předvídavostí i zkušeností, že Pravda je pravdou vítězů, doplňuje akt války pečlivou přípravou nejen stran postupné akumulace souvisejících libidinózních energií, ale v první řadě materiálních a technických předpokladů válečných úspěchů. Drtivá část technologických inovací a materiálního pokroku lidstva se odvíjí právě odtud.

Netřeba zastírat, že válka není hezká věc a absolventi tohoto typu mentální hygieny, počítám, klidného spánku neužívají. Kde ale hledat obranu před válkou? V radikální odluce od národních zájmů, vlasti, náboženství a podobných konstruktů, kvůli nimž se války vedou? Nelze! – opustíš-li mne, zahyneš! V omezení agresivity a příslušném výchovném působení? Sotva – nikdy to nevyšlo, a když, tak s pozdějšími fatálními důsledky. V rezignaci na společnou řeč, esenciální generátor války? Na chrám i tvrz naší jsoucnosti? Nikdy! V konsensu politických a ekonomických subjektů planety? Ha, ha, ha. Cestu třeba hledat jinde.

Zamyšlení nad tímto úkolem, zohledňující též i jednu z jádrových příčin válek – příhanu jinosti, se pokusím naznačit podobnostmi nezvaného hosta.

Nezvaný host

S rolí šířitele jinosti a nezvaného hosta jsem důvěrně obeznámen nejen četnými osobními zkušenostmi. Jsem poznamenan intimními vztahy se savci, kteří postup nezvaného hosta užívají jako centrální modus své životní strategie. Netopýři, kteří na rozdíl od jiných savců nemají zručné tlapičky k úpravám svého okolí a budování různých brlohů, své úkryty, typicky třeba i v lidských stavbách, obsazují právě tímto způsobem. Netopýří kolonie usídlená na půdě či za pracně sestaveným obložením rodinného domku je přímo zpředmětněním nezvaného hosta par excellence. S výměrem spořádaného života v duchu čistoty

a svěžesti zjevně není kompatibilní a úměrně rozsahu interference narůstá pak potřeba na nezvaného hosta aktivně reagovat. Výsledkem může být pak třeba radikální očištný zásah nebo – na opačném pólu spektra možností – změna života hostitele s totální rezignací na využívání míst hostem obsazených. Příslušnou reakci jak v prvním, tak ve druhém případě celkem jednoznačně morálně ospravedlňuje jinost netopýra, jeho tělesnosti i životních způsobů, které s většinovým obrazem světa zjevně příliš neladí. Západní kultury s vymítáním ďáblů a s adorací lidské přičinlivosti směřují tradičně spíše k prvnímu pólu reakce, v hodnotových systémech orientální tradice jsou netopýři naopak veskrze příznivým znamením (srv. čínský symbol wu-fu atd.), jejich přítomnost je indexem šťastného života a pohody. Podobně jako v případě hadů hospodářčků, z nichž nejceněnější je, přinejmenším v Indii, kobra. Empirické pozadí kladného hodnotového soudu se tu očividně odvíjí od zkušenosti, že člověk žijící vědomě v sousedství kobry je bez všech pochybností nekonfliktní, odvážný i rozvážný a tolerantní, což jsou obecně vlastnosti, jichž ve strastiplném putování životem není nikdy dost. Pro tuto chvíli však shrňme: (i) přítomnost nezvaného hosta ve větším či menším rozsahu narušuje dosavadní běh života, (ii) hodnotové signatury této skutečnosti a návazné reakce mohou být ovšem velmi různé.

Ale: proč se tím vůbec zabývat? Když na pořadu dne je otázka války a povaha dneška, interakce vědy, techniky, umění, náboženství, umělých inteligencí aj. alternativních obrazů světa – bilance antropocenních perspektiv budoucnosti planety? Než odpovíme, připomeňme, že všechny tyto věci jsou obecně vzato velmi složité, jejich dynamika se odehrává v odlišných rámcích na různých prostorových a substrátových škálách. Povahu a důsledky jejich interakcí lze tak odhadovat jen velmi obecně, a nechceme-li jejich specifika omezit drastickou redukcí jejich faktické dimenzionality (jak rutinně činíme pro uplatnění ve sférách pragmatické vědy), výsledné výpovědi mají zpravidla nutně charakter hrubých odhadů s pravděpodobností blízkou totální nejistotě. Za těchto okolností vyvstává jako vzácně spolehlivý náhled zkušenost, podložená mnohačetnou empirickou evidencí, že budoucnost bývá s pravděpodobností blízkou jistotě jiná, než předpokládá kterákoliv z předpovědí, jež o tomto předmětu činíme. Je tomu tak proto, že v interakcích složitých soustav ve světě, který nás svou členitostí řádově přesahuje, přicházejí dříve či později ke slovu vlastnosti – dimenze, které v našem zkušenostním instrumentariu nejsou a nemáme o nich tušení nejen co jednotliví uživatelé konstituční omezenosti svých dispozic, ale ani jako centrální mozek lidstva v pletení číťankových pouček, sofistikovaných modelů a globálních sítí.

V kolotání reálného světa se takovéto jinosti vynořují výlučně v instanci jednotlivin, naplňujících charakteristiky nezvaných hostů v plném rozsahu: zjevují se nečekaně, narušují spořádanost našich každodenností, pracně sestavených plánů a diskursních rámců. Sdělení, jež presumptivně přinášejí, oscilují pro nás kolem spodních hranic srozumitelnosti a věcné relevance.

Přes to všechno, přinejmenším v dřevních dobách, se nezvaní hosté těšili nemalé vážnosti. Úsloví *Host do domu, Bůh do domu* vysvětluje tuto skutečnost s explicitní názorností: svou fyzickou přítomností přináší host do domu konsorcium jiností vymykajících se zkušenostem domácí každodennosti (od zpráv ze světa a hostových neobvyklých způsobů po překvapivost možného porozumění a stvrzení relevance společných hodnotových invariant) – v tomto ohledu je host vskutku připomínkou univerzální všezahrnující jinosti všehomíra za vlastními humny – tj. v duchu negativní teologie pertinentní jevové podoby Boha. Kontemplace jiností, jež nečekaná přítomnost nezvaného hosta přináší, může pak nezanedbatelným způsobem obměnit obraz světa a někdy i navodit řešení otázek vzpírajících se dosavadním postupům. Přesně tak jak majetnější vrstvám tradičních kultur dopřávala orákula vyhlášených věštíren. Pythické výroky interpretů/ek Božího sdělení, zpravidla jen málo související s implicitním problémem tazatele, v nejednom případě svou jiností změnila pozici tazatele a otevřely jiný pohled, jenž problém skutečně řešil.

Stručně řečeno: nelze vyloučit, že by nezvaní hosté, obohacující interpretační instrumentarium poukazy k dosud nezohledněným dimenzím světa, mohli sehrát roli i velmi pozitivní. Tak tomu může být ovšem tehdy a jen tehdy, když (i) jinosti, jež reprezentují, jsou přítomny v neredukované komplexitě reálné fyzické jsoucnosti (tj. s dimenzionalitou zahrnující baterie vnořených předpokladů a pro nás „nepodstatných“ souvislostí), čili jinými slovy: jsou-li nezpochybnitelnými instancemi reálného světa neodvislého od našich konceptuálních a metodických konstruktů, (ii) k vnímání jiností, jimiž se svět v instanci svých jednotlivin dává, jsme vnitřně připraveni, a (iii) s důvěrou ve smysl dění a vědomím incipientní méněcennosti vlastních dispozic nemáme závažnějších problémů.

Nebudu dovozovat, že kombinace těchto předpokladů je spíše velmi výjimečná než obvyklá, a že v dnešní pokrokové době velkých dat, bayesiánských modelů, umělé inteligence a excesivního převisu informační nabídky nad poptávkou zájem o nejasná sdělení nezvaných hostů (s výjimkou toužebně očekávaných mesiášů) je obecně celkem zanedbatelný. A to přesto, že nezvaní hosté typu netopýřích virů, Al-Káidy či putinovských speciálních operací se přes bariéry naší mnohohlavé vševědovosti derou dnes na výsluní světa s intenzitou dosud jen sotva vídanou. Samo sebou podobné hosty sylogismem *Host do domu, Bůh do domu* nehodnotíme. Nevnímáme je ovšem již ani jako prst Boží, který podobnými poukazy dříve naznačoval, že v našem vztahování ke světu máme cosi změnit.

Nezvané hosty dnes obecně pojednáváme postupem, od něž se odvíjí mnohé z prosperity našeho druhu: redukcí jejich

Ivan Horáček, *Nevíš co?*, 1990

jinosti aparátem našich vlastních interpretačních a hodnotových rámců, a/nebo – v případě, že tento postup selhává – jejich exterminací, v intelektuální sféře třeba zpochybněním relevance příslušného sdělení, ve sféře praktického života pak radikální očistou, vposledku včetně fyzické exterminace oněch vetřelců, od etnických čistek po pálení kacířů, křížové výpravy, speciální operace apod. Elementárním předpokladem je zde dokonalý aparát odlišení zrna od plev. Jeho klíčovou součástí je jazyk a řeč s baterií návazných produktů v doméně interpretačních invariant a dalších signatur faktické příslušnosti mluvčího. Jazykem jsou zprostředkovány peripetie našeho obrazu světa, jazykem promlouvá duch.

V této souvislosti mi dovoďte drobnou pojmoslovnou odbočku. V našem, řekněme česko-německém prostoru je tradiční pojmovou invariantou distinkce ducha a duše (der Geist – die Seele). Duše je univerzální interface bytí ve světě – má ji člověk, zvířata, rostliny a bůhví co všechno. Duch je výlučným produktem lidského bytí – zohledňuje vědomé poznání povahy jsoucího a kulturní dědictví, jež interface bytí ve světě specificky modulují. Lidská fylogeneze i ontogeneze je cestou naplňování ducha. Nuže, duch dnešní doby je přeplněn svými pravdami k prasknutí a s vědoucí samozřejmostí umělé inteligence omezuje dřevní doménu duše na fyziologii homeostatických a ontogenetických mechanismů. Svět vědotechnických vymožeností a exkluzivních rozkoší, v němž žijeme, legitimuje tento stav s robustní názorností. Proti nezvaným hostům typu netopýřích virů, meziplanetárních vetřelců či globálního oteplení dokážeme zasáhnout s dosud nevídanou efektivitou. Neméně efektivní jsou i zbraňové systémy, jež máme k dispozici pro případ etnických čistek a podobných postupů sjednávání různých lokálně specifických pravd.

Již Friedrich Schiller (1795) zaznamenal, že krutost a nelidskost těchto střetů v historii lidstva exponenciálně narůstá a je očividně přímo úměrná jednoznačnosti pravd, již postupně dobový duch nabývá. Konrad Lorenz s bohatými osobními

Ivan Horáček, *Emilka 3*, 2018

zkušenosti v tomto směru ve své poslední knize *Der Abbau des Menschlichen* (1983) rozvíjí tento motiv konstatováním, že odbourávání lidského, provázející vědotechnický rozmach dneška, je v první řadě důsledkem vytěsnění věcí duše z našeho obrazu světa.

Na tomto místě si jako nenápadnou ilustraci perfidity našich jazykových nástrojů neodpustím poznámku stran zmatečného českého překladu: „Odumírání lidskosti“. Lorenz nepíše o Absterben der Menschlichkeit, ale o Abbau des Menschlichen: o tom, že regulativy společnosti i sociální prostředí formující ontogenezi dnešního člověka jsou stále jednoznačněji vymezovány ekonomickými kritérii a zpětnovazebnou efektivitou strojní mašinerie. Že výměr lidského je podřízen kolotání vědotechnických produktů ducha.

Je celkem zřejmé, že duch doby antropocénu, vyžadující setrvalou kultivaci svých vlastních komponent, se nárokům radikální nápravy vzpírá. Překročit jeho rámce, vyšperkovat bateriemi logizačních návodů, bezpečnostních záruk a instantních slastí, možná už fakticky ani nelze. Dobře víme, že žijeme v nejlepším světě z možných, i to, že proti různým vetřelcům, trollům a fake news, ohrožujícím nás nejistotou stran polarity dobro – zlo a destabilizací našeho obrazu světa, je třeba aktivně bojovat, přičemž účinnost dotyčného boje je přímo úměrná hloubce srozumění s pravdami našeho světa. Jinými slovy: změnu dění nad výměr mírného pokroku v mezích zákona či radikální obrát v péči o duši světa lze, bez intervence velmi neomalených nezvaných hostů, očekávat jen sotva.

Co dělat?

Potřeba polarity dobra a zla, nepřítele a s nimi souvisejících preventivních opatření, technologických inovací, informačního obrátu a ekonomické intenzifikace je dnes, zdá se, větší než kdy předtím. Válečný střet nedaleko našich hranic o tom hovoří

s neprůstřelnou výmluvností. Před válkou neutečeme, a kdo nejde s námi, jde proti nám. Alespoň potud jsou věci jasné a duch doby konečně okázal jejich pravou tvář. Subordinace subjektivity jeho příkazům se ostatně stává nenápadně indexujícím předpokladem společenské identity. Militantní hudrování politické reprezentace, adorace tajných služeb a duchaplná rétorika veřejného diskursu, multiplikovaná kolotáním sociálních sítí, dovršuje závaznost obecného zájmu, s nímž nelze nesouhlasit. Válka bude, víc vám neřeknu.

Alespoň privátně však cosi s osobní participací na tomto výměru, s péčí o duši a s rekonstitucí mentální autonomie subjektu podniknout lze.

Naskýtají se tu přinejmenším dva okruhy. Prvním může být pokus naplnit vstupní předpoklady setkání s nezvanými hosty.

Kontempletovat s naprostou důvěrou relevanci odlišných jsoucností či interpretačních figur a povahu polarity příslušného jevového rámce, hledat *brahmán* – výchozí nulový bod prostoru, jež dotyčná polarita vymezuje – a svůj obraz jsoucího zakládat právě zde. Jedním z prvních dopadů této transformace bude ovšem s vysokou pravděpodobností ztráta iluze vlastní exkluzivity, ztráta jistot sebestředného ukotvení obrazu světa a vznešených závazků lidského poslání. Tedy oněch výhod, jimiž nás výměnou za subordinaci našich subjektivit obdařuje duch naší civilizace.

Druhým je kultivace postoje, jemuž se obecně říká lidskost. Oč jde? Budiž připomenuto, že fenomén lidskosti se pojmově ustavuje jako kontrapozice krutosti a nelidskosti provázejících tradiční zjednávání pravd ducha. Typicky jde o jednání, v němž se proti výměru dobové správnosti a ducha situace prodere ke slovu soucit, porozumění a tolerance. Jinými slovy: jednání, v němž mizí distinkce „přítel – nepřítel“, „vlastní – cizí“ či „pravda – lež“ legitimující válečné vzruchy, politické řevnivosti či názorové různice intelektuálů, jež jsou, fylogeneticky vzato, pokračováním války jinými prostředky. Lidskost – schopnost oprostít se od diktátu ducha a údělu vznešeným cílům oddané chytračící opice – je vlastnost, jež nás spojuje se zvířaty a povahou světa za humny našich obrazů jsoucího.

Kultivace lidskosti, kontemplace povahy světa vymezeného společným bytím všech jeho obyvatel, světa, jenž nepřestává překvapovat svou nečekanou rozmanitostí, je asi jedinou reálnou cestou za bariéry subordinace, mnohoslovného hašteření neprůstřelných pravd ducha a jeho válečných extenzí.

Může to být, řekl bych, efektivnější než stížnosti u helsinských výborů či jiných nákladných pokladen, i když, pravda, je trochu smutné, že o moc víc asi dělat nelze.

Psáno pro Analogon, srpen 2023

Válka je mír

(minivýbor z míroválečné poesie)

Vratislav Effenberger Dvakrát o válce

Válka

Přijďte se podívat jak pláče
Vraťte jí její úsměv který trochu lhal
zatímco ona jako by ji roztrhal řezník
leží a lže lže čím dál tím víc

Neslibujte už nikomu co nemůžete splnit
nechte vlaštovky ať klidně odletí k jihu
nebojte se na ně vykřiknout
ale nedávejte je řezníkovi

Válka nás vidí a tím jsou básně smutné
tím nerozkvete rezeda ani vřes
nechte je ať se vzbouří
ale nedávejte je řezníkovi

Čajová panenka hade milione much
trubač vyskočil na koně a byl vyfotografován
konečně už neplačte nebo přijde řezník
a začne nás mlátiť sekerou

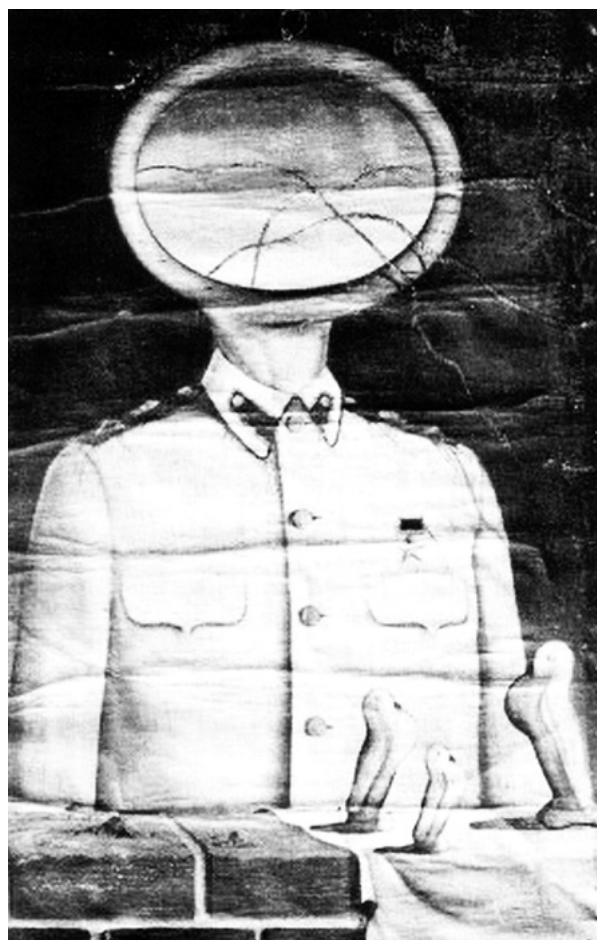
Básně (1942)

Přízrak třetí války

19

Jeden jede na sudu
druhý se drží větve
jeden se proplétá ostružinami jako by hledal princeznin
střevíček
druhý pláče u plotu nad zlomenou nohou
jeden bije koně
druhý mává sekerou
jeden podřimuje
druhý kraluje
třetí v pokleku oba fotografuje
čtvrtý je drátem od sebe odděluje

Přišla válka

Mikuláš Medek, Stalin, 1951

zasunout zásuvku a obrátit se ke dveřím
Přišla válka
mraky létají nízko nad zemí
Přišla válka
stojaté vody
Přišla válka
Přišla válka

Veliké náměstí svobody (1955–1957)

Martin Stejskal, Kozáček, z cyklu Ukaž se válko, 2023

Benjamin Péret Epitaf na válečný pomník

Generál nám řekl s prstem v prdeli
Nepřítel
je tam Jděte!
Bylo to pro vlast
Vytáhli jsme s prstem v prdeli
Potkali jsme vlast s prstem v prdeli
Hampejská nám řekla
s prstem v prdeli
Zemřete nebo mne osvobodíte
s prstem v prdeli

Potkali jsme kajzra
s prstem v prdeli
Hindenburga Reichshoffenu Bismarcka
s prstem v prdeli
velkovévodu X Abdulhamida Sarajevo
s prstem v prdeli
useknuté ruce
s prstem v prdeli
Roztloukli nám nohy
s prstem v prdeli
sežrali žaludek
s prstem v prdeli
varlata probodali sirkami
s prstem v prdeli
a potom docela něžně
jsme byli roztrháni
s prstem v prdeli
Modleme se za nás,
s prstem v prdeli

*Tenhle chleba nežeru (1936),
přeložil Vratislav Effenberger*

Zbyněk Havlíček Biochemie slova

1
A tu již ve chvíli nadšeného přemýšlení
přibíhá smečka rodičů
Na hlavách noční stolky a zmrzlinářské vozy
Šťvanice začíná malá zlatá rybka kličkuje
před závorkou
Všechno ztichne konstanta blbosti vysype
svůj hrách
Smutná definitiva rour varlat a tchořů
Bezbolestná psychická kosmetika prst
zdvižený k nebesům prst v prdeli
Rozlet a vystřízlivění
Otcové kybernetiky v šatech kardinálů
Přinášejí hračky pro Horsta a Hildemarii

Promluví krátce na téma Benátky v koncepci a antikoncepci
Nastavují k políbení svůj prsten
Všichni líbají prsten jednomyslnosti
Všichni líbají prsten jednomyslnosti
VŠICHNI LÍBAJÍ PRSTEN JEDNOMYSLNOSTI
Všichni bliží

2
Každá doba chce svoje šašky a svoje básníky
Svou dávku uhlohydrátů a modliteb
Světelné roky brambor kazatelny pro nositele řádů
Potkal jsem ministra zahraničních věcí ptal jsem se kdy bude
válka
Řekl pozítří
V každém okně se šklebila má známá trpaslice z pánských
záchodků
Jenom na chodníku seděla socha
Nahá a krásná jediná socha pro tuto noc
Kdy mračna roznášela rozkaz proti sebevraždám
Pohovka... plovoucí... v modré... tmě
Kdy stíny překračovaly mé lože
Jako stopy které se sbíhají k moři

Nezařazené básně (1960)

Josef Janda Mír na taktilní způsob

Šli docela rovně až za roh
pak sebou ale praštili
a zavrtali se do země
Zbylo po nich několik krtin
ta největší byla krtinou míru
a měla lanýžovou sukénku
podšitou dělnickou třídou
Jednou k ní přistoupil takový akurátní pán
modrozelený a s kozím pyskem
a požádal ji o její krtinu
Dala mu ji bez váhání
a měli spolu krtonožky
ty přihlásili na úřadě
aby měli nárok na byt
Od těch časů se vždycky v Ženevě
při mírových jednáních
podávají jako základní chod krtonožky
a na toaletním papíru který se tam
používá při těchto slavnostních příležitostech
je slovo „Mír“ vytištěno ve všech jazycích
nevyjímaje jazyk hluchoněmých
a potentáti ho používají
a zároveň čtou taktilním způsobem

Zubynehty (6. 1. 1985)

František Dryje Zítra byla válka

Armrda

A ovšem
ARMRDA!
na tu bych (málem)
zapomněl

a přitom zprávy přicházejí
přímo z
hnojiště
kde starci vybíjejí po večerech
ženy děti
vybíjejí
po večerech starce
ty, kteří na počkání mění
dětí ženy
na počkání
v daně anebo
jiné ponožky

Utíkej ARMRDO, utíkej
na ně!
vytáhni ostrý zakřivený
muž
anebo něco ještě
hezčího
to z doopravdy
těžkých, těžkých
vod

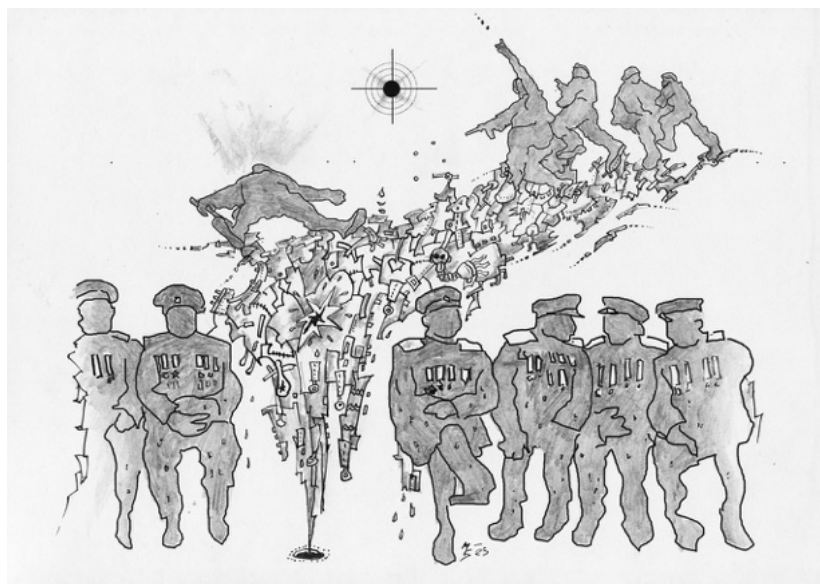

Enrico Baj, *Generál na procházce*, 1962

Zítřka byla válka

S pohledem upřeným do
války dřív
než bys řekl...
... BENG!
postřílí magor
magorská
pět deset patnáct různookých dětí
anebo starých gaučů co já vím
už léta netřeba
objevit ameriku
vydloubat oči cestou do
postele
snad drony rozdrvit a
narvat do prdele
a usnout spánkem

podélným

Martin Stejskal, kresba z cyklu Ukaž se, válko, 2023

Muriel vrtá mrtvou hlavu (2023)

Jan Gabriel Zapomenuté kontinenty

Den jako každý jiný
Zrezivělý vprostřed knihy
Léta prosperity i léta kolonád
Plné padajícího listí
Masožravé cáry těl
Poletující chmýří šatů
Jak se tu potulují jako poslední zbytky léta
Vybledlá pohlednice s razítkem Karlovy Vary
Nešlo o umírání šlo o to jak se zasmát
Menší než já
Okouzluující kamínky a dlaně roztržitého světa
Otevřené rány
Jako by se do nich měl vejít příliv války
Dozrálé víno i prsty výletníků
Dva roky mezi řádky na které nikdo nemyslí
Několik přátel kteří se ničemu nepodobají
Ani dnes kdy nemohu usnout
Kdo ví co se nakonec objeví mezi nohama
Zmačkaného vesmíru
Kdesi jsme a jinde je náš život
Plný zásuvek kulatý jako světlík
Uprostřed křižovatky se zrcadlí
Několik odložených kontinentů
Okna z nichž nevyšla jediná rána

Protažené stíny (z rukopisu, 2000–2022)

Jakub Řehák Válka

ráno jsi přišla a řekla:
venku je válka
vyrazil jsem ven a potkával válku
cestou do práce
v popelnících ležela válka
v zaparkovaných autech válka
v řece pod mostem tekla válka
ale já měl pocit že se nás netýká
den byl žlutý a obloha modrá
v parku mezi keři cvrlikala válka
šel jsem kolem ní a ona mi cudně zamávala
v metru z rozhlasu hovořila válka
ve vagonech cestovala válka
na eskalátoru válka
ale já měl pocit že se nás netýká
na chodbách zaměstnání válka
v kancelářích válka
v páře rychlovarné konvice válka
hleděl jsem na válku z okna
z vnitrobloku na mne hleděla válka
ale já měl pocit že se nás netýká
ale nedaleko prý žije
opravdová válka
brzy by měla přijít i k nám
začínala válka
je prý žlutá
je prý modrá
a brzy přijde k nám

Z rukopisu (2022)

Alain Jouffroy

Alain Jouffroy | Pravidla strategie

*Ve strategii, jak už jsme si řekli,
nespočívá vítězství.*

Carl von Clausewitz, *O válce*

André Massonovi

1

přivstat si, pozorovat
jak se probouzí den, sledovat ho, kam se otáčí

na terase plné spadaneho listí
než se otevřou dveře lycea Victora Considéranta –

být lepší než všichni ostatní (to je ta pařížská pýcha)
čelit příštím sněhovým koulím,
nebát se, přes zákaz vycházení otevřít okenice dokořán,
nebát se pomluvy, zatrpklostí

naslouchat nepříteli a hledět mu přímo do očí
měnit svá vlastní slova,
zavést si telefon komunistické strany do pokoje
hned vedle psacího stroje, na němž píšeme romány.

přečíst si popsané stránky a nebát se, ať si o tom každý myslí
co chce,
vyrovnat se s tím že nás nikdo nechápe
přejít

tu nesmírnou nevědomost dospívání
ať už je otec daleko či nablízku,

zapsat si každou tajnou zprávu
udělat z ní svou hlavní zbraň.

Každý den vstávat o něco dříve
Ještě v noci jezdit pro mléko do těch nejvzdálenějších čtvrtí,

s roztřesenými koleny, na rozvrzaném kole,

s knihou plnou poznámek v kapse saka,

s jediným revolverem, pouze náboje

odpověď souhlasným gestem
na každé nevysvětlitelné pozvání
sledovat každý účes, který
se nečekaně objevil
v dutině

kam si nikdo předtím
netroufal,

André Masson, Síla, 1933

malovat, i když se blíží bouřka a havrani krouží nad vinicemi
na konci světa

tam, kde podstavec
přečnívá hady –
Ano, s ní

královsky nepřítomné
na každé schůzce.

představit se s přesností gumy
kapesního nožiku,
odmítnout podepisovat

stromy
dát si pozor na vymazání všech druhů stop

Neztratit z očí všechny druhy matematik, jejich
Odboj v okolních lesích.

Někdy je

André Masson, z cyklu Masakry, 1933

Spasí velké neštěstí jindy nespravedlnost.

nenapodobovat pátera
odmítnout systém Řádkové inzerce v novinách,
nenechat se naverbovat
do armády.

Stále si jen protiřečit.
například: ve výpočtu hrubého národního produktu.

pozorně si prohlížet vojáky spící na půdách,
i kdyby šlo o piráty.

Pozorovat po celé odpoledne nezřetelné vlnění
stohů sena.

sklízet obilí v poledním žáru,
zpít se pod obraz.

usmívat se na ovády.
(nejde o velebení trpělivosti či lhostejnosti, ale samotného
rozporu)

náhodou nalézt svůj kompas v ulici Pontarlier,
nebo blízko

Val-de-Grâce, v Paříži,
právě v té ulici, kde se ztratila rusovláška.
nikdy nelitovat hodiny zahradničení v Lucemburské zahradě,
nikdy si je také nepřipomínat.

stát na balkoně jako kapitán s pohledem upřeným do dálky,
zhluboka dýchat,

překročit zákaz
a stát se tak komplicem.

vymyslet si bratra
zemřít na zámku hluchotou.

zapomenout,
pokaždé vše
provždy:

paměť omezuje každé slovo, každé gesto,
je jako otupění.
Prvním pravidlem je odmítnout všechny zákony:
– sbalit si kufr
je jedno, zda jsme zapomněli zubní kartáček,
průkaz totožnosti,
hlavně
když nám nepláchne skvělý a mlčenlivý přítel.
Nerozbrečet se.

čelit každé nespravedlnosti
nebát se porvat, když je to třeba.

mlčet, když se chystá proces s otcem
donést mu do vězení pomeranče,
napsat mu jako svému synovi,
svrhnout

Republiku.

bubnovat prsty o hranu stolu, kde se cpe ten marnotratný
otec,

ne, ne, nelitujme ho,
zastavit (jediným) slovem lavinu obvinění: například
slovem *chirurgie*.
Operovat ten slovní přenos jako žluč.

(svoboda se získává již pootevřením víček, rozhodující však
je zubní pasta)

šetřit se zásobami vražd.

nezabýjet nic z toho, co stírá rozdíly.

Tančit, protože krev
To je svátek v rodícím se těle.

(zabíjíme v sobě jen to, co se nám podobá)

čekat v danou hodinu před vězením
s prázdnýma rukama,
rozhlížet se omládlýma očima.

zdržet se každého komentáře,
nevhodných poznámek.
sledovat osu narýsovanou mezi nohama
jednou provždy
přebytečnou.

Každý den se probouzet o něco dřív:

v noci už vůbec nespát
stát se prorokem uvnitř hodinek, ozubenou básní
nespát, neprobouzet se

rozříznout čas po diagonále
jíst už je to, co nabízejí přátelé
nechat si ukrást poslední sako,

ale
pronásledovat básníka,
který brání právo vlastníků
oslepit ho solí
skopnout ze schodů,

to je zákon č. 1.

(urážky postrádají genialitu)

Nenahrazovat otce,
nikdy,

odmítat si zahrávat s dialektikou, znepokojovat
Hegela, znepokojovat Marxe
(tak jako lid popravil krále, popraví
i dialektiku)
identita šmolkové nitě – bílé nitě,
přivstat si, pozorovat,
jak se probouzí den, sledovat kam se otáčí

2

Zabíjet,
tento čin, který překročil všechny oceány,
se šíří ze starého světa.

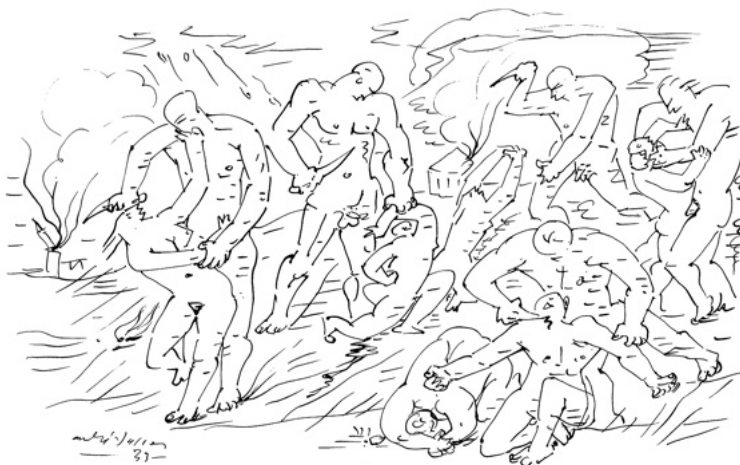
Každý sní
Jak znovu investovat první zločin do dalšího
podniku:
čtení stop.

Zašpinit tyto stránky,
roztrhat je jako banality
rošťáků z XXI. pařížského okresu.
Vyhodit z okna interpretovy uši.
Lidé se neshodnou.
Nepokrývají se obtisky.

Je třeba roztrhat plagiáty
Je to tak hnusný: končit/začínat atd.
Blázni nikdy neuznají začátek abecedy.
Ručičky na hodinkách se zastavily: zadržly se o číslice,
průhledné sochy proměnlivosti.
Zabírat doposud nespátné prostory jeden po druhém,
nechat se k nim unášet:
jazyk se podrobuje těmto přílivům.
Vzteky (například) nemá kosti,
a rozcuchá celá Řecka jejich lesů.
Ale kult vzteku se pohřbívá jako kostra
za svitu tří svíček: lítosti/smutku/zapomnění.

Vykašlal jsem se na tyto krásné záminky,
Jako na ušpiněný límec citů.
Ale nijak jsem se nepovznesl: Ne:

Viděl jsem
Jak se bortí zdi, jak se země propadá pod blesky nohou.
Všude jsem pociťoval, jak se země rozpouští v amnézii.
Zničil jsem spor všech sídel,
Chronologii výletů.

André Masson, z cyklu Masakry,
1933

André Masson, Sláva generála Franca, 1938

Vrhnul jsem se do „vrhnul jsem se“.

Pila triumfovala nad srpem,
ale porážka triumfovala nad triumfem.

Jsem démonologií bez démona.

Legendy, do nichž se stylizují, jsou pravé.

Přeháním, jak se dá:

Ale jaký zvolit ústup před útekem?

Ústup paprsku.

Rovnost má několik vrcholů, několik límců,
některé ulice jsou ucpané, jiné ne.

Vznešený motiv tuhne ve vodorovné poloze.

Mí současníci se potkávají v každém století,
utínají hlavu času.

všemu, co se zcela spontánně
uzavírá před světem.

Lidé jsou roztomilí,

jako bezcenné perly.

Vše vzniká v jazyce, mimo něj téměř nic.

Revoluce se připravují v koupelnách, když si

Člověk brousí starou břitvu.

Mezi pupkem a množstvím není žádné stěna.

Moralisti/mravokárci už přes dvacet století

Nic nevidí,

jejich boudy

jsou plné řetězů.

A už se do nich nevejde žádný pes.

K čemu jsou sirky,
když nebe hraje všemi odstíny ohně,

k čemu je modř nebe,
když oceán šplouchá na mořském břehu?

Kdo by se ještě opovažoval mluvit,
když tuny cenzury podpálily Alexandrijskou knihovnu?

Moc slova zničí přemíra smyslu.
Neposkytujeme zbraně nepříteli,
když napadáme to, co píšeme,
když rozhoupáváme status quo
na korbě vozu.

Není žádný nepřítel,
Ale čím dál víc výjimek.
Vznik mas začíná první nákazou.

Slast díky nábojům
Znovu vynalezla terč.

Organizace slasti

– bez nábojů –

ho rozstřílela.

Nikdo nemůže říct, že si je jistý jistotou
svého projektu.

To samé zbavuje vědu
posvátné povinnosti.

A věda se změní

Jako

Šum století.

Bude si hrát

Na to, že spáchá sebevraždu

A my se jí budeme smát jako na mši.

Nedužívá slova a věci

Se ještě obětují pro gramatiku,

Ale centrální desartikulace

(bez výboru)

revolucionizuje letecký most,
který odděluje já, ty, my, vy.

Jak tedy napsat manifest

aby nebyl anti-manifestem,
pravidla strategie – jaký je první
příznak duševního, sexuálního otřesu?
Náš zmatek představuje jedinou naději.
Nic neodráží.

Nestanoví žádná pravidla. Nikdy a nikde.

Jeho kličkování tvoří vesmír krásného Zarathustry,

Popelnice, bez nichž by nepřežily tři miliardy Kejkliřů.

Ó, proroku, rozkrok otázky,

Ó,

Jediná postava zapomnění

Všudypřítomná nula.

Ano všemu

Ano negaci.

Paříž 1974

Règles de stratégie, ze sbírky *Dégradation générale* [Celkové
chátrání], Editions Seghers, Paříž 1974,
pro *Analogon* vybral a přeložil Jan Gabriel

Stanisław
Ignacy
Witkiewicz

Nenasycenost

Věnováno památce Tadeusze
Micińskiego

[...] Školka

Pro Genezypa Kapena nastaly strašlivé časy. Utěšoval se jen tím, že stejné časy nastaly téměř pro každého. Ano, jen někteří se v tom, co se zdálo být posledním záchvěvem, ještě uměli chytit prchajícího ocásku života jak zvenčí, tak zevnitř – proti Genezypovi se vše spiklo. Ten trouba si neuvědomoval, že utkvěl v samém „zlatém“ jádru štěstí (zlatém ve smyslu červánků na podzimní obloze, zažloutlého osikového listu na slunci, lesku brouka dokonalého ve své formě), (neboť jak někdy zpíval při koupeli marchese Stampi:

„když nic tě nepálí a aniž bys bolest velkou měl,
nežehrej, že nejkruťší stihl tě úděl“),

uprostřed „dozrálého“ jádérka bobule, které puká dokonalostí barev na pozadí krystalické modři prostoru, bobule, kterou jiní možná jen lehce olízli a kterou on hlodal zevnitř jako tučný červ, spíše housenka, z níž se měl vylíhnout všemi barvami zářící motýl. Ale vylíhne se? Toť otázka. „Já, když jsem volil svůj osud, zvolil jsem si šílenství“ – mohl říci spolu s Micińským. A navíc se vše spiklo v jeden stroj, přesný ve své účelovosti, který ho k tomuto šílenství systematicky, nezadržitelně tlačil. Jakmile takové „psychopatisch angehauchtes Individuum“ „tombera dans un pareil engrenage“, je „vsjo propalo“. ¹ Ale vysvětluje to všechno takovému pitomci. Mládí – kdo bude schopen vyjádřit kouzlo tohoto bytí, které je jen ve vzpomínkách krásné tak, jak by mohlo být ve své aktualnosti, kdyby s ním nebyla spojena téměř huserlovská „Wesenszusammenhang“, ² hloupost.

Informace: země se proměnila v jednu obrovskou čekárnu s tak šíleným napětím potenciálů čekání, jaké nebylo nikdy v historii zaznamenáno. Snad jen Židé čekali na Mesiáše tak jako u nás všichni, a kdoví na co. Kromě až k idiotství zmechanizované práce každého občana ve sféře jeho působnosti bylo hlavním zaměstnáním takzvané „čekání o sobě a pro sebe“ – „die Erwartung an und für sich“. Dokonce i Syndikát

¹ Něm., fr., rus., zhruba ve významu: Jakmile takového psychopatické individuum upadne do podobného soukolí, vše je ztraceno. – Pozn. překl.

² Něm., bytostná souvislost. – Pozn. překl.

Nenasycenost, obálka polského vydání knihy z roku 1930 s kresbou autora

Národní Spásy – (jednou provždy S. N. S.) („Sdružení Nejzbabělejších Srabů“, jak říkávaly stíny bývalých komunistů) – automaticky fungoval nepochopitelným způsobem a ze strachu z odpovědnosti vše delegoval na budoucí, neznámé činy Kocmoluchoviče. Ten zase, jako vždy záhadný (nikdo nevěděl, na čí straně stojí, a nikdo se po tom neodvážil pátrat) – valil všechnu svou neuvěřitelnou energii do organizace armády a připravoval ji na činy, které nikdo nedovedl předjímat. Koho bude chtít, nebo spíše koho se uráčí zabít, nikdo nevěděl, ani on sám – byl tajemný jak pro sebe, tak pro ostatní – a možná ještě víc –, v tom byla jeho síla. Nevědět, co člověk chce, bylo v té době vševědoucejší a přebujelější introspekce těžší než to vědět.

Moskva byla dobytá. Mezi Polskem a čínským nápirem se nacházel pás „nárazníkových“ či „náhradníkových“ velkoknížectví: litevského, běloruského a ukrajinského, v nichž panoval nepopsatelný a zcela nezajímavý chaos. Je známo, jak takový chaos vypadá (zajímavý je jen pro ty, kdo jsou v něm – zvnějšku není v žádném ohledu zajímavý, kromě toho, „co

Stanisław Ignacy Witkiewicz,
Bitva, kolem roku 1930

z něj vzejde", a opět, o tom se nikdy nic nedá říci předem). – Tak tedy: a) takzvané přetahování vzájemně se masakrujících band v různých podobách, b) problém, jaké přesvědčení mít v daný den v dané záležitosti, a c) otázka žrádla – toť vše. Zbytek – vztahy mezi pohlavími, metafyzika a atmosféra – zůstává beze změny. Vyprávět o tom hubou nebo perem je nudné až k zblblí. Všechna velkoknižata (i kyjevský Nikifor Bialosielski) už byla v Polsku a od rána do večera podkuřovala S.-N.-S., který si ve vrcholné hrůze nadělával do kalhot. Docházelo k odklonům do neurčité sféry programové „Erwartungspolitik“. ³ Došlo dokonce k pokusu založit stranu „Čistých Vyčkávatelů“. Ale Kocmoluchovič tomu rychle udělal přítrž: neměl rád neurčité věci – představovaly pro něj konkurenci. Z Rumunska zaplaveného Čínou nepřicházely žádné zprávy. Na tom nesejde. Dál už ty žluté opice, jak se říkalo skoro zlostně, nepostupovaly. Nevědělo se, že tento stav má trvat mnohem déle, než se čekalo. V celé zemi se vlastně cítil dobře jen Kocmoluchovič – (to byl nepochybně jeho perihel) – a snad i jeho nejbližší okolí –, i když to trošičku hůř. Při znalosti jeho neutuchající odvahy ho nikdo nemohl obvinít z osobní zbabělosti, ale přesto se v některých kruzích „řinčitelů šavličkami“ s divokým strachem polohlasem šeptalo, že by měl přesto udeřit první, než se Číňanům podaří zorganizovat Rusko po svém. Mezitím se v této jediné zemi na zeměkouli, v níž bylo možné někoho překvapit, děly podivné věci. V důsledku „všelidového“ zákazu používat ve válce plyn a letadla (to první bylo v podobě takzvaných „psychických plynů“ používáno ve vnitřních válkách, to druhé jen jako komunikační prostředek), tedy v důsledku tohoto zákazu, který vydala všemocná Liga na obranu racionální války (se sídlem) v Caracasu ve Venezuele a kterého se naprosto striktně drželi také Číňané (díky Konfuciovi jediní gentlemani na naší planetě), byl chemický a letecký průmysl v naprostém útlumu,

cvičili jsme u nás prakticky jen pěchotu, a jezdeckto – tu mateřskou zbraň generála kvartýrmistra –, i to však bylo lehce zanedbáváno. Armáda byla v důsledku stále většího tlaku na všech úrovních automatizována. Vojenské přehlídky zabíraly téměř polovinu času, který byl dříve věnován taktickým cvičením. Člověk si vzpomněl na carské časy ruské gardy. Počet důstojníků nepoměrně vzrostl – na každých pět vojáků už připadal jeden důstojník – a počet důstojnických škol se neustále zvyšoval. Pacifisté spočítali, že jen energie vynaložená na salutování šla do milionů ergů denně, zejména když byl zrušen systém dvou prstů jako příliš neucitlivý – salutovalo se celou tlapou, jak se slušelo. Defajdisté, jak se francouzskou polštinou říkalo „defaite'istům“, se plazili bokem jako plazi a jen si šeptali obłudné zprávy. Parlament nefungoval, rozpočet nebyl přesně znám nikomu. Dokonce si začali šuškat cosi o „tajné čínské půjčky“. Ale redaktor novin, který jen přibližně něco takového napsal, byl po velmi krátkém procesu rozstřílen (jako příklad) – (existuje snad z hlediska tohoto rozstříleného něco strašnějšího?) – a našeptávači přestali našeptávat – a bylo ticho po pěšině. Situace byla tak podivná, že se nejstarší lidé chytali za hlavu – ale hned přestali –, protože proč vlastně? Všeobecná láska a soulad se v polovině dubna náhle změnily ve všeobecnou vzájemnou nedůvěru starých časů. Mocný katalyzátor na Východě rozštěpil a ionizoval nestálé, výbušné vnitřní vztahy svým kolosálním napěťovým polem a napětí bylo prý už cítit i v Německu. Šířil se pocit, že jsou do toho zapleteny cizí síly, ale kde je jejich styčný bod, to nikdo nemohl zjistit, protože někteří lidé uměli mlčet lépe než ryby, a ti, kdo by se rádi něco dozvěděli, nemohli – neměli k dispozici mučící donucovací prostředky. Nikdo nedokázal pochopit, jak mohou takové stavy, vztahy, názory a instituce existovat tvář v tvář prstenci sovětských republik obepínajících naši ubohou zemi s výpadkovkou na donedávna bělogvardějské Rusko. A s těmi, kdo projevíli snahu tuto záhadu rozlousknout, bylo naloženo tak, že i ti nejodvážnější,

³ Něm., politika vyčkávání. – Pozn. překl.

když to uviděli, ztratili zájem a kuráž. Jak totiž věděl každý: od 1. dubna bylo mučení na denním pořádku. Ale mluvit o něm znamenalo totéž jako být už dávno umučen. A tak se naučili mlčet i ti největší mluvkové, běžně po kolena v drbech, a také ti nejsmradlavější, nejneumytější rypáci – mlčel totiž dokonce i tisk. [...]

Bitva a její důsledky

Genezyp obešel tmavý roh a uviděl, že celá zadní část budovy hoří ve všech oknech, že je osvětlena „a giorno“ (jak s oblibou říkávala hraběnka-babička), i když ve skutečnosti se vlastně rozednívalo. (V důsledku zakrytí bočními křídly, situovanými pravoúhle k hlavní budově, to nebylo zepředu vidět – důležitý detail!) Pln divokého bojového zápalu (v tu chvíli byl zcela zautomatizovaným hovadem, jen nad „čelíčkem“ mu plála hvězda bezejmenných ideálů, jako té dámy na Grottgrových kresbách) se mladý junker (v žádném případě ne muž) vrhl po schodech a spěchal ke své jednotce. Tváře, zejména starších mužů, byly většinou bledé, oči kalné a sklíčené. Jen na několika mladších čumáčích bylo vidět stejně otupělé nadšení jako u malého Zypa. Jiné by to bylo, kdyby hrál orchestr a byl přítomen sám Velký Kocmoluchovič. Marrná sláva – nemůže být přece všude. Oč jednodušší z hlediska osobnostního působení byly dřívější bitvy.

Když se hlásil službu konajícímu důstojníkovi, ten reagoval klidně:

– Kdybyste se opozdil ještě o půl hodiny, šel byste k vojenskému soudu. Takhle skončíte ve vazbě.

– Já jsem ten rozkaz nedostal. Moje sestra onemocněla velmi těžkou angínou. Byl jsem u ní celou noc. – Tato slova, bezmála první oficiální lži v jeho životě, rozkvetla jako bledé orchideje na obludné (Bůh chraň) hromadě svinstva celé minulosti. Na vrcholu tohoto smetiště ležela mrtvola s kladivem

v hlavě. Malý Zyp tento obraz rychle zapudil. Hlas z jiného světa, toho jakoby-reálného, mluvil dále:

– Nevymlouvejte se. Ve večerním rozkaze, který vám unikl, když jste se svévolně vzdálil před devátou hodinou, stálo černé na bílém, že všichni junkeři přespávají v budově školy.

– Myslíte, pane poručíku... –

– Já nic nemyslím. Prosím, na místo," řekl mladík (Wasiukiewicz) tak chladně (ale chladně-jedovatě-nestydatě), že se Genzyp, celý vnitřně rozpálený, a planoucí dokonce i na tvářích „svatým“ ohněm mladického dobrodružství a touhou spíš lovit než vraždit (toho měl zatím dost), proměnil v hromádku stagnujícího válečného železa, skoro ve šrot, dobrý do tábora, do nemocnice nebo do kuchyně, ale ne na frontu! Takhle byla pro něj důležitá chvíle promarněna hloupými formalitami. Přesto měl z celého toho „dobrodružství“ přímo pekelnou radost. Ideologická stránka boje ho v tu chvíli vůbec nezajímala – zaměstnávaly ho jen osobní důsledky, a smrt jako by vůbec neexistovala. Je to ten nejhloupější stav na světě, tak příznivý pro jakékoliv „válečné výkony“ na nižších stupních vojenské hierarchie. Zdálo se mu, že mrtvola neznámého vousáče do této krvavé rvačky beze stopy prosákne, resorbuje se, vetře se do kůže nadcházejících událostí, jejichž smysl přes všechny své předchozí úvahy nyní vůbec nechápal.

Zdálky znovu zarachotil kulomet, pak se z větších blízkosti ozvaly jednotlivé výstřely z pušky a něco jako vzdálený, vzdálený křik davu. V zástupech se tiše hovořilo o tom, že akce bude probíhat v pěší formaci. O koních se zatím nemluvalo. Všichni, s výjimkou jízlivých koňských cirkusáků, byli rádi – jízda po mokřích „kočičích hlavách“ – a asfaltu! – v žádném normálním kavaleristovi taková vyhlídka nebudila úsměv.

– Pozor! – dvojstup zamrzl. – Vpravo hled! Po dvojicích, pochodem vchod! – zazněl povel. Genzyp poznal Wolodyjowiczův hlas – (zpoza sloupů ho neviděl). Takže to bude on,

Stanisław Ignacy Witkiewicz,
Kompozice Zelené oko, 1918

kdo bude velet útvaru – tento jeho hlavní „nepřítel“ při výcviku, mezi důstojníky. To je ale směla! Avšak přesto se tlačil kupředu s takovou silou, až se mu na okamžik zdálo, že už je tam, kde se otupělý lidský dobytek navzájem masakruje, aby se jinému dobytku jednou vedlo o něco lépe. Ideje! Bože – jaké to byly šťastné časy, když se nad podobnými jatkami skutečně vznášely ideje – teď nikdo nevěděl nic. Všechny pochybnosti praskly jako napjaté kšandy – cosi v jeho nitru splasklo a osobní vůle ustoupila pocitu naprosté setrvačnosti vlastního já – jen svalový systém, kterému vládl vražedný vnitřní dráb, se napjal jako převod stroje uvedeného do chodu vzdáleným centrem sil. V lehké prázdné hlavě se vznášely obrazy: svobodné, bez příčiny, dematerializované. Genezyp cítil svou hlavu jako něco vydutého, jako propast, a nad ní tato fantasmata jako světlí motýli na slunci. [...]

Celý dřívější svět se svými tajemstvími a zázraky se nyní jevil jako nebezpečný a únavný chaos, plný rozkošných skrýší, ale i špinavých nástrah; neznámých možností, ale i trýzně z rozpolcenosti a z ní plynoucích reálných nesnází. Příklad: příhoda s plukovníkem – malý Zyp už o žádné takové „zážitky“ nestál, a jak ovládat něco, co se děje samo od sebe, bez jakéhokoli přispění řídicích aparátů? (Pilulky měl u sebe – to jediné bylo jisté.) Celá přítomnost (snad kromě například takovýchto vnitrozemních společenských nepokojů nebo daleké čínské zdi – to byla tajemství druhého stupně) byla jiskřivě-jasná, prostá, přinejmenším z vnitřního hlediska zcela bezpečná – žádné skrýše, v nichž by číhali nepřátelé-dvojníci, ale ani žádná takzvaná „půvabná zákoutí“, do nichž by člověk otrávený realitou mohl kdykoli utéct. Ale hlavně to byla nuda – nuda jako blázen, jako chronická kapavka, jako klasické umění, jako materialistická filozofie, jako všeobecná dobrota všech ke všem. A nebýt té bitvy, jakoby objednané přímo na to ráno, není jasné, jak by to ještě vypadalo – možná by došlo i na sebevraždu. Jedinou jiskřičkou tajemství vyššího řádu bylo nové náboženství. Toho se, jakožto „poslední bříty“, chytili téměř všichni s pocitem, že za ním už nezbyvá vůbec nic než vědecká organizace práce. A pro některé to bylo velmi málo. Trpěli zejména ti, kterým byly od dětství do mozku pumpovány vznešené a bledé ideály a pak jim bylo ve jménu těchto ideálů nařizováno, aby se stali nemyslicími stroji. Jak je to možné – fuji! [...]

Kdesi daleko za městem se ozval mohutný výstřel z děla. Byla v tom podobná hrůza jako při bouři blížící se z dálky – ale tam byla rozptýlena v přírodě, tady byla zhuštěná lidsky, v konkrétním bodě, kterým mohlo být břicho posluchače – jinak se to nedá vyjádřit – polidštěný živel. Genezyp se celý proměnil ve sluch – zdálo se mu, že má uši jako netopýr. Koneckonců šlo o skutečnou bitvu, jakkoli prašivé byly podmínky, v nichž se odehrávala. Člověk ji musel prožít co nejdůvěrněji, už jen proto, aby si na ni mohl později udělat názor a adekvátně o ní vyprávět. Především bylo nutné si dobře zapamatovat všechny zvuky. Navzdory dlouhé drezuře

se Genezypovi, budoucímu důstojníkovi, nepodařilo získat sebemenší zájem o techniku boje – jakožto taktický problém ho vůbec nezajímala. Kdyby tak mohl v tuto chvíli velet divizi, všechno by bylo úplně jiné. Ale navzdory jeho titánskému úsilí byl zmatek ve věcech tak velký, že malý Zyp už nikdy později nedokázal rekonstruovat všechny dojmy v jejich původních vzájemných vztazích. Uplynulá noc, stejně jako tento neúprosně začínající den, byly ve vztahu k toku času vícerozměrné – nedaly se zcela a adekvátním způsobem vtěsnat do běžných forem sloužících k zachycování dřívějších jevů. Jedno bylo jisté: noc prosakovala do právě prožívaného rána jako nějaký odporný sekret do blahodárné houby – bledla a řídla čím dál víc.

Navzdory všem „nepřesnostem v provedení“ uplynulých událostí však Genezyp první bzučení kulek přivítal s přímo nelidskou radostí. Konečně! (Být „ostřelován“ byl sen všech mladých junkerů. Samozřejmě že jatka en règle⁴ se zákopy, tanky a hurónskou dělostřeleckou palbou by byla lepší. Ale pořád je to lepší než nic.) Zato zvuk kulek dopadajících na zdi činžáků za nimi už byl příjemný mnohem méně. Nadšení trvalo příliš krátce. Kdyby bylo ještě možné přejít hned do útoku na nože, to by bylo skvělé. Ale ne – zastavili se tu pod palbou zcela nesmyslně (vojákům se většinou zdá nesmyslné všechno, co dělají velitelé), když zpoza nijak báječných činžáků na Dziemborově náměstí vykukoval pošmourný letní den, obyčejný jako mytí a holení, oděný do potrhanych a jako šedé plachty opotřebovaných, přízračně obyčejných mraků. „Všechno jde příliš rychle, všechno končí v jakémsi krátkém výboji a vlastně není na nic čas,“ – pomyslel si Genezyp s lítostí v přestávce mezi palbou. Ach – kdyby to tak šlo promyslet „odshora dolů“, povznést se nad to a jako s vlastním majetkem v útrobách s tím uhánět dál, ať už kamkoliv. Nekalá iluze. Bitva mu proklouzávala mezi prsty, stejně neuchopitelná jako divoké hudební harmonie v nějaké Tengierově skladbě. Řada nesmyslných situací a činů bez jakékoli kompozice, a co hůř, bez jakéhokoli půvabu. Jen občas vytrysklo vnitřní světlo a svět se na nepatrný okamžik rozzářil jako blesk, v krásě konečného pochopení, a pak zase hasl, nořil se do samého extraktu všednosti, což bylo umocněno tím, že ona všednost byla z určitého úhlu pohledu (například ranní káva, poklidné cvičení, erotické zážitky) neuvěřitelně neobvyklá, neztrácející nic ze šedi a nudy, s nimiž se daly srovnávat posádkové předpisy. Nyní ležel malý Zyp za jedním ze sloupků balustrády, která obklopovala malý plácek uprostřed náměstí. To místo, obvykle až bolestně ploché, v detailech ani trochu zajímavé, teď působilo jako terén plný kopců a údolí, tajemný na pozadí v teřiny na vteřinu neznámého osudu a nezměrně, nevýslovně významný – jako zářný příklad z lekcí taktiky pro pěšáky. To vše však bylo potenciální – nebyl vydán rozkaz ke střelbě –, nečinnost prodlužovala čas zdánlivě až na hranici věčnosti. Bylo stále jasněji a jasněji, čím dál nezáživněji. „Hloupost“ této bitvy už zase odňala životu veškeré kouzlo. [...]

⁴ Fr., řádná. – Pozn. překl.

Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Kácení lesa – Boj*, 1921–1922

Jinak je tomu u důstojníků velících vyšším bojovým jednotkám. „Réfléchir et puis exécuter – voilà la guerre”⁵ – vzpomněl si na Lebacovu větu vyřčenou při jedné z jeho návštěv školy. Ani na jedno, ani na druhé zde nebyl prostor. Co by se dalo vymyslet v takovém „spěchu”, vleže na bříše za sloupem na ponurém, hloupém (nutně) městském náměstí, a co by se dalo za těchto podmínek vykonat? Nebylo na co a na koho střílet. Ti druzí začali znovu „pálit” a kulky znovu „kvílely” a tupě narážely do zdí domů a kmenů stromů za nimi. Nesmyslnost byla čím dál tím strašnější a kolem tvrdého jádra „hrdinství” začala pomalu kroužit myšlenka, hbitá jako šidélko, že za chvíli to všechno může být pryč (nebo se může někde v těle objevit nějaká zuřivě bolestivá díra), protože koneckonců podle počtu pravděpodobnosti se jeden z těch pitomců trefit musí. [...]

Genezypa už zachvátil zcela bezhlavý vztek. Vyrázil jako posedlý a stejně tak i všichni ostatní. Jistě si mysleli totéž co on, a teď se po hlavě vrhali za Węborkem, který jako by se řtil krupobitím kulek. Ale kulomety mířily příliš vysoko a junkeři se bez ztráty jediného muže dostali na terasu kavárny. Začal boj zblízka – protivníci, nešťastní pitomci z bratrského osmač-

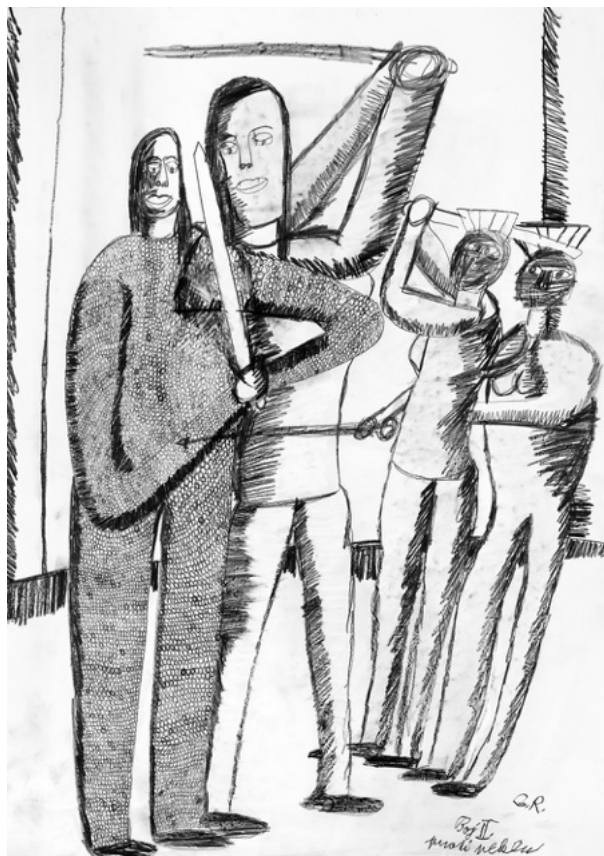
tyřicátého pluku, ze strachu hromadně vyrazili vpřed dveřmi kavárny a narazili na dvojstup junkerů, kteří se mezi tím zformovali na křídlech. Byla to strašlivá řež. Někdo (možná „vlastní”) Genezypa zasáhl pažbou do holeně. Na pozadí pekelné bolesti dosáhla nesmyslnost toho, co se dělo, neuvěřitelné intenzity a zezvířečnění spolu s ní zesílilo až k téměř sexuální rozkoši – (protože, řečeno na rovinu, bez falešných manýrů, existuje dokonalejší důkaz šoku než právě toto?). Obecně vzato, nikdo už nevěděl, co, kde, jak a proč – především proč. Ale zděšení a strach – jedněch z druhých navzájem a všech ze šedivého přízraku vojenské disciplíny – je, jakmile v nich byly jednou probuzeny, s beznadějnou urputností hnaly dál na ohavná jatka. O „idejích” nemohla být řeč – ty jsou užitečné na velitelstvích a v tajných výborech, ale ne tady, a i tam byly někdy pochybné v těchto strašlivých dobách zbavených všech barev. Většinou tu byla jen nevýrazná kaše, dávno přežvýkaná a vyplivnutá předky: bílá, pilinová, bez chuti a vůně. Někteří v ní však viděli poslední záchranu svých životních „stimulantů”. A právě proto se ti pitomci v tento hnusný den masakrovali na ulicích ospalého města, sraženého ve vlastní omáčce. [...]

Nienasycenie, Dom Książki Polskiej Spółka Akcyjna, Varšava
1930, II. část „Šílenství”, fragmenty,
pro Analogon vybral a přeložil Ondřej Krochmalný

⁵ Fr.: Premýšlet a poté konat – toť válka. – Pozn. překl.

Jaromír
Typl

Bitevní plány George Radojčiče

Boj II – Proti Peklu, 2022

Válečné střety na kresbách a obrazech George Radojčiče mohou něčím připomenout proslulý renesanční obraz Albrechta Altdorfera *Bitva u Issu aneb Vítězství Alexandra Velikého*, pokud by ovšem byl zjednodušen pouze na to, co na něm nejvíc upoutává: na nedohlednou zježenou dálavu plnou bodců a přileb.

Radojčič se narodil v roce 1987 v Sarajevu, od dětství žije v Praze a v roce 2018 začal pravidelně docházet do Ateliéru radostné tvorby na Letné. Jako autor art brut o sobě ale už předtím dal vědět na několika samostatných výstavách, kde se objevily mimo jiné právě obrazy různých válek. A toto téma se Radojčičovi s novou naléhavostí vrátilo po napadení Ukrajiny v únoru 2022.

Pod rukama mu vznikají plochy hustě zaplněné řadami koleček nebo černých bodů, ze kterých často trčí něco jako bodliny. Míří našikmo, útočně, proti nepříteli, a někdy je dokonce doplňují i výrazné šipky. Pro Radojčiče jsou to bitevní plány, které zachycují velké armády nebo loďstva z námořních bojů. Zvlášť ho přitahují války starověkých říší, nepochybně pod vlivem filmů s velkole-

pými bitevními scénami, ale podobně prožívá i střety dobra a zla ze světa mýtů nebo tolkienovských ság. Při pohledu shora nebo z dalekého odstupu ovšem vidíme jen nepřehlednou válečnou vřavu, ve které je skoro nemožné rozeznat od sebe obě znepřátelené strany. Výboje makedonských vojsk, námořní bitvy Řeků a Římanů, ale třeba i nebeské bitvy se vzbouřenými anděly – to všechno Radojčič zobrazuje už jen v abstraktních rytmech, jako by se nořil do výtvarné meditace, a pokoušel se tak zpracovat konflikty, které jsou pro něj těžko únosné.

Když měl v říjnu 2022 zvolit název pro svou výstavu v galerii Art brut Praha, bez zaváhání navrhl „bitvy o velkou lásku“. Díky takovému úhlu pohledu se nad děsivě neosobními vojsky daří zase rozeznat velké postavy. Nejen ty, kvůli nimž se válka strhla – jak nepomyslet na krásnou Helenu –, ale i ty, které mají moc z válečnické zaslepenosti zase vyvádět zpátky.

Psáno pro Analogon, listopad 2023

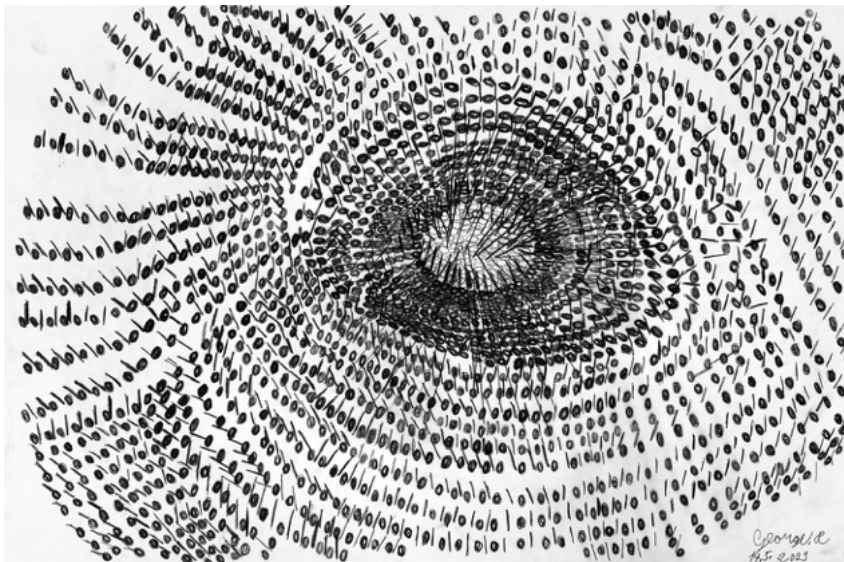

Bitva 03, 2022

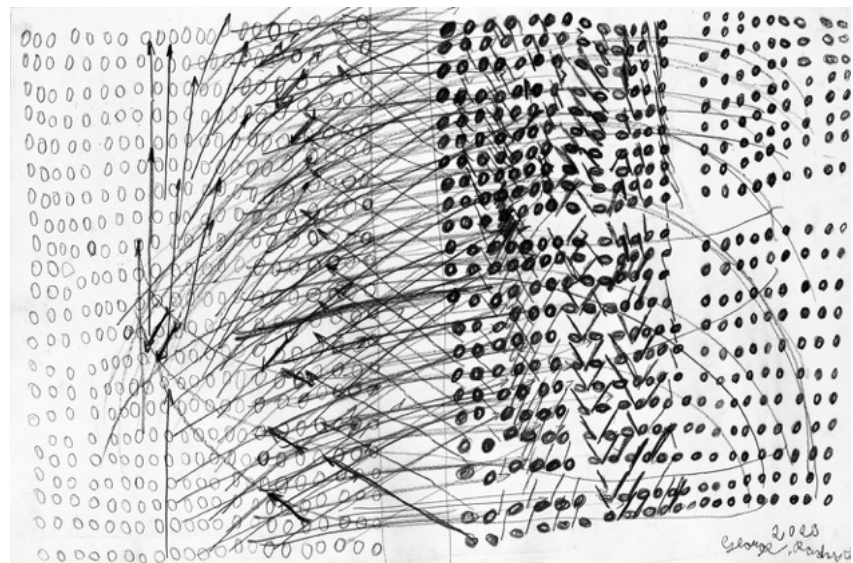
Radojčič 15,???

Bitva, 2023

Bitva 2, 2023

Claude
Pélieu

HI FI

ROUTE 66

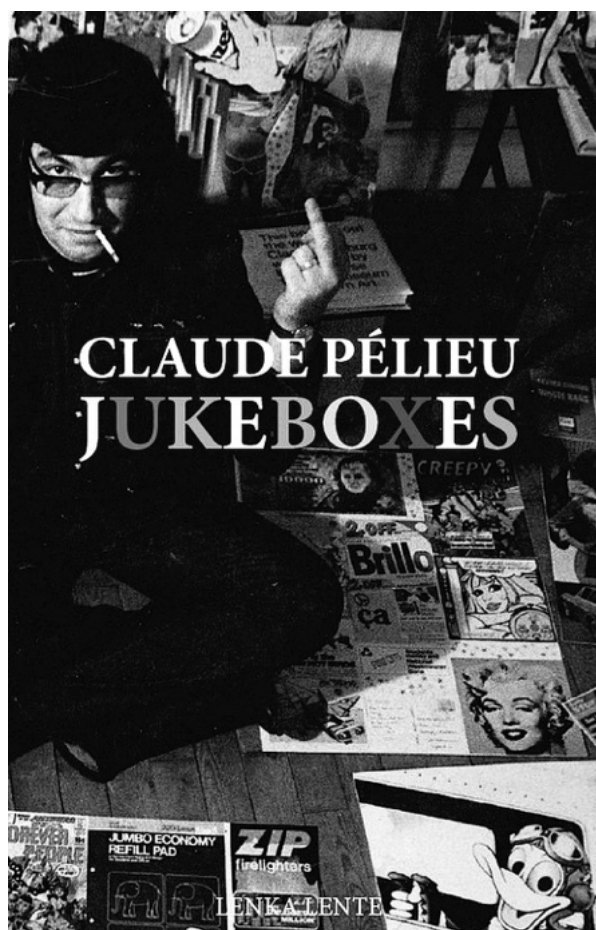
Mary Beach

Claude Pélieu (20. 12. 1934 – 24. 12. 2002), francouzský básník, překladatel a výtvarník. V roce 1963 se přestěhoval do Spojených států, kde strávil většinu života. Zde se sblížil s představiteli beat generation Ferlinghettim, Ginsbergem či Burroughsem aj. Ovlivněn surrealismem a lettrismem je považován za jediného francouzského beatnického básníka.

[...] bitevní pole prstů osvětlené modrou ampulí –
nezaslechli jsme slova z ulice –
kmeny se opět našly – Demokracie, Elektronika,
Woodstock, Národ, akty se pohybují s magickými
slovy –
Kapitola zapomnění na konci noci,
gesto obnovené tichem,
ticho se rozléhá v křivých ulicích – & živí lidé jsou
uvažení –
Vlčí mák mizí jako stromy –
Rosnatka se pochechtává, Hippies, Dada Rockeři,
avantgardy zeleniny mávají šedým praporem
neštěstí – & na těchto slzách deštníku noci
se zavírá jako chronometr ticha.

Oblak marihuany se vznáší nad těmito
živoucími květinami – jdeme prolomit Historii.
& cigareta-klišé Madison-Avenue – &
nahé rty – & třísky staré kultury –
Na této úrovni si již nemáme co říct:
SPLACHOVACÍ ZÁCHOD DOBY VÁS ZDRAVÍ!

Daleko od Vietnamu – rudá slova – drobky –
záškuby – nervy praskají jako kulky,
& elektřina zpívá v tomto zvláštním vydání –
Vlahý dech zombií oživuje monstra,
Slaboch & Smrt líčí tvář světa –
Lakonické novinky – váleční dopisovatelé
– & na plátně nesnesitelné pohledy.
Gongy násilí vyzvánějí po každém
obchodním oznámení – & objevuje se smích – nervózní
nemocný kovový smích – jedinečná kůže
člověka je zapálená!
& v zápachu mršiny se mísí odér
voňavek & pleťových vod, syntetický zápach

Obálka nového vydání sbírky Claude Pélieua Jukeboxes s využitím fotografického portrétu autora ze sedmdesátých let, 2020

zaplavuje vůně kuchyní – & Divák
přivírá oči – usrkává svůj koktejl – za každou cenu
chce prožít svou smrt a je mu jedno jak,
když se láduje masem & hovnem –
(ostatně nechápe, že není, co
pochopit) & ztrácí se neustále v
pohybu iluze –
ve vybledlých stokách města-světla – v polích
lejn čistého předměstí –
Žijeme v prehistorii postlogiky – kdo to
mluví? Vy? Já? Nikdo? – nehybné vášně
pohlavních nádorů –
pleť mrtvých skřípe & hnije –
pleť mrtvých naroubovaná na mentální svetr.

Sázky jsou uzavřeny, říká přesycený hlupák, šilhavý panák, Yes Man – půda je kontaminovaná & fanatici pera to vědí – ti to domestikovaní roboti se baví, plodí, konzumují, podřizují se & podělávají – zavřeme tedy oči – drápy měšťácké morálky ovládají nejčistší výkřiky –
 visíme na rtech oprávněných výmluv,
 jaký to má však význam pro ty, kdož již zemřeli?
 A opakuji, že ve Francii nejsou žádní básníci – ať se vám to líbí či ne – a pokud snad nějací existují (pravda, znal jsem je velmi mladé) nemají právo promluvit –
 Soumravné hry Velkého Kapitálu & jeho velká fosforeskující kopyta financují avantgardu debilů.
 Je třeba se vrátit k sobě samému říká člověk – trup s očima dýměj – přerušili jsme tedy všechna vysílání,
 oddělili komiksy & plakáty – pak jsme pomíchali stopy & podpálily obrazovky
 & odhalili údajné poslíčky provinční avantgardy, neboť vzrušení člověka se rozplynula.

Všechny kulturní supermarkety vysílají dobré slovo;
 dobré slovo ze Svazu Sovětských Spisovatelů
 dobré slovo Rockefellerova,

Claude Pélieu, koláže z postavantgardní revue *Bulletin from Nothing* č. 2, 1965

dobré slovo Mariaca Caua Aragona
 dobré slovo KKK & Vatikánu
 dobré slovo Maa La Tronche
 pak oheň – barikády – sebeobrana –
 nečekanými překážkami se staly elektrické kytary,
 díky nim existujeme, kam až oko dohlédne.
 (Ale pokračování známe) – MALÁ SLIZKÁ SBÍRKA,
 KTEROU ROZDÁVÁ SLABOCH & SMRT –
 VŠECHNA OKNA BYTÍ
 CHRLI OHEŇ! – (proti výtoku instinktů,
 rakovině-náboženství) někteří zabíjejí
 jen aby překonali úzkost – proklínání za deště
 železa & ohně,
 pýcha vzdělaného člověka, oplzlost civilizované
 květiny & křik dětí, které mají napalmem
 přiskvažené ruce k tělu dosahují tohoto
 paroxysmu,
 & konzumní společnost & Kapitalismus
 rozdávají pouze Smrt!
 defolianty popohánějí kola
 křesťanského Západu,
 spadlé listí šeptá tajný rýžový
 příběh, tajný příběh národa vytrženého
 ze života, jako tolik jiných navštívených monstry –
 v hodinách války & represe
 střídá ticho, naprosté ticho, klid hřbitovů –
 & přízraky tančí v ulicích Saigonu,
 toxické plyny cirkulují,
 počítače dělají svou práci,
 příroda se nechala dobrovolně zohyzdit & dřepící davy,
 intoxikované, manipulované televizí aplaudují,
 elektronika falšuje nespavost ještě
 mladých lidí otupených nenávistí neznalostí
 bídou strachem & válkou –
 BILÝ OKRAJ NEVINNOSTI JE
 RUDÝ!

Rudý jako krev *look*, kterou ostříkují americké bombardéry,
 NAPALMOVANÉ VĚDOMÍ!
 Radary. Policie, detektory zvuků & obrazů
 – propagandy chladná & teplá tranzistorová rádia –
 vězení, tábory – & stranou od Počítače, se chovají
 jako heroin – žije ve vaší krvi & falešné, nesmazatelné stopy
 se oplodňují na celý život.
 Pinkville, Son May, Cook City, Praha, Chicago,
 Paříž, Tokio, Mexiko City, Varšava, Moskva, Peking,
 Havana, Manila, Káhira, Jeruzalém, Káhira (Illinois)
 Blackville, Atény, Londonderry –
 šašci otroci & diváci ozbrojení až
 po zuby,
 cestování mimozemšťanů v čase & prostoru
 – knižní poesie neexistuje, poesie
 je na ulici, byla – na ulici vašich očí,

Bulletin from Nothing 2, Claude Pelieu Item 23 of 30

sexuální energie, dechberoucí halucinační derivate
 — nedávné události to dokládají rozžhaveným železem,
 Chicago & Woodstock otřáslou plastickou
 Amerikou — holé lebký ukřižovaly křišťálový
 úsvit v Berkeley — mračna smrtelného plynu
 pod hlavicí Jin & Jang.
 Jasně oči superbombardérů podporují tyto
 světelné osy, Paprsek Smrti —
 šílené fresky se otáčejí s velkým světlym zábleskem
 & tmavá obloha je negativem spálené & zničené
 země.
 Naše výkřiky jsou nepravidelné; džungle zdí &
 rozkládajícího
 se masa — nepopsatelné bolesti, jen stěží postupujeme
 o pár kroků vpřed mávající svými pahýly — apokalyptické
 pověsti,
 živelná hoření — Joyce Mansourová si nabila revolver,
 & její masky pískají — hnusné fámy
 nás spojují — jsme poslední
 provazolezci.
 Zakousněte tu Karmu — sexuální energie se přeměňuje
 ve frustraci (masturbační představy & slova
 — viry) — rituální příznaky zápasí v agonii se smrtí
 v popelnici Západu,
 podobají se utrženým květinám — nervům,
 skvostným vandalům, umělcům & anarchistům —
 & selhávající řeči!
 FESTIVAL ŽIVOTA — FUCKNAM!

Zkrvavený & pobledlý vyvstáváš z oloupené podstaty
 svého mládí — topíš se — získáváš zkušenosti & stále
 nic neznáš,
 & pokud znáš, tak nerozumíš — & pokud se domníváš
 že jsi hloupější než příroda,
 už to nevydržíš, dusíš se — špek
 již pojídá tvůj obličej, ó, Soma Vista — MRTVÉ
 TĚLO HISTORIE LŽE!
 Mastné skvrny tě posilují,
 jsi ten, kdo PŘEŽIL — konvertita — bylo by
 jednodušší odřít podezřelé pohledy,
 vyprávět příběhy, hrát s praštěným lemem
 na sex — zachytit v letu lehkost
 avantgard opožděných opisovačů — pak velký
 pohyb světla — sex skončil v dojemnosti,
 policejní minuty dusí svět — policejní
 stát ztělesňuje zhovadilost — & smích v
 této kleci se zajíká,
 & těla se oblékají do svých rób z mlhy
 SMRT JE ZDE, NA ROHU TĚCHTO DVOU ULIC,
 SMRT SI UŽIVÁ NEURČITÉHO GESTA,
 SMRT KULHÁ S UKECANÝM ORGASMEM —

Astronauti jsou hluchí, brázdí nepředvídatelnou
 oblohu jako vojáci, jako technici & modlí
 se k mrtvému bohu —
 čistící syntax & mystické měďáky —
 rybnaté oči mé generace přepracovávají
 prózu na kýčání, to je konec — ATOMOVÁ
 KAVALERIE V PRDELI BOHA!
 & starci mávají svými pohlavními pahýly!
 Utřete si ruce, evakujte děti ze světa —
 děti vědí, že je vše ztraceno.
 V rozcuchané mlze zavařenina úsvitu
 se sráží jako sperma,
 lovec pohlaví je naráz odborníkem,
 opusťte ty hlubiny!
 pohleďte na slunce!
 Zakrnělé svaly vykřikují něco o své nevinosti —
 vředy explodují — víme, že je vše ztraceno,
 PANTY DOBY VÁS UCTIVĚ ZDRAVÍ!

Těžkosti křeče [...] gumuji [...] & zmodralé
 rty Mlžné víly pohlucují ticho [...]
 fosforeskující rozvaliny — roboti postupují vpřed —
 slimáci, groteskní figuríny, prasata, klauni
 zbavení prostaty, zubů-orgasmů, jejich oči
 bloudí mezi dvěma Vesmíry —
 [...] odcházíme z tohoto světa, neboť vaše
 úplatné oči lemují nahotu — neboť
 peklo existuje v klíčové dírci —

MANTRA ROCKU NA JINDY:

hebkost Oceánu lhala sirénám,
korunní plátky Větru podepsaly obecnou smlouvu –
dav/nenávist – květiny ze Supermarketů – nenávist,
kterou

dobře známe,

nenávisť, která vám navždy zatemnila oči –

Požár v poklopcích osvětluje zasmušilost

hračky – & Automatický pilot sní o svém těle
ve výšce 20 000 metrů

& siluety natahují své xeroxo-kaučukové paže,

Jouffroy říkal, že se nikdy nenaučí na flétnu –

Vybírají několik kosmonautů &

atomizují Planetu – začínají znovu od začátku, jako ve špatném vědeckofantastickém románu –

Krédo Křupana, Rekviem Na Jindy

– Smrt nás spojuje.

Odhazuje řasy do větru, protože nejsme schopní vidět se

v monstrech,

zíváme unisono se zvláštními efekty

Hollywoodu – lamentujeme na pohled,

& rámus myčky dolary, stírají

pravdu – Princ Uretra hledí na hvězdy

skrz svůj prezervativ zdobený květy.

Modrý Meteor vám navrací infraděložní

zprávu – jak rychle zavinout

prochladlé dítě – a objevit nadpřirozené

uprostřed těchto sutin.

OPUŠTĚNOST – TICHŮ – Přísně tajný plod –

Být vyvolený v hrobce Rodiny, tranzistorizovaný,
vyhoněný, zavěšený na uzlinách mrtvých
bohů –

útěk se zarudlýma očima každého automatického
psaní – odporné existence třídí tyto
úzkosti

& ty se plazíš v Muzeu Grimas – zaživa
jsi svázán bublinami.

Zapomněli jsme tvé přeludy – jsi ozvěnou-ústý –
dírou – SMRTÍ V TELEVIZNÍM PŘENOSU – Song my,
konečné řešení v Polsku, pád Biafry,
zívající Řecko, svalnatá Afrika, židovsko-arabský
poker, zsinálá Evropa – svět v jednom ohni &
krvi – všechny obrazy se srážejí na obrazovce
& poznamenávají Prezidenta s tváří jako
zamrzlá křeč.

Obrazovka vybledla, Klíč ke Snům zostřuje
ohavnost – dav táhne své násobky
a znamení,

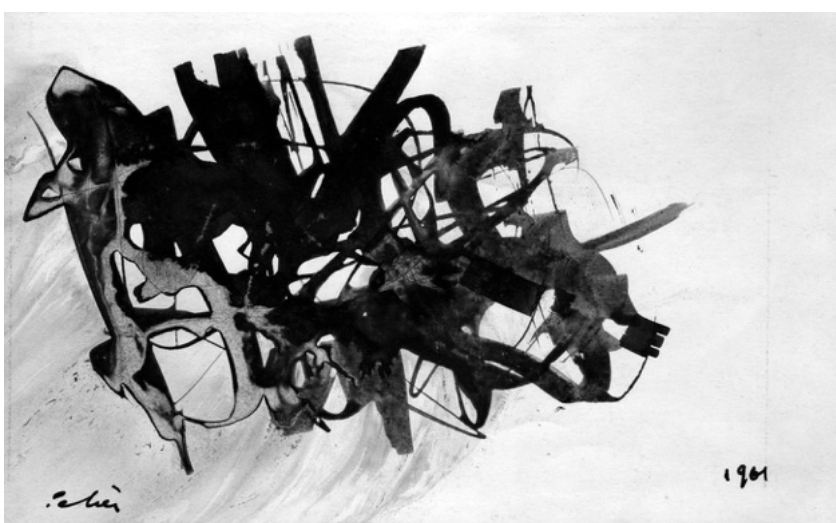
vlhký dech monzunu krvácí –

Černý sníh dešifruje kouzla Západního větru – poněkud obskurní vize – Mluví k Vám pokrm!

Dotěrná prázdnota [...] šplouchání v zamřazených očích
Barona Soboty [...] fotogenze hrdinů na této
hromadě hlíny – živé nervy upevňující

Calude Pélieu, Japonská kaligrafie II, 1961

Calude Pélieu, Japonská kaligrafie III, 1961

bláznivé stroje,
 Národnost Yeti & jeho elektromanažerské
 oči vás matou – & když nastává noc v srdci
 NY, hlasy se objímají, hlasy vzteku,
 bídy & utrpení.
 Podivné příběhy zrozené v lidských
 skafandrech – ukrýváte katastrofy
 za uslintaným mrakem,
 & vypadáte jako všichni ostatní & je vás
 stále víc a víc – takoví jste v kostce.
 To není od začátku americké
 prokletí! Byt jako všichni –
 Příliš reality vám strká hlavu do
 bideťu – povyk fašistů existuje jen na této
 zemi –
 Chamtivé zvěsti smrti – Rosnatka ejakuluje,
 Moloch si ulevuje jako krysa – všechny

barvy podepisují zprávu o Hluku & Zkáze,
 superbombardéry vašich snů přelétávají
 nízko nad Supermarkety Apokalypsy –
 děti páchají sebevraždy – osmileté děti
 pálí světlo v ulicích NY.
 SMRT SMRT SMRT – & to jsou
 noční můry [...]
 Hle, proč se tato báseň nepodobá básni –
 NADČLOVĚK CLOUMÁ POSLEDNÍM
 PÍSMENEM ABECEDY –
 Ó, ZAVRATĚ SUPERVELMOCI.

nedokončeno

Ze sbírky *Jukeboxes*, ed. Christian Bourgois, Paříž 1972,
 pro *Analogon* vybral a přeložil Jan Gabriel

Iva
Andrejsová

Touha být a anulující repetice – Víly z Inisherinu

Colin Farrell a Brendan Gleeson ve filmu *Víly z Inisherinu*, režie Martin McDonagh, 2022

Řeč je o filmu *Banshees of Inisherin*.¹ Lze jistě říci, že film je alegorií na nesmyslnost války, v odkazu na ozývající se výstřely z nedaleké pevniny, výstřely války bratrů proti bratrům. *Víly z Inisherinu* režiséra Martina McDonagha jsou nejen to, ale jsou i hlubším záběrem na lidské drama touhy a marnosti, souboje a zavržení.

Je nesnadné přeložit název filmu, jenž už sám o sobě tají hádanku i klíč k příběhu, o němž vypráví. V českém překladu víly... Jaké však víly? Pro „Banshees“ nemáme jméno. Co jsou Banshees?

Legends o Banshees² byly odedávna přenášeny z generace na generaci ústním podáním, vyprávěním, zpěvy, rituály.

Nadpřirozené ženské bytosti, obdařené kouzelnou mocí, se vynořují z dálov keltské mytologie a procházejí věky, pod vlivem křesťanství též jako ženy z Onoho světa. Svým kvílením zvěstují smrt, někdy však též mohou udělit přízeň mužům, kteří jsou toho hodni, hrdinům a zasloužilým válečníkům, a vzít je s sebou do Plaines des Plaisirs, do „plání rozkoší“ či jinak: plání pravdy bytí.

Kdo je zde jejich přízně hoden, odkud a kam míří zmar, co je oslavou života a smrti?

Jsme na malém, smyšleném ostrově v západním Irsku na počátku minulého století, kde drama na jakkoli blízké pevnině se i navzdory ozvěnám výbuchů zdá být vzdálené. Chudé zvl-

něné pastviny, pláně a útesy, cesty vroubené kamennými zídками od stavení ke stavení. Tudy se každý den odpoledne ve stejnou hodinu odebírá Pádraic (Colin Farrell) k domku svého kamaráda Colma (Brendan Gleeson), aby spolu zašli do hospody, usedli ke stejnému stolu s pivem a vedli stejné řeči. Den co den tak plyne čas, jako by nebyl. Ještě mladý Pádraic a už zestárlý Colm. Pádraic už nemá otce, Colm nemá syna. Generace mezi nimi – mohli by si být otcem a synem. Pár postav na ostrově, prodavačka a pošťačka v jedné osobě bažící po „novinkách“: zдалipak se něco událo? Ztracený, pro budoucnost ztracený syn perversního otce, hospodský, který

nalévá den co den stejným lidem. A stařena v černém, temná postava, věštkyně zhouby. Může ona ztělesňovat Vílu smrti?

Řeči obyvatel ostrova jsou opakováním toho, co jeden, co druhý řekl. Otázkou po tomtéž: Pohádali jste se? Pohádali jsme se? Nepohádali. Nebo pohádali? Zdá se, že jsme se pohádali... Kde je pravda?

O čem se tu vlastně vůbec mluví? „Nakonec kdo válčí proti komu? Katolíci proti protestantům, nebo naopak? Ani nevím, a co na tom...“, říká jeden druhému.

A tu jednoho dne, když Pádraic jako jindy zaklepe na dveře Colmova domku, jeho starý přítel s ním už nechce jít do hospody, netouží s ním mluvit. Pro takové odmítnutí schází vysvětlení.

„Proč se mnou nechceš mluvit? Ty mne už nemáš rád?“ nechápe dobrácký Pádraic.

Otázka „Proč?“ pozbývá smyslu, Colm prostě odmítá slova, prázdnou řeč stejných vět. Nakonec aby se jich zbavil i té otázky samotné, naposledy odpoví: „Ano. Už tě nemám rád, nechci, abys na mne mluvil.“

Slovo *už*, symbol změny. Je symbolem běhu času. *Už ne*. Slovo nepochopitelné na ostrově, kde se čas zastavil, kde není budoucna ani lásky, z níž by se zrodily děti.

Colm už nechce slyšet jeho řeči, zdánlivě milé, ale prázdné, pro něho falešné. Dusí ho ta stejná slova, stejné akty, stejné rituály, jejichž repetice je uchýlením se do bezpečí klamu prostomyslnosti, bezobsažnosti. Je únikem do oploštění vitality, popření reálné touhy.

Ale Pádraic je přeci ten hodný! Chce být milý, chodit vždy touže cestou, povídat o tomtéž, čas ujišťovat se, *znovu a ještě*,

¹ Martin McDonagh (scénář a režie), *The Banshees of Inisherin* (*Víly z Inisherinu*), Blueprint Pictures & Film4 Productions & TSG Entertainment, 2022.

² Zdroj wikipedia.org.

Brendan Gleeson a Colin Farrell

že nic se nemění. A tak opět Pádraic ke Colmovi: „Jestli jsem tě urazil, omluvím se. Urazil jsem tě? Omlouvám se... Proč se mnou nechceš mluvit?“ Colm však touží po klidu, tichu, aby v něm mohly zaznívat tóny jeho duše, tóny reálna nepřehlúšovaného klábosením.

Stárnoucí muž, jehož dny se krátí, chce složit skladbu o vílách, o Banshees, ne jako oslavu smrti, ale jouissance života. Skladbu v rytmu irských tanců, divokých, plnokrevných. Bude tím, koho za to s sebou vezmou do plání rozkoší? Co je však smrt? Repetice stejnosti, prázdné řeči jsou alegorií smrti duše.

„Co zbude po ‚hodných lidech‘?“ ptá se Colm. „Nic. Nikdo z lidí si později nevzpomene na ty hodné, ale na Mozarta, na jeho hudbu, ano.“ Řeč hudby překonává život člověka. Do hudby o vílách, zvěstovatelkách nevyhnutelné smrti, tím i o běhu života a jeho touze, chce Colm vtisknout tóny své řeči, toho, co se přenáší od generace ke generaci. Své skladbě chce vdechnout hlas, propůjčit své prsty houslím, které si se smyčcem i kobyolkou hrají, tisknou je a kloužou po nich, aby jimi zazněla jeho skutečná řeč.

Scénář, komorní příběh s minimalistickými prostředky, odpovídající drsnému opuštěnému kraji, maluje kontrast krásy a chudoby, touhy a prázdna.

Protiklad řečeného a řečení, diskursu a poetické promluvy vystupuje jako figura příběhu. Kontroverze nicneříkajícího obsahu řečeného a řečení v muzikalitě, skrze niž reálně mluví: „Moi, la vérité, je parle.“ (Lacan) Reálné ve mně mluví, mé reálno je Erótem touhy a předzvěstí smrtelnosti.

Colmovou promluvou už může být nadále jen kreace, již dává jméno „Víly z Inisherinu“. Ano, ty víly, zvěstovatelky smrti i nekonečna plání slasti, kterým Colm chce vdechnout zpěv, svým tělem jejich píseň zahrát, sublimovat ji jako oslavu ne smrti, ale života. Vnucuje-li mu nechápající a frustrovaný, po bezpečí duality toužící Pádraic své povídání, zbavuje ho prostoru, možnosti touhy po nesymbolickém požitku, po této jouissance. Ví to, nebo mu jen na ni nevěnně upírá právo? Je to jako kastrace, a tak následkem každého pokusu o vynucenou řeč bude jeden uříznutý prst, varuje Pádraica Colm. Každá vnucená věta bude uříznutím něčeho reálného, uříznut bude prst, jenž hraje na housle svoji píseň o Vílách. Vynucená slova

jsou symbolickou kastrací, připomeňme si spolu s Lacanem. Kastrující zde je „hodný“ Pádraic, který ho prázdnou řečí zbavuje soustředění na řeč hudby, řeč poesie. O to víc chce Colm hrát s muzikanty. A tak nakonec už jen mlátí pahýlem pěsti do houslí v rytmu písně. Nezdolná touha, slast i drama živelnosti, avšak přeci Erós v rytmu znovunalezení.

Podle Pádraica ovšem, je-li Colm depresivní, jak to podle něho vypadá, má si to nechat pro sebe, „o takových věcech se totiž nemluví, tak to dělá každý“. Pádraicovou touhou je udržet klam, jenž je mu bezpečím, domovem. Z pozice hodného, prostého člověka, opakujícího tytéž akty na malém ostro-

vě žití v bezžítí, v sobě zadržuje onu smrtonosnou destruktivitu, banalizovanou, vytěšňovanou, která však stejně pronikne ven. Teprve když se Pádraic rozzlobí, dá průchod svým emocím, oddělí se od splyívání s Colmem. A v tu chvíli jen Colm uzná jeho řeč jako živou, odpoví mu, pře se s ním.

Drama sporu vrcholí v aktu Pádraicovy žárlivosti na jednoho z mladých hudebníků, s nimiž Colm hraje v hospodě se stále větším nadšením, jsou společně uchváteni rytmem, zpěvem nástrojů, sdílením tance hudby. Aby on, hodný opuštěný Pádraic, odehnal Colma od jeho přátel, konkurentů, muzikantů mluvících stejnou řečí radosti a jouissance, z níž sám je vyloučen, zalže mladému muzikantovi, že jeho otec umírá, a že se má proto hned vrátit domů. Falešná smrt otce měla umlčet sdílenou řeč hudby. Tak doufal Pádraic, že se ho, že se jí zbaví. On, milý, „hodný“, jako by si neuvědomoval zlo, které páchá, symbolickou vraždu otce.

Falešnou řečí ho „zabil“, aby pro sebe sama udržel přítele-dvojníka, nebo alespoň aby ho potrestal za zradu „přátelství“, především však proto, aby jeho starý přítel už nemohl s muzikanty svou skladbu hrát. Za to je odsouzen Dominicem (Barry Keoghan), za to ho Colm zavrhne a jako strůjce zla potrestá tak, že svou ruku zbaví všech prstů. Pádraic nejen symbolicky zabil otce druhého, je též špatným, podlým válečníkem. To on zbavuje Colma řeči hudby, zpěvu o legendě, kterou spolu s muzikanty zpívají Colmovy housle, řeči, kterou Colmovi upírá. A tam se jeho vina obrací proti němu, přichází o objekt své lásky, životní družku, malou oslici Jenny, spolykavší Colmovy uřezané prsty, které Colm hodil na vrata Pádraicova domku jako pomstu za „vraždu“ otce. Udusila se jimi, oběť nevinná, těmi kastrovanými prsty.

I její smrt je metaforou záhuby, je-li zahubena řeč hudby. Za to Pádraic zapálí Colmův dům i s tím, že Colm by mohl být upálen také. Ovšem, varoval ho, že přijde dům podpalit, ve chvíli svého činu však vidí Colma sedět uvnitř. Symbolická vražda je následována skutečným smrtonosným aktem. Zlo páchá zlo, zlo bez hranic.

Pádraic, zraněný, nepochopený, ten, který nemohl pochopit touhu po poesii beze slov, spalil touhu po lásce, která nemůže být opětována, spalil její svět. Akt thanatický, jouissance

smrtonosná. Spálit druhého. Zoufalý čin „hodného“ Pádraica je smrtí v opakování, kterou chtěl Colm překonat ve snění. Zachránil však jeho psa, věrné zvíře, „němou tvář“.

Když Pádraic spálí dům, akt beze slov, akt „néantu“ spálí vše, nejen to, co bylo rutinní falší. Pádraic rovněž spáchá sebe-vražedný akt, předpokládané zabití nejen Colma a jeho domu, ale něčeho v sobě, své touhy – nátlaku mít dvojníka. Z hodného se stává nepřátelský, snad tím, co v něm bylo vždy potlačené, neoprávněné k vyjádření. Tak dojde k bratrovražednému aktu.

Bratrovražednému? „Kdo válčil proti komu?“ Kdo vyhraje tento boj?

Muži na pevnině bojují jeden proti druhému, zabíjejí otce v sobě samých, otce budoucí. Nebude příběhu, který by jejich ústa, jejich ruce skrze nástroje mohly vyprávět, bude jen znamení smrti, které jeden druhému vypálí na čelo. Kdo bude vyprávět, zpívat melodie, příběhy, metafory, kdo je bude přenášet z generace na generaci? Nebude než paměti ničení, boje. Touhy po ovládnutí místa, bez minulosti, bez budoucnosti, beze zpěvu, bez poesie, která by řeč příběhů nesla časem, přes generace.

Co bude se světem, v němž ústa, prsty hrající písně dávných sobě podobných lidí nebudou hrány, slyšeny? Kde se otcové pobijí, vybijí a nebude přenášene paměti, vitality reálna?

Hodný, slušný, nechápající a po citu toužící zraněný Pádraic se stal symbolickým vrahem otců. Colm chtěl být – a stal se jím – vypravěčem, přenašečem příběhů, jejich melodie, rytmu.

Colm skutečně – nebo už jen v pohádkové nadsázce? – zůstává naživu, přežil navzdory všemu. Na pláni u břehu moře sám sedí a čeká na Pádraica a tam, všeho světského zbavený, mu řekne: teď jsme si kvit. Boj skončil.

To nemůže Pádraic přijmout, odvrací se od něho, odchází, smíření odmítá. Bude živ negativitou, smutnou samotou, zrazením, záští beze slov, která už jsou zbytečná, není, komu je říkat.

Řecké drama. Konflikt vyústil v boj na život a na smrt, v tragédii. Řešení se vytratilo z řečeného, jouissance Existence se zvrátila ve svůj opak: jouissance Néant.

Kde řeč je prázdná, kde slova, věty jsou vyprázdněné z jouissance, pocitu bytí, touhy, tam je řeč mrtvá, umrtvující. Colm ji chtěl navrátit do prvotní muzikální, snové dimenze neřešení. Ticha, které umožnilo snít a tvořit.

Je příběh o *Vílách z Inisherinu*, nereálných bytostech v realitě neexistujícího, avšak metaforicky reálného ostrova metonymií smrti a touhy?

Lacan ve spisku „Radiophonie“ mluví o „metonymii a metabolismu jouissance“, o látkové výměně jouissance, kde akt řečení – muzikalita jazyka – umožní propojit se s něčím z reálna. O metonymii, jejímž potenciálem je přenášení na jiný subjekt.³

Tak i konec analýzy není poznáním jiné pravdy o sobě než té, že existuji, žiji. Aktem poetické funkce jazyka se řeč proměňuje v existenční pohyb, v návrat k sobě.

Interpretace v analýze proto nemůže být redukována na sémantickou analýzu řečeného co nalezeného významu.

Lacanovská tradice v psychoanalýze se tak orientuje k tématu pravdy subjektu, toho, co je jejím kritériem. A v analytické praxi je jím převaha reálna.

V psychoanalýze jde o to, jak „jouir“ používat jinak, jak negativní jouissanci sebepopření, destruktivity převést v jouissanci živoucí, jouissanci touhy, aby se subjekt cítil subjektem. Ne o to, za jakou novou fikci by se mluvící bytost skryla, jako subjekt reálna zmizela.

Byť všechny věci, dům, předměty v něm, nástroje, ba i partitura skladby byly spálené, musely shořet závistí, nenávistí, mstou, i když Colm už nemá než pahýly, svou skladbu stvořil, její kreaci prožil. Jeho píseň o osudových vílách je živá, řeč hudby nesmrtelná. Je dovršeným dílem, mluvou reálna snu a paměti člověka Colma.

Zbaven všeho je vítězem války: opěvuje živelnost a čas, jeho snem a melodií procházejí vyprávěním a písněmi otců a matek. Erós je nepřemožen.

Tragická postava Pádraica odchází do ticha svého domku, v samotě uléhá na lůžko chudoby, kde mu společností zůstávají jen jeho němá bludná zvířata.

Psáno pro *Analogon*, září 2023

³ Srov. Jacques Lacan, „Radiophonie“, in: *Scilicet*, 2/3, Seuil 1970, s. 55–99: „Metafora a metonymie, aniž by mi šlo o propagaci falešné obraznosti, mi poskytují látku k pojetí principu dynamiky nevědomí.“ „Metonymie není význam sám o sobě... je to jouissance“ ... „metonymie coby metabolismus jouissance... jejímž potenciálem je přenášení na jiný subjekt.“

Brendan Gleeson

Bertrand
Schmitt

Mezičas křiků

Kyjev, Buča, Mariupol, Be'eri, Kfar Aza, Nir Oz, Pásmo Gazy... Dějiny nás právě dohnaly a chytily pod chřtánem. Dějiny, o kterých André Breton mohl kdysi ve svém „Oznámení čtenářům *Stohlavé ženy*“¹ napsat, že „padají venku jako sníh“.

Zde se k zimě schyluje, jinde sněží. Ano, ale sněží jako kobercový nálet bomb, dělových a řízených střel. A zmrzlý koberec, jež tento sníh po sobě zanechává, je pod šlépějemi rudý.

Co k tomu můžeme říct my z naší bezpečné vzdálenosti? Co učinit? Jsme povětšinou odsouzeni k tomu bezmocně přihlížet rozvratu křehké rovnováhy, zpochybnění nejistého míru, o němž jsme si mysleli, že musí přetrvat? Jsme nuceni chytit se do vlastních lží a odmlčet se? Nuceni propadat se do beznaděje či se netečně zahalit do hávu cynismu? Nuceni nadále věřit rozklíženým rovnováhám, které se bortí, jakkoli se za a znovu snažíme je podepírat svými ubohými berličkami?

Anebo se už jen křičet, jako to dělal Henri Michaux:

Uvnitř je kouř.

Uvnitř je zběsilost.

Najímáme plameny k ničení budov.

Najímáme lidské bídáctví k ničení hrdosti.

Najímáme hloupost a zbabělost v obrovském kompozitním náčiní.

[...]

Henri Michaux, *Devátý zpěv*

Nelze-li už nic víc než křičet, tedy křičím:

Mezičas křiků

Ulice po krupobití
pobledlých kůží
mrtvolná města-závitnice
z oceli arkády
s tvářemi zdrápanými
zjizvené fasády
bité tabulemi oken
vyhřezlé v krvi

Holé zdi
vykuchané, zející krátery
jak ony tkáně
zasyrova vržené
doprostřed trosek
drcené stíny

Buča, Mariupol
Irpiň, Mykolajiv
Charkov, Cherson,
Kramatorsk
Boroďanka, Žytomyr...

odstavené od tepen
a s údy zlámanými
smíchanými s troskami
plandající cáry
pleskající o vodu

Je hořká litanie
do kůže všitá
krví letovaná
do žíly vpravená
do vichru řvaná

Hostomel
Ševčenkove
Černihiv, Severodoněck
Motyžyn, Borova,
Bilohorivka...

Perlivý dusot
trvalého deště
který se snášá na rudé
roubení
přelitě louže

Vyšetřovatelé deníku *New York Times* identifikovali místa, kde byli v březnu 2021 ve městě Moura v Mali zabiti lidé a naházeni do masových hrobů, a místa, kde byly spáleny desítky motocyklů, NYT, 31. 5. 2021, foto AP

¹ André Breton, „Oznámení čtenářům *Stohlavé ženy* Maxe Ernsta“ [„Avis au lecteur pour *La Femme 100 têtes* de Max Ernst“], 1929, in: *Úsvit [Point du jour], Sebrané spisy [Œuvres complètes]*, sv. II, Marguerite Bonnet ed., Gallimard, edice Bibliothèque de la Pléiade, Paris 1992, s. 305.

*Žena prochází mezi
zničenými ruskými tanky
v ukrajinském městě Buča,
3. dubna 2022*

Ve výhni
víření
se stíny
ozbrojené plíží
zločiny své
narychlo maskují
pod haldou cementu
umrzlých slov
a špín

Dar'á, Homs, Rama
Ajn al-Arus, Sardža
Idlib, Aleppo....
otevřené rány
nové a nové požáry

Dusivě štiplavě
pneumatiky dšítí
své černé
zvratky
skelety aut
a seškvařená těla

Moura, Dogofry, Niono
Gordil, Ndah, Bossangoa...

Náhle vymetené
cihly lapají po dechu
bezzubými ústy
a v hrůzném šklebu
toť železná kaše

z útrob
paše
okolo hnisající rány

Vzadu
noc puklá pokulhává
a ta už neschová
úzkost do pohledů
vbodlou
skleněným
střepem
ocelovým
rojem
šperkovnicí
vášní

A...
zlověstné
pod řadou ohlodaných vět
horoucí
ticho
které je pouze
křehkým mezičasem
křiků

Praha, 20. dubna –
9. května 2022

*Záchranáři se snaží
vytáhnout muže zpod trosk
budovy po bombovém
útoky syrského a/nebo
ruského letectva na
povstaleckou čtvrť Salhin,
Aleppo, Sýrie, 2016, foto
Getty/Image*

Guy Girard | Sny o válce

V tomto textu je zařazen výběr snů, v nichž jsem byl svědkem válečných událostí nebo jsem se jich účastnil. Za těch zhruba čtyřicet let, co si svá snová dobrodružství víceméně pravidelně zaznamenávám, není neobvyklé, že se odehrávají za války, a to nejčastěji – mohu-li to tak říci – za války z let 1939–1945. Jsou snad tyto imaginované diskursy mého nevědomí, inspirované historickými konflikty, symbolickým výrazem nějakých mých vnitřních konfliktů? Narodil jsem se dlouho po skončení druhé světové války, a protože jsem od narození žil ve Francii, nikdy jsem nemusel snášet děsivou sérii masakrů, které jsou v tom či onom koutě naší planety stálým údělem tamního obyvatelstva. To je pravidelně vystavováno vražděnému šilenství, jež začnou sdílet páni tohoto světa, jakmile se všechny jejich na burze kótované zájmy rozcházejí. Takzvané války za nezávislost, národní osvobození, anexi, územní expanzi nebo vedené ve jménu práva, demokracie, socialismu či všemohoucího boha: k tomu všemu jsem až dosud mohl vidět jen obrazy, přijímal jsem jen mediální ozvěny, z nichž nejstarší mi v dětství zprostředkoval jakýsi novinář bizarně vysokým hlasem komentující v rozhlase válku ve Vietnamu.

„Války jsou v současnosti nejsilnějším stimulem imaginace,“ napsal Georges Bataille v náčrtu jedné ze svých nedokončených knih, *Manuel de l'anti-chrétien* (Příručka antikřesťana). Tomuto zjevně zoufalému tvrzení chci oponovat tímto zjištěním: má imaginace čerpá na jedné straně podněty z intersubjektivního pokladu mýtů a archetypů a na druhé straně vychází z podnětů konkrétní iracionality. Přitom je vždy nejsilněji excitována z popudu principu slasti touhou objevovat nové způsoby, jak prolamovat zdi labyrintu skutečnosti a zároveň získat a uchovat si nějaké záblesky zázračna a jeho utopického horizontu. Než začnu tyto válečné sny považovat za symbolické projevy momentálního neklidu nebo dětské úzkosti, rád bych upozornil na poněkud zavádějící způsob, jak si pohrávají s historickými daty fetišizovanými v akutně dominantním výkladu světa. Mohl by bdělý spáč, jímž jsem, vnímat tuto hru jako nejnovější stadium dialektického překonávání negativity historického momentu? Aby se historie mohla uskutečnit, je také třeba ji fabulovat a prosévat sítím snových dobrodružství. A tak se aktivuje předpoklad jejího smyslu, okřídlený všemi peříčky v mém polštáři.

„Války jsou v současnosti nejsilnějším stimulem imaginace.“ (Alfred Kubin, *Válka*, 1907)

*

20. září 2010

Velká Británie, někde mezi Doverem a Folkestonem. Doprovázím vojáky Napoleonovy Grande Armée. Je zajímavé, že nejsou oblečeni do uniform prvního císařství, ale do pytlovitých uniform, jaké nosili američtí vojáci za druhé světové války. Přípravují se na překročení kanálu La Manche, aby vtrhli do Francie.

8. srpna 2014

Palestina, pásma Gazy. Je válka a já cítím velké nebezpečí. Bydlím ve velké budově místního potentáta stojící na vrcholu kopce. Přecházím písčitou poušť, protože se musím s otcem znovu vydat směrem k mořským břehům, kde nás očekávají. V dálce jsou hory a já si říkám, že tam jistě budeme ve větším bezpečí.

Ilustrace snu pacienta v jungovské analýze, 1967, foto, Wellcome Images, Londýn

5. července 2018

George Orwell během druhé světové války bydlí v pokoji pro služku v jednom domě v pařížské dělnické čtvrti. Pátrají po něm agenti gestapa, zjistili jeho adresu a právě vstoupili do jeho domu. Orwell prchá zadním schodištěm a daří se mu uniknout. Na setkání pak vykládá, že dostal nápad vydat se zcela opilý mezi nacisty, aby způsobil skandál, pokud by měl jistotu, že z toho vyvázne živý a zdravý.

19. dubna 2020

1855: obléhání Sevastopolu. Ve francouzském zákopu před městem, všude je klid. Francouzští vojáci si pokud možno krátí čas ve velkém zákopu, který vykopali a který vypadá jako křižovatka, v níž se stýkají čtyři zákopy a v jejímž středu stojí hliněná esplanáda, snad obklopená řídkým křovím. Na ní leží velký jutový pytel. Najednou se na opačné straně města, nepozorováni vojáky, tiše objeví tři rudokožci – indiáni na koních. Ohánějí se luky a šípy, míří jimi a vmžiku zabijí všechny pěšáky kromě jednoho. Pak zmizí jako duchové. Zákop nyní navštěvují ženy v krinólinových šatech, jeden z přeživších vojáků je provádí. Následují ho a krouží kolem středového bodu, kde zůstala ležet vysoká, vytáhlá postava. Poté všechny ženy kromě jedné odcházejí. Nastává noc a osamělá žena zůstává hlídat pytel, který je ve skutečnosti rubášem s mrtvolou Sigmunda Freuda.

27. listopadu 2020

Mluvím s přítelem o válce, která by se odehrála v paralelním čase mezi Francií a Německem. Tentokrát by však německá vojska nenapadla Belgii, což de-

monstrují s mapami severovýchodní Francie v ruce.

3. března 2021

Během druhé světové války. S pomocí přítelkyně jsem právě spáchal sabotáž proti nacistům. Ukryli jsme se v domě, kde se, bezpochyby jen dočasně, cítíme v bezpečí před jakýmkoli ohrožením. Roztřížitě vyhlížím z okna jednoho z pokojů, zda se dole na ulici něco nepohybuje. Pak se otočím k přítelkyni, která je teď nahoře bez. Popadnu plechovku šlehačky a se smíchem jí pokropím krásná malá řadra.

13. července 2023

Procházím se s přítelkyní po Remeši. Sedíme teď s Régisem G. na terase jednoho výčepu. Nenápadně mu svěžuji, že jsem se do své přítelkyně zamiloval. Zákazník od sousedního stolu právě vstal a stojí přede mnou, aniž by řekl jediné slovo, jako by chtěl zaujmout mé místo. To mě dráždí, a tak si ho najednou беру na klín a kolébám ho jako malé dítě. Zmateně se vyprostí z mého objetí, vstane a zmizí. Říkám přítelkyni, že válka z let 1914–1918 brzy začne nanovo: v dálce, za kopci, je slyšet kanonáda. Dodávám, že Němci by mohli v noci prorazit frontu a vstoupit do Remeše.

„Rêves de guerre“, fragmenty z rukopisu autora, pro Analogon přeložil Ondřej Krochmalný

„Francouzští vojáci si pokud možno krátí čas ve velkém zákopu, který vykopali a který vypadá jako křižovatka...“ (Fernand Léger, *Partie karet*, 1917)

Jan Gabriel Praha, Pařížská nebyl jen název sbírky

Alena Nádvorníková (1942), která zemřela v říjnu letošního roku, byla bezesporu nepřehlédnutelnou, ale v mnoha směrech občas též stěží snesitelnou osobností. A řekl bych, že rovněž po mnoho let i mojí blízkou přítelkyní.

Poprvé jsem ji spatřil – či spíše jen něco, co připomínalo jakýsi přeludný stín mizející a zase se zjevující v cigaretovém kouři – v pražské Redutě za zvuků vzrušené improvizace Stivínova saxofonu někdy v roce 1974. Respektive mě na ni upozornil básník Pavel Řezníček, neboť já měl v té době její jméno spojeno pouze s jedním katalogem k výstavě Ladislava Nováka.

Důvěrněji jsme se seznámili až v polovině devadesátých let, kdy mě zaujaly nejen její kresby či poesie, ale taky až málem příkladná potrhlost, její často rozkošně znějící osvobodivý smích, láska k Paříži a někdy i neurotické tiky či zdánlivě nevysvětlitelné agrese, které se však v té době ještě ztrácely stejně rychle, jako se objevovaly.

Rozhodně však po léta patřila k nejinspirovanějším autorům českého surrealismu, byla osobností, jejíž tvorba měla mnoho faset, jež se vzájemně doplňovaly v jeden nedělitelný a uhrančivý celek. Zcela náhodou jsem nyní našel na internetu záběry z její výstavy v Galerii výtvarného umění v Chebu z roku 2002 a opětovně jsem si uvědomil, do jaké míry a jak výrazně ojedinelé byly kresby Aleny Nádvorníkové, z nichž většinu vytvořila v letech 1973–2002. Patřily jednoznačně k tomu nejpřesvědčivějšímu, co zde v té době v rámci českého surrealismu vznikalo. Automatické, a přesto zcela suverénní gesto ruky, ať už v ní svírala tužku, křídlo či štětec, v nich bylo stejně důležité jako vznikající

Alena Nádvorníková, *Noc*, 1980

a rozvíjející se tvar, který autorka až tělesně sledovala vnitřním zrakem, otevřenými očima.

Stejně tak překvapivá, otevřená a inspirující byla i její poesie, jež sice vyrůstala z často zdůrazňované důvěry v „automatické psaní“ na straně jedné a ve vědomé popírání jakékoli ortodoxie, ať už surrealistické či jiné, na straně druhé. Právě tento postoj propůjčoval jejím básním příkladnou svobodu, určitou křehkost, plnou rozmanitých her se slovy i nečekaných, ale o to významněji skutečnost otvírajících obrazů. Možná i zaklínadel: *Nejen pro případ stesku:/ za vlnou zim se už zvedá/ vlna beder.*

Alena Nádvorníková se po roce 1989 rovněž podílela na celé řadě výstav nejen jako členka surrealistické skupiny, ale stejně tak jako kurátorka expozic autorů l'art brut, včetně té první, dnes již legendární v Domě U Kamenného zvonu v roce 1996. Svůj letitý zájem o „umění v původním stavu“ dokázala nejen proměnit v několik přitažlivých, doslova průkopnických výstav, katalogů či monografií, ale navíc i přiblížit tyto tvůrce a jejich dobrodružství širší veřejnosti. Seznámit nás s tajemnými díly těchto „kreslících médií“, jež většinou upadala do zapomnění nebo stála na samé periferii obecného zájmu. Současně neváhala přijít s novými jmény tvůrců, kteří se svým ojedinelým výrazem dokázali přiblížit k těm, jejichž jména už nebyla zcela neznámá, a někdy je dokonce zastínit.

Alena Nádvorníková,
2011

Jistě by se dalo mluvit i o jejím teoretickém doprovodu a výkladu surrealismu či o tom, jak překreslovala obrazy svých přátel, či pokreslovala stěny svého bytu, který se pomalu, ale s nevšední jistotou celé roky postupně proměňoval v jakési vnitřní doupě, v jeden neopakovatelný artefakt „podivné krásy“, stejně znepokojivé jako neznámé.

Obdobně jako většina jejích přátel i já jsem ji nakonec před několika roky odmítl sledovat do světa, v němž začala ztrácet křídla, kdy se její tvář začala pokrývat hlubšími vráskami samoty i odloučení, nevypočitatelných nálad, včetně neustálého duševního napětí, v němž se zcela spontánně – a obávám se, že i vědomě – propadala. Její mentálně-volní uzavření bylo uzavřením se před světem, s jehož spektakly odmítla komunikovat, bylo umanutým gestem, jistě stejně obdivuhodným jako nesnesitelným: *v zá/ suvkách stolů pobřeží/ tedy raději/ bez hlesu, asi/ se jistě děje třeba/ dost možná, snad/ někde dějí/ blbci nabřesklá nebesa/ se nadouvají a škle-/ bí—*.

Psáno pro Analogon, listopad 2023

Poznámka ed.: K osobnosti a tvorbě Aleny Nádvorníkové se vrátíme v příštím čísle naší revue.

Alena Nádvorníková, Autoportrét 1999

František Dryje Imaginace všeho

Výstava, kterou otevíráme, přináší jen několik velmi dílčích ukázek z bohaté výtvarné tvorby světoznámého filmaře, scénaristy a spisovatele Jana Švankmajera. Na první pohled je zřejmé, že jde o díla formálně různorodá – máme před sebou koláže, kresby, frotáže, objekty, asambláže. To je však jen vnější a, jak se pokusím doložit, nepříliš podstatná charakteristika. Švankmajerovské výtvarné specifikum totiž nespočítá ve formálním zpracování, zdokonalování a variování jednotlivých výtvarných technik a postupů, ale v jejich originálním funkčním – a tu si dovoluji si předznamenat surrealistickým – užití a uplatnění. Nejobecněji lze takovou metodu označit jako permanentní překračování hranic, mísení a vzájemné životodárné umocňování výtvarných žánrů a postupů, jež je podřízeno jedinému zákonu co nejsvobodnější, žádnými estetickými pravidly nelimitované tvůrčí imaginace.

Přesto pravím, že ona zjevná různorodost podob není nesourodá, že všechna zde prezentovaná díla nepůsobí jako nahodile roztržštěné jednotlivosti, ale vykazují všudypřítomné rysy záhadné, byť zcela původní vnitřní jednoty.

Tu prvotně zaručuje mentální, psychologicky specifický autorský vklad: až k posedlosti směřující nutkání ke kritice,

ké, ironické reflexi a destrukci vnějšího, v mnoha ohledech nepřijatelného, represivního, kolabujícího pozitivisticky definovaného světa a jeho zákonů logické racionality i co nejvulgárnějšího pragmatismu politického, ekonomického nebo kulturního. Taková neovladatelná ničivá obsese ovšem probíhá ve Švankmajerově světě tvořivě, jako souběžná rekonstrukce věcných konstelací či bytostí fantastických a fantasmatických, ať už groteskních anebo monstrózních (nejspíše obojích), jež bezesporu zosobňují kladné i záporné potenciály světa vnitřního, světa touhy a nenávisti, vášnivých i zapovězených přání, tvůrčího vzteku i všudypřítomného vnitřního smíchu...

Zrcadlem takto velice útržkovitě naznačené autorské disponovanosti a tvůrčí intence Švankmajer nahlíží a pojímá a zejména modifikuje všechny zmíněné i další výtvarné postupy, modely a metody. V hrubé obrysové zkratce bychom mohli mluvit o třech dominantních, byť nikoli výlučných (!) principech a výrazově-významových funkcích jeho výtvarné tvorby, jež vyjadřují pojmy: *hyperkolážovitost*, *taktilismus* (taktilní [hmatové] umění) a *fantastický systém*.

I mezi renomovanými teoretiky umění je rozšířen názor, dle něhož princip koláže (tj. kreativní spojování nejrozličnějších a zpravidla nesourodých obrazových fragmentů v nový, překvapivý významový celek), jenž se uplatnil už v dadaismu, je definičním znakem surrealistického výrazu, a to nejen výtvarného, ale i verbálního. Slavné Lautréamontovo setkání deštníku a šicího stroje na operačním stole, budiž příkladem notorickým a ovšem i zprofanovaným.

Švankmajer pracuje s koláží systematicky, avšak vysoce flexibilně: klasičtější pojetí reprezentují zejména jeho kolážové romány, jež nezapírají inspiraci ve slavných projektech Maxe Ernsta dvacátých a třicátých let. Zde je tato poloha zastoupena ukázkami z *Velkého dobrodružného románu* či *Žlutého nebezpečí*, kdežto kolážový román *Winnetou* přináší jistou stylizaci, snad formálně srov-

natelnou s kolážovými experimentacemi Jiřího Koláře či Ladislava Nováka.

Sofistikovanější kolážový koncept reprezentuje Švank-mayers *Bilderlexikon* – několik ukázek je tu rovněž zastoupeno. Jde o imaginativně-magickou alternativu „k tomuto blbému, asociálnímu, realistickému, utilitárnímu a umírajícímu světu“, jak autor sám svůj projekt charakterizuje. Švankmajer vytváří fantastická monstra a zjevení jako mág či demiurg, anebo alchymista: nejprve zničí, destruuje pozitivistickou vědou zdánlivě definitivně zkatalogizovaný svět a posléze jeho trosky polije živou vodou imaginace, vdechne jim nový život: spojuje nespojitelné, oživuje vše mrtvé, oživuje zvířecí skelety, lidské orgány, části těl zvířecích i rostlinných, minerály, dokonce i budovy, mapy a zaručeně neživé průmyslové výrobky, předměty každodenní potřeby. Výsledná záplava převážně antropomorfizovaných monster, děsivých i směšných, nás agresivně a zároveň sugestivně přesvědčuje, že jiný svět, než jaký známe, je možný, že lidská iracionalita se neprosazuje jen v destrukci a násilí, ale že obsahuje potenciál neomezené funkční tvořivosti.

Projevy taktilního neboli hmatového umění představují další určující oblast Švankmajerovy tvorby: od první poloviny sedmdesátých let se věnuje experimentaci s takzvaným gestickým sochařstvím – přímé otisky afektivních gest do

František Drye uvádí výstavu *Nepřirodopis*

sochařské hlíny mohou být ještě chápány jako jistá obdoba známé techniky gestické malby, avšak autor záhy začne jednotlivé produkty kombinovat, sestavuje gestické objekty a asambláže, podle principu všežravé surrealistické koláže vřazuje gestické fragmenty do kreseb, fotografií, obrazových koláží či mystifikačních objektů ztělesňujících fantastickou faunu na způsob vlastní fantastické zoologie, jež tvoří obdobu již zmíněného *Bilderlexikonu*.

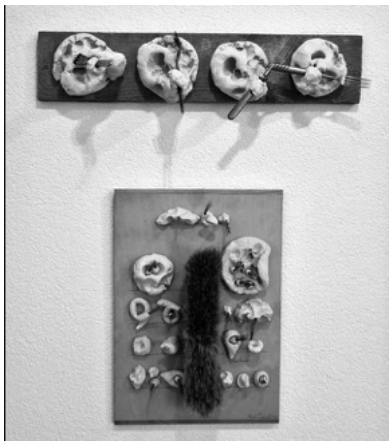
Tím ovšem autorova posedlost koláží nekončí: neexistuje předmět, prvek, obraz, nález, fragment jakékoli věci, nářadí, nádoby, obuv, cokoli, nač si jen vzpomenete, co by se nemohlo stát součástí tajemného švankmajerovského objektu. Mění se jen technologie a technika fi-

xace a adjustace: v cyklu *Fraktury* asambluje autor takové prvky formou sádrového obvazu, v mineralizovaných respektive vyvřelinových objektech obdobně využívá přírodní procesy známé z přípravy lázeňských suvenýrů („zkamenělé růže“). V cyklu *Relikviářů* simuluje cestou oné vše pohlcující asambláže banálních předmětů či přímo jejich trosky a odpadků podoby katolických kultovních schránek, čímž je ironicky travestuje a staví na roveň animistickým objektům přírodních národů, jejichž magické obdoby naopak s empatií vyjádřil v rozsáhlé sérii autorských *Fetišů*.

Srovnatelně autentické, přírodně magické projevy shledává Švankmajer

Jan Švankmajer, *Siamská dvojčata s nádorem*, 2010

Z instalace výstavy

v tvorbě mediumiků, ať už máme na mysli spiritistická média či další tvorbu autorů volně řazených do kategorie art brut. Ve svých výtvarných projektech vytváří cykly obdobných mediumních kreseb zhotovených v simulovaném transu, jejichž podoby ovšem – tak jako v ostatních případech – dále koláží, asambluje, nutkavě a znovu doplňuje o prvky taktálního umění či fantasmatických zvířecích monster, relikviářů, fetišů, minerálů, lastur a všech materiálů, s nimiž dosud zacházel a bezesporu i zacházet bude. A tak dále, v limitě nekonečna.

Z těchto skromných ukázek je zřejmé, že Švankmajerova posedlost ničím nelimitovanou koláží či asambláží není výrazem nějaké nahodilé rozříštěnosti těžké mysli, ale že v principu podléhá niternému a paradoxně nadosobnímu nutkání vytvářet záhadně iracionální systematický celek, soubor magických, imaginovaných a imaginativních objektů. Vědomě přiznaným i nevědomě (snad archetypálně) obsedantním předobrazem takového fantastického systému je struktura pomyslné renesanční kunstkamery, jakou v našich poměrech reprezentovala zejména slavná sbírka kuriozit Rudolfa II. Ostatně duch rudolfínské doby, vtělený zejména do díla císařova dvorního malíře Giuseppe Arcimbolda, staví Jan Švankmajer na čelné místo svého inspirativního panteonu. A koneckonců mnohá zde vystavená díla jsou součástí právě takové švankmajerovsky osobité kunstkamary, jejímuž

intuitivně-systematickému budování se autor již řadu let věnuje.

Jestliže zakladatel surrealismu André Breton kdysi prohlásil, že je nutno se mít na pozoru před výlučným hlediskem evropského osvícenství, které ve své racionalistické mánii chce dosáhnout stavu, kdy „neznámé je redukováno na známé“, pak postup Jana Švankmajera bychom mohli označit jako právě opačný: ve svém mystifikačním *Bilderlexikonu*, stejně jako v celém svém výtvarném i filmovém díle suverénně převádí vše, co je nám údajně známé na podivuhodně a výlučně neznámé. Tak provokativně a vlastně paradoxně rozšiřuje a obohacuje naše vnímání a prožívání tohoto ze všech stran popsaného a zkatalogizovaného světa. Nuže, dejme se obohatit!

Předneseno na vernisáži obrazů, kreseb, koláží a objektů Jana Švankmajera
Nepřirodopis v galerii Octopus
v Městském muzeu Rýmařov, 9. 9. 2023

František Dryje Adresováno studentům!

V letošním roce vydalo nakladatelství Academia ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. ambiciózní antologii *České surrealistické dra-*

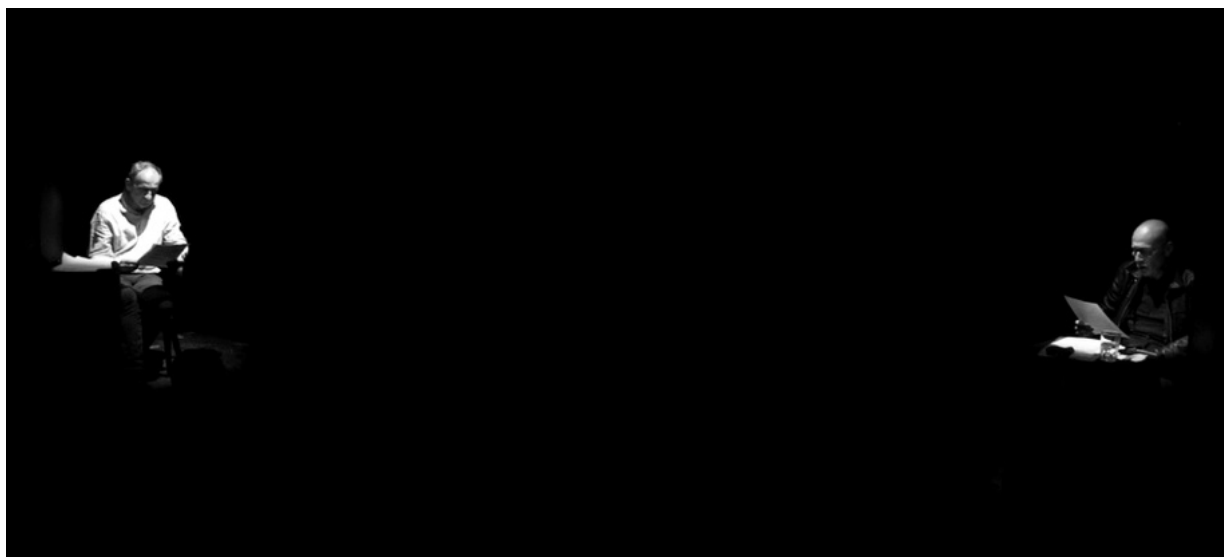
ma.¹ Kniha přináší rozsáhlý výbor z dramatické tvorby autorů působících v průběhu let v proměnlivém okruhu k surrealismu se hlásících tvůrců sdružených od třicátých let minulého století ve Skupině surrealistů v ČSR (ji reprezentuje dramatické dílo V. Nezvala) a od konce čtyřicátých let kolem osobnosti Karla Teigehe († 1951) či posléze v letech padesátých až osmdesátých okolo básníka a teoretika Vratislava Effenbegera († 1986). Je jasné, že vývoj surrealistické kolektivity probíhal v obsahově různě strukturovaných etapách. Zde zmiňme pouze, že na přelomu šedesátých a sedmdesátých let prošel okruh personální krizí a jeho činnost byla rekonstruována v průběhu roku 1971, kdy se ustavila Skupina českých a slovenských surrealistů. Ta opět v obměňovaném autorském složení působila i v letech následujících po Effenbergerově smrti a v podobě konzistentního, byť flexibilního okruhu je aktivní dodnes.²

¹ Tomáš Kubart, Marek Lolok, Jitka Šotkovská (eds.), *České surrealistické drama*, Academia a Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., Praha 2023.

² V podrobnostech odkazujeme na některé významnější zdroje: Stanislav Dvorský, Vratislav Effenberger, Petr Král, *Surrealistické východisko 1938–1968*, UDS, Praha, Čsl. spisovatel 1969; Stanislav Dvorský, „Z podzemí do podzemí (Český postsurrealismus čtyřicátých až šedesátých let)“, in: Josef Alan (ed.), *Alternativní kultura*, Nakladatelství Li-

Ivana Uhlířová, Hynek Chmelař, Vasil Fridrich a Dana Poláková, Večer Analogonu XXI

Jan Kraus a Jiří Ornest, *Večer Analogonu XXXII, Nostalgie Zlatého věku*, 13. 2. 2016 Jan Kraus a Jiří Ornest, *Večer Analogonu XXXII, Nostalgie Zlatého věku*, 13. 2. 2016

Můžeme jenom kvitovat, že editoři antologie představují v relativně reprezentativním výběru právě autory tohoto okruhu, přičemž výběr ukázek reflektuje i kontinuitu zdejšího surrealistického hnutí od třicátých let až do současnosti. Tvorbu solitérního básníka Ladislava Nováka lze bezesporu vnímat jako principiálně surrealistickou, autor byl ostatně s řadou tvůrců effenbergerovského okruhu v kontaktu, byť z užší spolupráce počátkem sedmdesátých let sešlo. V jiném gardu není jistě omylem zařadit do výběru ukázkou z rané tvorby básníka Jaromíra Typlta, jenž se koncem osmdesátých a počátkem devadesátých let vůči surrealismu a tvorbě autorů surrealistické provenience jakkoli polemicky vymezoval a v současnosti patří do okruhu spolupracovníků revue *Analogon*, která dnešní surrealismus bezesporu reprezentuje. Tomuto historickému i vývojovému kontextu se tak vymyká pouze neorganické zařazení ukázky z dramatického díla Jiřího Suchého.

Nebudeme zde komentovat a hodnotit úroveň teoretické a interpretační práce editorů, již představují v převážně teatrologické úvodní studii,³ byť možnost

polemiky se v řadě ohledů nabízí. Pojmenujeme jen jeden dílčí motiv historiografický, který v záplavě ostatních údajů bije do očí. Autoři studie kromě jiného píší:

„Ze stále živého surrealistického podhoubí vyrostla ve druhé půli osmdesátých let další generace, tentokrát sdružená pod zkratkou A.I.V. Tato brněnsko-pražská skupina (založená roku 1987)...“ (s. 45)

„Zprvu to bylo především brněnské Ha-Divadlo, v němž skupina A.I.V. v letech 1992–1996 uvedla desetidílný cyklus *Penězokazi* a rovněž sérii původních divadelních večerů o 20. století *Revise století* (1996–1998). Již pod hlavičkou Skupiny česko-slovenských surrealistů a revue *Analogon* posléze v Dejvickém divadle a Divadle Komedie prosluli s obdobnými, pravidelně se opakujícími pásmy scénických čtení a skečů nazvanými *Večer Analogovu*.“ (s. 47)

„Dramatická tvorba i divadelní aktivity skupiny A.I.V. jsou poměrně dobře zdokumentovány: kromě výborů z her *Irena*, *Milionové aktovky*, *Surrealisté vy-*

pravují (Větrné mlýny 1998) a *Večery Analogonu aneb Surrealistická abeceda* (Sdružení Analogonu 2014) vznikl v režii Davida Jařaba také čtyřdílný televizní cyklus s názvem *Večer Analogonu* (2002), jehož díly byly nazvány *Tradice* a *revolta*, *Sféra snu*, *Obraz nepřítelů* a *Síla imaginace*.“ (s. 47)

„Dramata Jana Švankmajera i tvůrců A.I.V. (včetně s okruhem spolupracujících Dryjeho a solitérního Typlta) nejsou zcela vzdálena postmodernímu vidění světa...“ (s. 48)

K tomuto výčtu připojujeme několik údajů faktografických:

„Od roku 1998 představujeme nejprve pražském Dejvickém divadle, od divadelní sezony 2002/2003 v pražském Divadle Komedie (s jedním intermezem v Divadle Na zábradlí, 2013) a od roku 2014 opět v Dejvickém divadle (téměř pravidelně) u příležitosti vydání nového čísla revue *Analogon* premiéru a zároveň derniéru pořadově číslovaného jediného představení nazvaného *Večer Analogonu*. Tyto pořady mají charakter divadelního pásma – a zpočátku do jisté míry formálně navazovaly na obdobný scénický cyklus *Penězokazi*, jež počátkem 90. let prezentovali členové Surrealistické skupiny A.I.V. v brněnském Hádívalde – komponovaného ze scénického (a zpočátku i autorského) čtení textů vzniklých v okruhu časopisu či

dové noviny, Praha 2001; František Dryje, „Dějiny neosamocenosti“ (2004), in: *týž Surrealismus vžitný*, dybbuk, Praha 2015.

³ Tomáš Kubart, Marek Lolok, Jitka Šotkov-

ská, „Zlověstní ostrostřelci aneb Historie a poetika českého surrealistického dramatu“, in: *České surrealistické drama*, op. cit., s. 18–58.

v něm otištěných a z krátkých divadelních skečů, jež připravují František Dryje, David Jařab a Bruno Solařík (někdy ve spolupráci s dalšími autory)."⁴

V „Chronologii skupinové činnosti 1990–2011“ v katalogu kolektivní výstavy Surrealistické skupiny *Jiný vzduch*, se píše:

„1990: Kolektivní aktivita Surrealistické skupiny až dosud probíhající povětšinou mimo jakékoli publikační možnosti vstupuje do veřejného prostoru. Pokračuje spolupráce s brněnským okruhem A.I.V. (vznikl 1987) a se Šternberskou surrealistickou skupinou (vznikla 1988).

1993: Okruh A.I.V. (Blažej Ingr, David Jařab, Tomáš Přidal, Bruno Solařík, Roman Telerovský, Lenka Valachová) a Šternberská surrealistická skupina (Leonidas Kryvošej, Kateřina Kubíková, Roman Kubík, Pavel Surma) se spojují a přijímají název Surrealistická skupina A.I.V.

1995: *Z jednoho těsta / Pocta Skupině surrealistů v ČR* (spolu se Surrealistickou skupinou A.I.V.), Muzeum a Pojižerská galerie Semily (repríza: SGVU Cheb, 1996, NŠG v Nitře, 1997, Křížová chodba Staroměstské radnice, Praha, 1997).“

1995: Do Skupiny A.I.V. přichází Kateřina Piňosová.

1997: Sloučení Surrealistické skupiny A.I.V. se Skupinou česko-slovenských surrealistů.

1998: Zahájen cyklus divadelních *Večrů Analogonu* (Dejvické divadlo, Praha, později pražské Divadlo Komédie; autoři: F. Dryje, D. Jařab, B. Solařík).⁵

K těmto chronologickým údajům je třeba dodat ještě dvě faktické poznámky:

2014: Bruno Solařík se nadále autorsky na probíhajících *Večerech Analogonu* nepodílí.

2017: František Dryje a David Jařab uzavírají cyklus *Večrů Analogonu*: dne 27. 11. se v Dejvickém divadle koná poslední představení.

Z této objektivní chronologie tedy plyne:

- Surrealistická skupina A.I.V. zanikla v roce 1997, její členové byli přijati do tehdejší Skupiny česko-slovenských surrealistů, která pokračuje v činnosti (byť s lehce obměněným názvem a konceptem) až do dnešních dnů.

- V průběhu času se autoři bývalé A.I.V. na skupinové aktivitě podíleli v nestejném rozsahu a v různé intenzitě, povětšinou však na tuto spolupráci – někteří dříve, jiní (v menší míře) i významně později – rezignovali. V roce 2023 se kolektivní surrealistické činnosti zúčastňují tito členové někdejší Surrealistické skupiny A.I.V.: Roman Kubík, Kateřina Piňosová a Roman Telerovský (který ovšem s okruhem A.I.V. spolupracoval v devadesátých letech jen dočasně). David Jařab v poslední době se stávající skupinou kooperuje

⁴ František Dryje, David Jařab, Bruno Solařík, „Autorská poznámka“, in: *Večery Analogonu*, Sdružení Analogonu, Praha 2014, s. 207.

⁵ František Dryje, Bruno Solařík (eds.), „Chronologie skupinové činnosti 1990–2011“, in: *Jiný vzduch – Skupina česko-slovenských surrealistů*, s. 188–189.

František Dryje, Ivana Uhlířová, Jiří Černý, David Jařab, Hynek Chmelař, Stanislav Majer, Dana Poláková, stojící Zdeněk Velen, *Večer Analogonu XXXII*

pravidelně na dílčích projektech.

● *Rozhodně neodpovídá historické pravdě*, že členové A.I.V. v letech 1998–2017 jakkoli „prosluli s [...] pásmy scénických čtení a skečů nazvanými *Večer Analogonu*“, jak píše autoři studie. Naopak faktem je, že tři členové Skupiny česko-slovenských surrealistů Dryje, Jařab a Solařík převzali scénický formát brněnských *Penězokazů*, v průběhu času pod záštitou revue *Analogon* psali a inscenovali divadelní skeče, doplněné pravidelně scénickým a nárazově i autorským čtením vybraných textů v *Analogonu* publikovaných či samostatně vydávaných ostatními členy Surrealistické skupiny. V takto vymezeném dramaturgickém rámci lze i prostou četbou zaznamenat, že časem došlo k výraznému inovativnímu posunu divadelní a básnické poetiky těchto představení, byť prvky tzv. „modrého humoru“, jakožto nejvýraznější tvůrčí a dílem i koncepční akvizice původní A.I.V., se v některých motivech občas objevovaly, resp. prolínaly s poetikou jiného řádu absurdity. Lze konstatovat, že *Večery Analogonu* představují v tomto kontextu žánrově relativně autonomní divadelní útvar.

● Ve světle citovaných souvislostí je také zcela absurdní, označí-li

autoři studie dlouholetého člena Surrealistické skupiny a šéfredaktora revue *Analogon* Františka Dryjeho za autora „spolupracujícího s okruhem A.I.V.“. Přinejmenším proto, že dle řady notorických přírodních zákonů nelze spolupracovat s neexistující hmotnou, ale ani duchovní entitou. Nemluvě o tom, že dva bývalé členy bývalého „uskupení A. I. V.“, lze pojmově sotva označit jako „okruh“. Atd. Atp.

Tyto hrubé faktické omyly, jimiž je jinak jistě potřebná a koneckonců i referenčně cenná a vůči složité problematice surrealistické tvorby nebývale vstřícná publikace zatížena, svědčí o zarážející a v akademickém kontextu až neodpusťitelně ignorantské práci s dostupnými prameny. Autoři studie sice v soupisu použité literatury uvádějí kromě prací efemérních či zavádějících (Tippnerová apod.) i některé zdroje (jiné podstatné ovšem opomíjejí), z nichž by mohli čerpat náležité *faktické* údaje týkající se vývojových proměn identity poválečného surrealistického hnutí a jistěže i identity jeho protagonistů. Avšak nelze se ubránit dojmu, že ony publikace četli nepozorně, anebo nečetli vůbec. Kdyby si například jen na okraj prolistovali některá čísla časopisu *Analogon*, který průběžně publikoval i ukázky z *Večerů Analogonu* a také fakta o jejich kolektivním

kontextu, resp. o roli a účasti jejich autorů (výstavní a textové kolektivní projekty atd.), či průřezové sborníky a katalogy (zejm. citovaný katalog *Jiný vzduch* či sborník *Princip imaginace*)⁶ obsahující chronologii surrealistických aktivit, nemohli by dospět k věcně nesprávným a absurdním formulacím, jež jsme namátkou citovali.

Snad jen dodám, že v té souvislosti nikterak nemíním snižovat hodnotu přínosu *některých* autorů okruhu A.I.V. (zde: Ingra, Jařaba a Solaříka). Jejich intervenci považuji v řadě ohledů a v různé míře za důležitou pro rozvoj surrealistického pojetí imaginace obecně, a jejich inscenačně-dramatických aspektů zvláště. Nicméně jde o projekt dobově i věcně omezený – byť jeho ozvuky se mohou třeba i dnes vynořit na místech a v myslích zcela nečekaných.

Antologie *České surrealistické drama* bude – obávám se velmi! – pro studenty teatrologie, bohemistiky či dalších humanitních oborů zdrojem akademicky kanonizovaných informací. A jako taková by holt neměla obsahovat bludy.

Prosinec 2023

⁶ František Dryje, Šimon Svěrák, Roman Tellerovský, *Princip imaginace*, Spolek Analogon, Praha 2016 (chronologie je zařazena na s. 442–449).